BERÄTTELSER

UR

SVENSKA HISTORIEN.

TJUGONDEFJERDE DELEN.

KARL DEN TOLFTES REGERING.

FJERDE HÄFTET,

SVERGE OCH SVENSKARNA UNDER KONUNGENS FRÅNVARO 1700—1712.

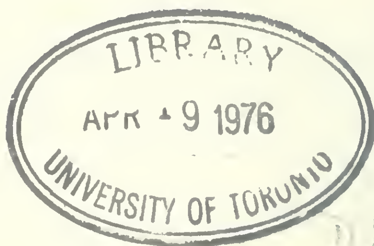
TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

AF

AND. FRYXELL.

STOCKHOLM,
HOS L. J. HJERTA.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS JOH. BECKMAN, 1857.

INNEHÅLL.

FÖRSTA AFDELNINGEN.

SVERGE OCH SVENSKARNA UNDER KONUNGENS FRÅNVARO I POLSKA OCH RYSSKA KRIGEN ÅREN 1700—1709.

ANDRA AFDELNINGEN.

SVERGE OCH SVENSKARNA UNDER KONUNGENS FRÅNVARO 1709—1712.

Kap. Sid

KARL DEN TOLFTES REGERING.

Fjerde häftet.

FÖRSTA AFDELNINGEN.

OM

SVERGE OCH SVENSKARNA UNDER KONUNGENS FRÅNVARO I RYSSKA OCH POLSKA KRIGEN 1700—1709.

FÖRSTA KAPITLET.

OM RIKETS STYRELSE UNDER KONUNGENS FRÅNVARO.

När Karl år 1700 tågade nedåt Öresund, var Sverge i öppen fejd mot Danmark och mot Polen samt väntade stundligen ett anfall äfven från rysska sidan. Dessa omständigheter, jemnte den aderton-årige konungens krigiska lynne, gåfvo anledning till den farhåga, att han icke på länge torde återvända till fäderneslandet. Man behöfde alltså närmare bestämma, på hvad sätt riksstyrelsen borde i hans frånvaro vårdas; hvilket ock på följande sätt skedde.

Rådsherrarna skulle för det mesta arbeta på två afdelningar; åtta under namn af *defensjons-kommissjonen* på landets försvar; fem, hvilka vi kalla *justitie-kommissjonen*, på rättegångs- och inrikes ärender. I den förra tyckes Fabian Wrede hafva varit hufvudpersonen, i den sednare Gyldenstolpe. Johan Gabriel Stenbock, Karl Gyllenstierna, Gyllenborg och Falken-

berg m. fl. sutto i bägge afdelningarna. Flere rådsherrar funnos, som icke blifvit inkallade till någondera. Utrikes ärenderna skulle behandlas endast af kansliet.

Genom denna anordning försvagades det inflytande, som rådet, ständigt förenadt i en enda myndighet, kunde hafva utöfvat eller eftersträfvat. Åtgerden var troligtvis en följd af enväldets fruktan för rådets regeringslystnad; en känsla ärfd från Karl den elfte och förstärkt genom Piper; om hvilket allt mera framdeles.

Rådets anseende nedsattes äfven derigenom, att Karl under flere fälttåg medförde blott en enda rådsherre, nämligen samme Piper, [1]) hvilken således ensam fick föredraga och efter sina åsigter framställa alla ärender. Detta innebar ett stort steg framåt på enväldets bana. Före 1680 var konungen skyldig att i hvarje vigtigare händelse höra rådets tankar. Efter 1680 behöfdes det icke oftare, än han sjelf fann för godt. Karl den elfte gjorde det likväl för det mesta, såsom man kan se af de årens vidlyftiga protokoll. Efter April 1700 har Karl den tolfte oss veterligen aldrig hållit någon personlig och muntlig öfverläggning med sin rådkammare, utan blott infordrat dess skriftliga betänkanden. Vid afgörandet hörde han Piper ensam. *Denne,* sade man, *hade blifvit Sverges stor-vizir.*

För vården af de medel, som inflöto genom nya gerder, inrättades år 1700 ett nytt ämbetsverk, det s. k. *kontributions-ränteriet.* Det bestod af de fullmägtige, som å ständernas vägnar skulle sköta bankens angelägenheter; nämligen några adelsmän, valda af riddarhus-direktionen; några prester, valda af konsistorium i Uppsala; och några borgare, valda af magistraten i Stockholm. Bönder funnos der icke, emedan dessa vid bankens inrättande 1668 envist undanbådo sig all vård, allt ansvar för densamma [2]).

---

[1]) Den sjuklige Polus hemsändes snart; och först 1705 blef Rehnskiöld intagen i rådet.

[2]) Se II. 172.

Under Karl den elftes tid hade bevillningar och gerder varit anförtrodda åt samma ämbetsverk, som vårdade de vanliga skatterna, nämligen åt statskontoret. Orsaken hvarföre nu till de förras mottagande nyssnämnde serskilda förvaltning stiftades, hafva hvarken Karl eller Piper uttalat. Ett par skäl kunna dock gissas; nämligen, dels ett stundom framskymtande misstroende mot de gamla ämbetsverken; — dels ett bemödande att åt de gerder, som enväldigt och utan ständernas hörande utskrefvos, gifva ett sken af laglighet, såsom de der vore af ständerna genom besagde deras fullmägtige, om icke beviljade, dock förvaltade. Till en sådan täckemantel blef kontributionsränteriet i synnerhet längre fram och under görtziska tiden ofta användt.

De beräkningar, som i dessa och flere andra åtgerder från den tiden kunna anas, härleda sig visserligen mindre från den då aderton-årige konungen, än från Piper och från dennes djupa blick, djerfva tilltagsenhet och starkt konungska åsigter; troligtvis ock från hans begär att ensam innehafva Karls förtroende och leda dess vilja.

Regeringsärendernas handläggning gick i allmänhet på följande sätt. Sedan målen förevarit i kansliet eller i någon af rådsafdelningarna, blefvo alla de vigtigare, jemnte rådsherrarnas betänkanden, utskickade till lägret och der af konungen afgjorda. På krigssakerna hade Rehnskiöld mycket inflytande; men allt det öfriga gick för det mesta efter Pipers vilja. Karl, vid fälttågens början blott en yngling, och dittills mest sysselsatt med jagt, nöjen och krigslekar, hade icke hunnit förskaffa sig någon närmare kännedom af inrättningar och personer. Fjorton års krig och vistelse utom riket underhöllo samma okunnighet allt framgent. Han kunde derföre omöjligen sjelf bedöma förhållandena, utan måste lemna afgörandet åt andra, och under dessa år åt nämnde sin gunstling. Deraf föranleddes lycksökeri, mutor och orättvisor; dessa sed-

nare ofta ofrivilliga. Ty oaktadt Pipers stora förmåga och erfarenhet, måste det blifva, äfven för honom och äfven med förutsättning af den bästa vilja, en fullkomlig omöjlighet att inne i Polen eller Ryssland kunna upptäcka eller förekomma misstag och bedrägerier hemma i Sverge. — Dessutom fordrades en tid af flere veckor och på slutet af flere månader, innan ett mål kunde hinna först från rådet till konungen och sedermera tillbaka igen. Dröjsmålet verkade ofördelaktigt, i synnerhet på sådana ärender, vid hvilka beslut och handling måste vara samtidiga. — Svårigheten ökades derigenom, att konungen lät rådets skrifvelser stundom ligga länge obesvarade, så att veckor ja månader förflöto, utan att från honom ett enda bref till rådet anlände. Vi hafva t. ex. för år 1706 funnit blott 7 och för år 1707 blott 5 dylika [1]). I allmänhet gick handläggningen af inrikes ärenderna ganska trögt. Detta var i synnerhet händelsen under tider af ansträngdare krigsrörelser. Kongliga bref och förordningar angående handel, näringar och ordningsmål uppstego under Karl den elftes och början af Karl den tolftes tid till ett årligt antal af 30 eller 40 och än mer; år 1701 deremot till 13; 1702 till 5; 1703 till 6; 1704 till 5; 1705 till 3; 1706 till 13; 1707 till 23; 1708 till 1. Från 1709 före Poltava-slaget finnes icke ett enda.

Styrelsen hade dock kunnat vårdas med tämlig framgång, om blott konungen hyst förtroende till sina rådsherrar och gifvit dem någorlunda fria händer. Men tvärtom. Han splittrade, som vi sett, deras verksamhet och lemnade dem stundom okunniga om ganska vigtiga ämnen. Franska sändebudet i Stockholm skref: *mina besoldade kunskapare hafva ingenting att inbe-*

---

[1]) Franska och Danska minist. bref d. 7 Dec. 1704. Riksark. Konungens bref till rådet åren 1701—1708. Af de 5 for 1707 angå 4 krigsgerden, det andra bönedagsplakatet. — Flere torde dock ha funnits.

rätta; ty rådsherrarna sjelfva få ingenting veta. [1]) Också nu gjorde Karl ofta tvärtemot, hvad rådet tillstyrkt. Om de någon gång, i följd af vigtiga omständigheter, frångingo ordalydelsen i Karls föreskrift, fingo de uppbära skrapor; likaså och mer än en gång derföre, att Karl påstod dem vara försumliga vid indrifvandet af krigsgerder, anskaffandet af soldater o. s. v. Det blef dessutom bekant, att i Stockholm funnos personer, som till Karl eller till hans omgifning hemligt inberättade allt, hvad som skedde, och detta icke till fördel för den hemmavarande styrelsen. Man misstänkte, att kunskaperiet gick genom Nikodemus Tessin i Stockholm och Kasten Feif i lägret. Allt detta gjorde rådsherrarna mycket försigtiga, till och med så rädda och misstrogna, att, ehuru stort behofvet stundom var, vågade de snart icke afsända någon enda tropp, utan att dertill hafva Karls serskilda befallning. [2]) Dessa förhållanden skola längre fram omständligare tecknas.

Oaktadt så många och stora svårigheter, sköttes dock ärenderna med någorlunda ordning och framgång; i synnerhet de första åren. Orsaken var det förträffliga skick, hvari Karl den elfte satt hela förvaltningen, och hvarigenom denna till en tid gick likasom af sig sjelf. Dertill kom Pipers utomordentliga erfarenhet, drift och förmåga; slutligen ock duglighetеn hos Karl den elftes ämbetsmän och rådsherrar. [3]) De, som drogo regeringsbördan med största flit och förmåga, voro i rättegångsärenderna under de första åren Gyldenstolpe, Falkenberg och J. G. Stenbock;

---

[1]) Dansk. min. br. d. 12 Nov. och 3 Dec. 1702, den 11 Febr. 1703.
Fr. min. br. d. 17 Maj 1704 samt i April och Maj 1705.

[2]) Dansk. min. br. d. 23 Maj 1703.
Fr. min. br. d. 6 Juni s. å.

[3]) Fr. min. br. i Febr. 1702 och 17 Maj 1704.

samt under de sednare, Karl Gyllenstierna, Axel Julius de la Gardie och Knut Posse. I synnerhet var Gyldenstolpe, så länge han lefde, en trogen och trägen arbetare på detta fält. Förhållandet i defensjons-kommissjonen känna vi mindre.[1]) På ledningen af det hela utöfvade Fabian Wrede genom erfarenhet, skarpsinne, tilltagsenhet och flit det ojemnförligt största inflytandet. Johan Gabriel Stenbock gällde och ganska mycket genom rikedom, ridderlighet, klokhet och mod. Men han hade ej nog arbetsförmåga och arbetslust för att kunna riktigt följa ärenderna. Bengt Oxenstiernas kraft och anseende voro brutna. Han och Gyldenstolpe, i öfrigt utmärkt skickliga ämbetsmän, voro nedsänkta i skulder samt af ett försigtigt lynne och vågade derföre icke så kraftigt ingripa i de vigtigare ärenderna, nu, som fordom, då de kunde stödja sig på Karl den elfte. Vid slutet af denna tidrymd började Arvid Horn att mer och mer framträda på skådebanan.

Mot dessa rådsherrar har man i öfrigt både då och sedermera framkastat åtskilliga beskyllningar; t. ex. för en viss slapphet i utförandet af Karls befallningar om gerder, rustningar, troppafsändningar m. m. Det torde vara svårt att afgöra, i hvad mån sådana anklagelser blifvit föranledda af någon tadelvärd försumlighet hos rådet; eller deraf, att konungens anspråk voro stundom så stora, att de alldeles icke eller blott långsamt kunde fullgöras.

Man har ock beskyllt samma rådsherrar för missämja och oenighet och, som det tyckes, icke utan skäl. Första åren tvistades mycket angående utrikes

---

[1]) En dock obestyrkt källa (Floderi samlingar i Sv. Histor. s. 56) säger, att detta verk hela tiden från 1700 förlor med mycken tröghet och långsamhet och styrdes helt och hållet af sekteraren Pahl; — föga troligt, då man besinnar, att den driftige och rådstarke Fab. Wrede var derstädes den ledande mannen·

förbund; sedermera ock rörande andra ämnen,[1]) hvilka längre fram skola utförligare omtalas. Före 1709 tyckes likväl denna oenighet icke hafva föranledt något vådligare utbrott.

Man har äfven påstått, att några de förnämsta herrarna hafva i den inre styrelsen visat väld och egennytta;[2]) men af hvilka och på hvad sätt detta skett, finnes ej närmare uppgifvet. Saken är likväl icke otrolig.

Svåraste beskyllningen var den gamla vanliga, nämligen att af främmande magter mottaga mutor eller s. k. vängåfvor. Rådet var deladt i tvänne ligor, den franska, bestående af Wrede, Gyldenstolpe, Falkenberg och Stenbock; och den engelsk-holländska af Oxenstierna, Wallenstedt och Nils Gyllenstierna.[3]) Inom båda partierna hafva dylika skänker blifvit utdelade; likväl långt mindre, än under Karl den elftes tid. Snart utsinade ock den inkomstkällan; ty de främmande magterna märkte redan 1702 och 1703, att Karl efter Pipers och sitt eget hufvud afgjorde alla vigtigare utrikes ärender och föga brydde sig om, hvad rådsherrarna i Stockholm derom tänkte eller sade.

ANDRA KAPITLET.

OM ÄMBETSMÄNNERNA.

Till styrelseverkets förbättring gjordes under denna tidrymd ingenting hufvudsakligt; ehuru antalet af ämbetsmännen och beloppet af ämbetsmannalönerna mycket ökades. År 1703 utfärdade väl Karl en befall-

---

[1]) Dansk. min. br. d. 23 Maj 1703.
Fr. min. br. d. 15 Okt. 1704.

[2]) Dansk. min. br. d. 8 Aug. 1706 m. fl.

[3]) Fr. min. br. d. 4 Maj 1701.

ning, *att i kansliet skulle intagas endast sådana unga män, som hade nog stora och utmärkta egenskaper, att kunna framdeles bekläda statens vigtigaste ämbeten; men att man deremot skulle tillbakavisa medelmåttiga personer, som väl dugde på lägre platser, men kunde sedermera stå i vägen för yngre och utmärktare anlags framdragande.* Förordningen hade ej åsyftad verkan. Den motarbetades af andra förhållanden; t. ex. genom det företräde i ynnest, befordran och anseende, som vid det krigiska hofvet soldatståndet åtnjöt; och genom den brist, för hvilken fredsämbetsmännen voro utsatta, derigenom att en stor del af deras löner årligen togs till krigsbehofvens fyllande. Följden af allt detta blef, att de flesta unga personer med kraft, ärelystnad och utmärkta egenskaper, försmådde den fredliga och valde den krigiska tjenstemannabanan.

Uppsigten öfver ämbetsmännerna blef snart ganska slapp, nästan ingen. Orsaken är ej svår att finna. För hela samhällsordningens bibehållande i orubbad gång hade Karl den elfte beräknat blott en enda drifkraft, nämligen den enväldige konungens person, hans fosterlandskärlek, förstånd och kraft. Han ville dervid icke veta af något slags biträde af sjelfständiga högre ämbetsmän eller af en granskande och sjelfstyrande folkmagt; och tryckfrihetens välgerningar i detta hänseende voro helt och hållet okända. Ehuru stor konung och sträng ordningsman Karl den elfte var, började dock redan under hans tid att inrota sig mycket sjelfsvåld och ämbetsmannaförtryck.[1]) Hvad skulle man då ej tillåta sig under den i sådana ämnen föga invigde, beständigt i främmande land varande Karl den tolfte? Från honom var under dylika förhållanden ingen allvarlig och noggrannare uppsigt att förvänta.

Rådet utgjorde den myndighet, som näst konungen borde beifra felen. Men ingen bland dessa herrar

---

[1]) Se **18**. 408—409.

hade nog kraft och anseende att, såsom en Axel Oxenstierna, sätta sig i spetsen för regeringen och med allvar upprätthålla ordning och skick. Blott två personer egde anlag dertill, nämligen Johan Gabriel Stenbock och Fabian Wrede. Men den förre var för mycket begifven på vällefnad och för litet på arbete; och den sednare var mer eller mindre bunden genom sitt förra deltagande i reduktionen, kanske ock genom de misstankar för egennytta, som hvilade på honom sjelf. Dessutom var det för båda dessa herrar, liksom för rådet i allmänhet, alldeles omöjligt att följa samma ärorika bana, som Kristinas förmyndare. Dels stodo de icke fria och sjelfständiga som de sistnämnda, utan hade öfver sig en myndighet, som nedsatte deras egen; och hvad än värre var, en myndighet, af hvilken de icke hade något stöd, utan snarare motsatsen; — dels väntade de, liksom hela Sverge, beständigt underrättelse om, att konungen fallit vid någon af de otaliga faror, för hvilka han ständigt blottställde sitt lif; — dels söndrades de genom olika åsigter om den blifvande tronföljden. Dessa förhållanden utöfvade hela tiden ett ganska menligt inflytande. Alla personer och förhållanden tycktes stå på en slags tillsvidare-punkt, och man väntade oupphörligt stora brytningar eller förändringar vid konungens förmodade snara frånfälle. I så osäkert läge för det närvarande och med så ovissa utsigter för det tillkommande, vågade rådsherrarna icke vidtaga några kraftigare åtgerder. Dessutom voro, som sagdt är, åtskilliga bland dem så kända för svaghet eller misstänkta för egennytta, att de svårligen kunde uppträda mot samma fel hos underordnade tjenstemän.

Ännu en orsak till den slappade uppsigten! Statens fredsämbetsmän fingo icke åtnjuta vederbörlig aktning, ej heller full och laglig lön. När kronan sjelf sålunda misshandlade dessa herrar, måste den å andra sidan se genom fingret med deras fel. Då staten från assessorn, fogden och länsmannen m. fl. indrog en del

af deras lagliga löner, ansågo sig dessa berättigade att indraga en del af sitt arbete, och att på annat sätt anskaffa medel till sitt dagliga bröd.

Så inträdde i och med Karl den tolftes krig ett tidskifte, som mer och mer utmärktes af alla slags oordningar i förvaltningen. T. ex. från år 1702 till 1710 hade nästan inga räkenskaper blifvit afslutade och insända; ehuru statskontoret derom ofta påmint.[1] Man finner ock, att medlen rycktes fram och tillbaka, ämbetsmännernas verksamhet likaså, och att lagen skipades både långsamt och orättvist. — Ett än ohyggligare och än oftare förekommande drag är det ofvannämnda ämbetsmanna-förtrycket, de blodiga oförrätter, som länge och onäpst utöfvades mot undersåtarne, serdeles mot allmogen. Denna förebråelse riktades till och med mot några landshöfdingar; t. ex. Erik Siöblad, Adlersten och Cronhiort, och år 1707 nedsattes en undersökningsnämnd öfver sådana herrar.[2] Krigsbefälet beskylldes likaledes för prejeri och våldsamhet dels vid utskrifningarna, då de i hemlighet togo mutor, dels under durktågen, då de med våld togo mat och foder m. m. Men det är i synnerhet fogdar och länsmän, mot hvilka man vid denna tid får läsa de mesta anklagelserna; t. ex. huru de i Finnland, vid knektutskrifningarna, utpressade af allmogen dryga mutor för att dölja undan det så kallade öfverloppsfolket. Oxar, kor och penningar fördes natt och dag till dessa ämbetsmän och, som det sades, till Cronhiorts landskansli. I nästan hela södra och medlersta Sverge gingo samma missbruk i svang, beledsagade af andra. T. ex. Statskontoret skickade penningar för den kronoskjuts, allmogen utgjort; men fogdar och

---

[1]) Riddarhus Ark. Sekret. Utsk:s Protokoll d. 22 Dec. 1743.

Rådsprot. d. 4 Febr. 1708 säger, att räkenskaperna i Skåne icke blifvit sedan 1704 afslutade.

[2]) Fr. min. br. d. 11 Maj 1707.

länsmän behöllo dem för sig; — likaså med de brandstodsmedel, häradet erlaggt; — likaså med de penningar, statskontoret utbetalt för främmande krigsfångars föda och husrum. Likaså påstods, att några fogdar tagit den lön, länsmannen hade af staten. och tvungit bönderna i dess ställe löna länsmannen; — likaså, att fogdar och länsmän låtit för mutor brottslingar slippa ådömda straff, [1]) o. s. v. All denna orättvisa, allt detta förtryck led svenska folket i flere års tid, utan att våga deremot några kraftigare klagomål; så djupt hade frihetssinnet blifvit nedkufvadt af det en- och ämbetsmannaväldet, Karl den elfte infört. — eller så varm var tacksamheten för fadrens, samme Karl den elftes stora välgerningar, så hög vördnaden för sonens, Karl den tolftes, stora egenskaper; så starkt ännu det lydnads- och ordnings-sinne, som kraftfulla regeringar och en lefvande Gudsfruktan hos svenska folket utbildat.

En person vid namn Albin Möller uppträdde slutligen år 1706 till försvar för de lidande undersåtarne och fördristade sig att hos regeringen i Stockholm formligen anmäla förhållandet. Rådet inberättade saken till konungen och nedsatte en undersökningsnämnd, med Möller till offentlig åklagare. Många fogdar, länsmän, tullnärer och magistratspersoner blefvo tilltalade, sakfällda, dömda; mer eller mindre strängt, några till lifvet. Men olyckligtvis upptäcktes snart, att just Möller sjelf tog af de anklagade mutor och gjorde sig skyldig till åtskilliga förhastade och orättvisa åtgerder. Rådet måste tygla nämndens framfart och till och med upphäfva några dess domar. Saken medförde ock en annan olägenhet. När allmogen såg sina ämbetsmän blifva på ofvannämnde sätt efterhållna, hämtade många bland dem icke blott mod, utan ock öfvermod, och trodde sig numera kunna göra, hvad de ville, samt började mot alla slags förmän visa en uppstudsighet. som

[1]) Rådsprot. d. 4 Febr. 1708.

väckte farhågor. [1]) Bemälte undersökning fortgick likväl under hela denna tiderymd.

När Magnus Stenbock år 1707 tillträdde styrelsen öfver Skåne, upptäckte han snart, att samma missbruk hade sig der öfverallt inritat. Han började närmare efterhöra förhållandet och skydda folket. Allmogen, häraf uppmuntrad, inkom med 700, andra säga 900, klagoskrifter. Stenbock grep med mycken ifver i saken, afsatte flere fogdar och en landskamrer samt inskickade till regeringen i Stockholm utförliga berättelser om förhållandet. En sträng undersökning anbefalldes. Men hvarken här eller på något annat ställe hunno dessa ämnen fullt utredas och bringas till slut. Ty efter 1710 inbröt ett tidehvarf af än svårare oordningar och tillika af ett elände så stort, att styrelse och folk knappt mägtade afvärja hungersnöd och utländskt herravälde; mycket mindre att i laglig form beifra de ifrågavarande brotten.

Vi nämnde Erik Siöblad. Han var en tapper, ehuru mindre lycklig krigare och blef år 1700 landshöfding eller, som det hette, guvernör öfver Göteborg och Bohus län. På denna plats har han qvarlemnat ett nedsmutsadt namn. Redan 1705 låg han i träta mot dervarande magistrat. [2]) Mer och mer utmärkte han sig genom försnillningar af kronans medel och genom olagligt betungande af kronans undersåtare m. m., och rådet var år 1707 med honom mycket missnöjdt. [3]) Hans brottsliga föredöme följdes af en mängd underordnade der i nejden, så att fogdar, länsmän och

---

[1]) Rådsprot. d. 26 April 1706, d. 28 Jan. och d. 6 Sept. 1707, d. 9 Okt. 1708, d. 19 Mars och 22 Juni 1709.
Riksark. Karls bref till rådet d. 26 Mars 1707.
Dansk. min br. d. 10 Juli och 18 Okt. 1707.
Engeströms bibl. Karl XII fol. Rådets dom d. 12 Dec. 1707.

[2]) Rådsprot. d. 20 Okt. och 19 Dec. 1705.

[3]) Dansk. min. br. d. 9 Nov. 1707.

sjökaptener, i sällskap med styrmän, matroser och lotsar, undansnillade en mängd varor från de främmande fartyg, som för kronans räkning bortkaprades. I handel med allmogen begagnade några stadens borgare för stora kärl, då de köpte säd; men för små, när de sålde salt. Slutligen blef en undersökningsnämnd tillsatt under ledning af Gustaf Cronhielm. Siöblad sökte vinna anhängare och skydd, dels genom penningar, dels genom hotelser. *Jag skall*, sade han, *framdraga många än högre uppsatta personer, som begått lika och kanske större fel.* Han troddes syfta på Fabian Wrede; men hvarken ena eller andra medlet hjelpte, och hotelsen om angifvelser mot högre ämbetsmän gick ej i fullbordan. De många kronotjufvarne blefvo efter olika grader af brottslighet dömda; deribland brodren schoutbynachten Karl Siöblad till böter och vatten och bröd; och landshöfdingen Erik Siöblad sjelf till lif och gods; detta dock först år 1712.[1]) Karl mildrade 1718 straffet till lifstidsfängelse,[2]) och år 1719 blef Siöblad också från detta befriad.

TREDJE KAPITLET.

SOLDAT-UTSKRIFNINGAR OCH KRIGSKOSTNADER ÅREN 1700—1709.

Huru många personer, som under dessa år blifvit af krigen till lands och sjös uppslukade, har ännu in-

---

[1]) Rådsprot. d. 22 Sept. 1711, Dec. 1712. Undersökningsnämndens berättelse.

Dansk. min. br. d. 9 Nov. 1707.

Fr. min. br. d. 27 Nov. och 26 Dec. 1711, den 9 Nov. 1712.

[2]) Link. Ark. G. Benzelius till E. Benzelius d. 19 Jan. 1718.

gen med säkerhet utredt. Vi kunna således blott anföra några ungefärliga gissningar. Om man räknar icke blott landthären utan äfven flottan och det för hela riket, så tyckes ungefär 10- eller 15,000 [1]) man blifvit årligen uttagna, hvilket på 10 år gör en summa af 100,000 eller 150,000 personer; af hvilka blott en ringa del, kanske 2- till 3000, återkommit, stympade eller förslitna. Inberäknar man de utom lands värfvade soldaterna, stiger antalet naturligtvis högre. Äldre författare uppgifva i förra hänseendet mycket stora summor; t. ex. att endast från Åbo län har till slutet af 1703 utgått 17,000, och till slutet af år 1709 likaledes 40,000, samt från hela riket till sistnämnde tidepunkt ej mindre än 400,000 krigare.

Till anskaffandet af så mycket manskap förslog på långt när icke det vanliga indelningsverket. När folket åtog sig denna tunga, hade Karl den elfte lofvat frihet från andra slags utskrifningar. Löftet blef nu på mångfaldigt sätt brutet; i början och kanske till en del af nödtvång. Redan 1700 och 1701 befalldes undersåtarna, att utom vanliga indelta ryttare och soldater uppsätta så kallade fördubblings- eller tre- eller fem-männingsregementer; d. v. s. att tre eller fem rotar eller rusthåll skulle utom den vanliga indelningen uppsätta en ny soldat eller ryttare. [2]) Konungen fick såmedelst af några landskap kanske hälften mera folk än förut. År 1703 befallte han landshöfdingarna utskrifva ett antal trosspojkar till hvart regemente. Äfven detta anspråk öfversteg knektekontraktens innehåll; och några landshöfdingar anmärkte, att officerarna och icke rotarna borde bemälte personer anskaffa. Men Karl förklarade sig obelåten med

---

[1]) Hvartdera af åren 1700 och 1701 tyckes från Sverge ha utgått 20,000 man.

[2]) Enligt Fr. min. bref skulle 3 bönder utgöra en soldat och 5 rusthållare en ryttare, utom de förut indelta. Jfr. Frosterus, 313. Andra hafva något olika siffror.

de utländska trossdrängar, som under fälttågen legdes; och fordrade dertill svenskar; mente ock, att roten kunde häraf draga nytta, ty trosspojken uppväxte till dess blifvande soldat, o. s. v. [1]) — Dessutom ålades biskopar, kyrkoherdar och andra fredsämbetsmän att hålla så kallade stånds-dragoner. Komministrarna likaså knektar. T. ex. en dragon skulle uppsättas för hvar president, för hvar fjerde assessor, för hvar sjette konglige sekreterare, [2]) för hvart annat större pastorat, för hvarje 800 dalers hyra i städer, för hvarje 800 dalers ränta på kapitaler, o. s. v. De flesta dessa troppförstärkningar fortforo sedermera under Karls hela regering.

Blott tre år före krigets utbrott hade Sverges och i synnerhet Finnlands folkstock mycket förminskats genom den då härjande hungersnöden. Det blef derföre snart ondt om soldater; och det så mycket mer, som folket efter några års erfarenhet ganska ogerna ville antaga krigstjenst och låta utskeppa sig till Polen eller Liffland; emedan de sett så många tusen sina likar förut resa samma väg, men aldrig komma tillbaka. Vid gränsorna började derföre utskrifna knektar gång på gång rymma öfver till grannstaterna. Legan för en soldat uppgick till 40, snart till 80 riksdaler. I Åbo län blefvo vid de nya regementsuppsättningarna år 1702 ej mindre än 322 jordegande bönder tagna i brist på söner eller drängar. I Björneborgs län förvandlades af sådan orsak många hemman till skattevrak; [3]) och adelsfaneregementet måste mot vanan gå utom rikets gränsor. Emedan än mera folk behöfdes, påböd konungen längre fram, att handtverkarne skulle till rekryter lemna halfva antalet af sina vapenföra

---

[1]) Riksark. Karl till Defens. kommiss. d. 8 Apr. 1704.

[2]) Fr. min. br. d. 29 Sept. 1704.

[3]) I Suomi 1844, 1. sid. 55, säges dock, att i Åbo län hafva från 1700 till 1703 17,000 man blifvit utskrifna, utan att man likväl försport någon märkbar folkbrist.

arbetare och gesäller, och värfningarna började bedrifvas nästan med våld. [1]) Man anmärkte, att så uttagna krigare icke blefvo så pålitliga som de förra, de frivilliga. För att emellertid öka tillgången förbjöd Karl år 1703 alla hittills brukliga s. k. försvarskarlar, d. v. s. handtverkare, skrifna som sådana hos enskilda personer; likaledes nedsattes antalet af tillåtna tjenare och drängar så lågt som möjligt. För att småningom förvandla hela folket till krigare, ville man söndagligen inöfva menigheten att handtera musköten. [2]) — År 1704 föreskref Karl, att den landshöfding, som vid utskrifning antog till soldat eller ryttare en person, som dertill sedermera pröfvades oduglig, skulle sjelf till roten återbetala legan. [3])

Tillgången på rustgilla hästar aftog likaledes så, att man snart måste nöjas med smärre än förut. [4])

År 1705 kom från Karl påbud om en mycket stor utskrifning. Han säges hafva fordrat af adeln dubbel rusttjenst, af ämbetsmännen dubbelt antal ståndsdragoner och af bönderna hvar sjunde man. (?) Om möjligheten och om sättet öfverlade rådsherrarna i trenne dagar, utan att komma till något mål. Sist beslöto de infordra landshöfdingarnas betänkande, måhända dels för att befria sig sjelfva från åtgerdens förhatlighet, dels för att sedermera skicka landshöfdingarnas afrådande bref till konungen. Vi känna ej utgången. Men när icke nog folk kunde på vanligt sätt erhållas, företog sig rådet att värfva dels dalkarlar, [5]) dels sådana sachsare, som blifvit vid Thorn tillfångatagna och skickade till Sverge.

---

[1]) Fr. och Dansk. min. br. d. 30 Apr., d. 31 Maj, d. 22 Febr. och d. 8 Nov. 1702.

[2]) Fr. och Dansk. min. br. d. 27 Dec. 1702, d. 14 Jan. och 11 Febr. 1703.

[3]) Riksark. Karl till Defens. kommiss. d. 6 Dec. 1704.

[4]) Dansk. min. br. d. 11 Febr. 1703.

[5]) Fr. min. br. d. 8 Sept., 14 Okt. och d. 11 Nov. 1705.

Beloppet af krigskostnaderna har ej heller blifvit med full tillförlitlighet utredt. På den vanliga staten stego utgifterna årligen till vid pass två millioner för landtförsvaret och 700,000 för flottan, allt dal. s. m. [1]). Men detta förslog på långt när icke i krigstid. Stora tillskott fordrades; t. ex. år 1700 ej mindre än tre och en half million. Om kriget sedermera blifvit fördt helt och hållet på Sverges bekostnad, mente Fabian Wrede, att detsamma, utom vanliga anslaget, skulle hafva årligen medtagit nära 7 millioner dal. s. m. [2]) Men sedan Karl 1701 vid midsommarstiden gått öfver Dünafloden, blef det fienden, Polen, som måste till en stor del underhålla hären. Åren 1701 och 1702 har kriget utöfver vanliga anslagen kostat svenska staten blott omkring 1,700,000, men år 1703 ända till tre och en half million. [3]) För åren 1704—1709 kunna vi icke uppgifva några serskilda belopp. [4]) Men för alla åren 1700—1709 hoplaggda, beräknas summan till omkring 22 millioner. [5]) Häri ingingo äfven 624,539 dal. s. m., som Sverge redan då hade utgifvit för upprätthållande af konung Stanislai hof.

[1]) Se räkningarna i statskontorets arkiv, troligtvis utom indelningen — I Rådsprot. d. 15 Sept. 1704 säger Fab. Wrede, att landtförsvarets kostnad då blifvit ökad till 60 tunnor guld, d. v. s. 6 millioner dal. s. m.

[2]) Lunds Arkiv. Collectiones hist. Lagerbringianæ. — Enligt en annan i Riksark. befintlig beräkning d. 25 Febr. 1701 steg summan till 7,291,860 dal. s. m.

[3]) Riksark. Rådsprot. d. 15 Sept. 1704.
S. st. — Till Sept. 1703 hade utgifterna för kriget (troligtvis utom ordinarie och extraordinarie staten) uppgått till 8,893,348 dal. s. m. Stanskontorets uppgift i Rådsprot. d. 15 Sept. 1704.

[4]) För 1708 lärer fordrats 2,983,935 dal. s. m.

[5]) Brokind. Statskontorets korta berättelse om hvad sedan 1700 förefallit. Jfr. Floderi Handl. 3. 277.

Under loppet af år 1707 behöfde Karl mindre tillskott från fäderneslandet; ty han låg under denna tid i det rika Sachsen, på hvars bekostnad han icke blott underhöll, uppklädde och ökade sin här, utan ock samlade så betydliga skatter, att gånska mycket deraf ännu återstod, då han från Pultava nödgades fly till Turkiet.

Af det tagna rofvet hafva oss veterligen inga penningesummor blifvit till statskassan inlemnade. Men efter de lyckliga fälttågen 1702, 3 och 4, och i synnerhet efter Thorns eröfring, lät konungen hemskicka en mängd dyrbara kalkar, messhakar och andra prydnader, hvilka förärades åt några fäderneslandets förnämsta kyrkor. Flere hans generaler, kanske de flesta, samlade stora skatter i silfver, guld och reda penningar. Officerare och soldater visste ock att ganska väl se sig till godo.

FJERDE KAPITLET.

MEDEL TILL KRIGSKOSTNADERNAS BETÄCKANDE.

Vi framställa hvar sak för sig, och börja med den

VANLIGA BESKATTNINGEN,

och utmärka nu med detta namn såväl ordinarie som extraordinarie inkomsten; emedan båda under tidens längd mer och mer antogo egenskapen af en och samma orubbadt stående beskattning. Denna utgick i allmänhet efter samma grunder som under Karl den elfte, men till ett belopp, som år efter år minskades. Af Liff-, Est- och Ingermanland hade staten under sed-

nare delen af Karl den elftes regering haft ganska dryga behållningar. Men efter 1700 inflöt derifrån nästan icke en enda skilling; emedan kriget först uppslukade allt, hvad landet frambragte, och sedermera förhärjade samma land så, att det ej mer kunde någonting frambringa. Äfven från det af krigets grannskap lidande Finnland kom mycket mindre än förr. Genom de starka utskrifningarna både af manskap och penningar uppstod dessutom i hela riket ett ständigt växande antal af ödehemman eller skattevrak, hvilket bidrog att minska årsintägterna. En betydlig och kanske den säkraste delen af dessa sistnämnde, t. ex. tullarna i Warnemünde och Riga, försvunno genast åren 1700 och 1701; emedan de blifvit bortpantade mot erhållna lån. Af dessa orsaker nedgingo de vanliga statsinkomsterna småningom från ungefär 6,600,000, som de voro 1699, till 3,600,000, allt dal. s. m., hvartill de beräknades år 1712.

Å andra sidan blef den vanliga utgifts-staten af konungen ökad medelst nya ämbetsmän och genom till siffran höjda ämbetsmannalöner; och båda delarna till ett ständigt växande belopp. År 1700 t. ex. steg förhöjningen öfver 300,000, år 1703 öfver 600,000 dal. s. m. [1]). Af dessa anledningar uppkom i den vanliga staten en brist år 1701 af mer än en [2]) och år 1708 af nära tre [3]) millioner.

---

[1]) Enligt Rådsprot. d. 15 Sept. 1704 steg den årliga förhöjningen i staten år 1700 till 327,478; år 1701 till 390,205; år 1702 till 552,417; år 1703 till 624,890, allt dal. s. m.

[2]) Enligt Riksark. Rådets bref till Karl d. 25 Febr. 1701 steg den till 1,201,271 dal. s. m.

[3]) Enligt Rådsprot. d. 4 Febr. 1708 steg den till 2,983,935 dal. s. m

Enligt Riddarhusark. och ett till sekr. utsk. lemnadt summariskt extrakt tyckes denna statsbrist år 1710 varit blott 1,185,179 d. s. m. (?)

GERDER.

Hvad här ofvan är sagdt, gäller blott statsverkets vanliga för fredstid beräknade inkomster och utgifter. Men derutöfver fordrades nu, som sagdt är, stora summor till rustningar och krig, till fyllande af statsbristen, till underhåll af Stanislai hof och af de ryska fångarna i Sverge och af de svenska i Ryssland, och ej mindst till räntor på de stora lån, som från och med 1700 upptogos. Utom de vanliga inkomsterna behöfdes sålunda årligen minst 5- till 6 millioner dal. s. m. Hvar taga dem? Karl den elftes skatter voro redan 1699 borta. Man tillgrep derföre samma utväg, som under de fordna krigen, och påbjöd år 1699 en gerd, ungefär lika med den före 1693,[1]) nämligen af hvar hel gård frälse 5 och skatte 2 dal. s. m., af pantehemman, hushyror och frugtbara kapitaler en fjerdedel af räntan, af ämbetsmäns löner en tiondedel, af kyrkoherdar 15 dal. s. m. för hvart 64 mantal, af herrskapsdrängar och gesäller 2, af bondedrängar 1, af herrskapspigor 1, af bondepigor ½ dal. s. m., o. s. v. Denna gerd anses hafva i början stigit till omkring 1,100,000, men sjönk genom ödeshemman och förlust af landskaper snart till 6- eller 700.000[2]) dal. s. m., oaktadt sjelfva förordningen mer och mer skärptes. År 1704 behöfdes än större ansträngningar, dels för att stadfästa Stanislai tron, dels för att hejda ryssarna, hvilka gjorde mer och mer hotande framsteg. I slutet af besagde år blef derföre gerden fördubblad;

---

[1]) Se tabellerna till 18:de delen. Vi skola framdeles beskrifva det sätt, hvarpå man sökte gifva ett sken af laglighet åt dessa nu alldeles godtyckligt utskrifna gerder.

[2]) Redan år 1701 upptogs den till blott 600,000 dal. s. m. Se Riksark. Statskontorets räkning sänd till Karl den 25 Febr. 1701.

men återgick sedermera till sitt enkla belopp och fortfor dermed till 1709.[1]) Dessutom infördes redan år 1701 en s. k. durktågsgerd af 2 dal. s. m. på hemmanet, hvilken skulle vara anslagen till bekostande af tropparnas fram- och återtågande och utgick alla[2]) åren af ifrågavarande tidskifte.

Men nämnde gerder räckte ej till en tredjedel af de nya utgifterna. Om å ena sidan både gerder och vanliga statsinkomster, och å andra sidan krigskostnader och vanliga statsutgifter sammanslogos; så uppkom en brist, hvilken redan 1701 steg ganska högt. Man sökte derföre andra hjelpkällor, och deribland naturligtvis den att upptaga

LÅN.

Men det var ytterst svårt att bekomma några sådana; ty penningemännen hade för ögonen det sätt, hvarpå Karl den elfte uppgjort räkenskaperna med kronans förra fordringsegare. Karl den tolfte lofvade väl största punktlighet i betalandet af sina lån; men man satte dertill föga lit, och gaf ej gerna några sådana utan motsvarande säkerhet. Holland lemnade väl ett förskott af 300,000 riksdaler, men blott mot pant af tullen i Riga; och Mecklenburg likaså ett på den i Warnemünde. Inom riket blefvo åtskilliga kronans inkomster och gods bortpantade för mer än 2 millioner dal. s. m.[3])

---

[1]) Rådsprot. d. 4 Juli 1705.
S. st. d. 4 Febr. 1708.

[2]) Utom de år, Karls nya krigsgerdsförordning var gällande.

[3]) Riddarhus Ark. Kammarkollegii ämbetsberättelse till sekr. utskottet d. 17 Jan. 1719. Summan, 2,361,508, gäller för åren 1700—1712

En lånekälla, hvars tillgångar Karl snart nog började anlita, var banken. Men denna lydde under ständernas fullmägtige, och en betydlig del af dess tillgångar bestod i enskildas der insatta medel. Så snart kriget började, började ock allmänheten befara, att dessa kunde af kronan tillgripas. En och annan försigtigare person, t. ex. Piper sjelf, uttog i förväg och redan år 1700 sina penningar. [1]) Misstroendet växte mer och mer. Ett rykte sade, att man till grundsats valt den läran, *att i nödens stund bör staten taga medel, der de finnas, och lägga dem dit, der de behöfvas.* Snart växte antalet på dem, som ville lyfta sina i banken insatta penningar; [2]) hvarföre Karl genom ett jernbref helt tvärt förbjöd dessas utlemnande; — utom i egenskap af lån åt kronan, eller ränta åt delegrarna. Under loppet af åren 1702—1710 har banken måst, ehuru ogerna, förskjuta honom fem och en half millioner dal. s. m. [3]) För dessa summor pantsattes tidtals och efter hvarandra sjö-, tobaks-, salt-, koppar- och tjärutullarna, tolagen, slutligen ock småtullarna och kopparräntan. Enligt konungens bud höllos dock dessa bankolån så hemliga som möjligt, på det icke förtroendet till banken skulle minskas.

Hos enskilda personer var det nästan omöjligt att utan den säkraste pant erhålla några statslån. År 1700 blefvo Stockholms ämbetsmän och borgare sammankallade och anmodade om förskotter; men med få undantag vägrade alla, stundom tämligen tvärt, och under ledning af den fritalige Urban Hjärne. [4]) I all-

---

[1]) Dansk. min. br. d. 14 April 1700.

[2]) Rådsprot. d. 2 Maj 1700.

[3]) Enligt Tessiniana 317: 5,650,000. Schwerin: Författningar rörande Bankoverket, sid. 455, uppgifver för åren 1702—1709 4,158,000 dal karoliner och 450,000 dal. kurant.

[4]) Rådsprot. d. 2 Maj 1700.
Dansk. min. br. d. 16 Juni s. å. Enligt Råds-

mänhet ville penningemännen icke hafva någonting att i låneväg göra med kronan. Redan år 1700 klagades, att några sådana hällre drogo sitt mynt ur rörelsen och läto det ligga räntelöst, än att låna det åt staten eller genom handelsrörelse utsätta sig för dryga beskattningar. [1]) Omkring 1703 började en och annan flytta sin förmögenhet till utrikes botten [2])

Rådsherrarna och konungens närmaste omgifning hade mycket svårare att komma från saken. Karl uppmanade dem våren 1700 att i dåvarande svåra omständigheter gripa honom med ett lån under armarna. Några bland dem gjorde så; men de flesta förklarade sig oförmögna. Karl svarade, *att han ej vore hjelpt med blotta ord och ursäkter. Rådet*, skref han, *måste närmare gripa sig an och efter högsta möjligheten bispringa riket med verkliga förskott, de andra undersåtarna till godt exempel.* [3]) Man finner ock, att Fabian Wrede har vid denna tid lånat staten 80,000 dal. s. m.; [4]) likaså några de andra, mer eller mindre. Men i allmänhet hade de föga eller ingenting att gifva; ty med undantag af ett mindre antal personer, var det sannt, hvad Karl den elfte plägade säga, nämligen, *att i hans tjenst kunde ämbetsmännen väl blifva saliga, men icke rika.* Flere bland dem förklarade, att de sjelfva icke hade några reda medel: och att de, för att erhålla sådana, velat taga, men icke kunnat erhålla några lån på sina egendomar eller på sitt silfver, och att de således ej kunde åt kronan någonting förskjuta. För att häfva sistnämnde hinder, lofvade konungen, att de skulle få mynta upp samma silfver, dock med vilkor att åt kronan låna någon större del

---

prot. d. 5 Maj 1700 tyckas dock 30 låneanbud blifvit gjorda, ovisst på hvad villkor.

[1]) Rådsprot. d. 3 Nov. 1700.

[2]) Fr. min. br. d. 4 Juli 1703.

[3]) Rådsprot. i Maj 1700.

[4]) S. st. d. 15 Sept. 1704.

af de så tillkomna penningarna. [1]) Vi veta ej, i hvad mån man begagnat anbudet.

Ännu ett eget slags lån! Då gyllenstiernska arfvingarna fingo af staden Danzig återbetalda de penningar, Karl den åttonde derstädes lemnat, säges Karl den tolfte hafva lånat hela summan och gifvit arfvingarna i stället en skuldsedel på dess dubbla belopp.

Karl Piper och hans rike svärfader egde stora andelar i tjärn-kompaniet. Detta bolag hade också länge sluppit alla betydligare anspråk på lån. Men slutligen blef Karls uppmärksamhet derpå fästad, och år 1705 måste Piper underteckna en anmodan till sagde kompani att försträcka kronan 100,000 riksdaler. [2])

Vi hafva sett skatterna, gerderna och lånen. De räckte ändå icke till att fylla de växande statsbehofven, hvarföre Karl måste ytterligare tillgripa

ÅTSKILLIGA ANDRA SÄTT ATT ANSKAFFA PENNINGAR.

Det förnämsta deribland var den gamla nödhjelpen att sälja kronogods. Redan 1701 [3]) påbjöd Karl denna åtgerd, och lärer skatterätt till sådana hafva blifvit såld för en summa af 481,276 dal. s. m. [4])

I början af kriget gåfvo England och Holland 200,000 riksdaler i underhållspenningar; men dessa

[1]) Rådsprot. d. 5 Maj och 15 Juli 1700, m. fl.

[2]) Dansk. och Fr. min. br. d. 10 och 20 Maj 1705. Sednare brefvet angifver summan i ecus.

[3]) Riksark. Karl till rådet d. 20 Mars 1701.

[4]) Riddarhus Ark. Kammarkollegii berätt. till sekr. utskott. 1719. Denna försäljning torde dock hafva sträckt sig längre än till år 1709.

upphörde snart, som det synes, derföre, att Karl ej ville sluta fred med August. [1])

År 1702 lät Karl ur den kungliga förrådskammaren uttaga omkring 40 dyrbara juveler, hvilka skickades till Polen. [2])

Ett för undersåtarna ganska tungt sätt att fylla kronans tarfvor bestod i de ståndsdragoner, prestknektar samt fördubblings-, tre- och fem-männingsregementer, hvilkas utgörande konungen påbjöd. Om detta ämne är i föregående kapitel taladt.

Bland sätten att komma åt penningar fanns dock intet, som väckte mer missnöje, än när konungen redan år 1700 började tillgripa åtskilliga, mest civila ämbetsmäns arvoden. Man innehöll nämligen hälften deraf, så att redan för år 1700 gick summan af obetalta löner till nära 900,000 dal. s. m., [3]) ungefär likaså år 1701. Visserligen förklarade konungen, att han gerna unnade sina tjenare fulla arvoden i anseende till deras verkliga behof och stora trångmål; *men*, tillade han, *emedan sådant icke later sig göra utan eftersättande af det, som är högst nödigt och oundgängligt, nämligen rikets försvar; alltså måste ämbetsmännen låta sig nöja med att undfå så mycket, som för andra oundrikliga behof lemnas kan.* [4]) Detta skref konungen år 1701 i samma bref, i hvilket han tillkännagaf sin föresats att aldrig sluta fred med August som konung i Polen. [5])

---

[1]) England har åt Sverge lemnat en skeppslast kläde, hattar, krut, m. m.; somliga säga till skänks, andra i afdrag på underhållspenningarna.

[2]) Dansk. min. br. d. 28 Juni 1702.

[3]) Se Riksark. Rådets bref till Karl d. 25 Febr. 1701, samt Lunds Ark. Collectiones histor. Lagerbringianæ. Summan uppgifves till 890,560.

[4]) Rådsprot. d. 13 April 1701.

[5]) Se **21**. 168.

Således tyckas ämbetsmannalönerna hafva åren 1700—1702 utgått blott till hälften. Sedermera ökades statens förlägenhet och brist än mer. Rådet säges då hafva beslutat, att blott de ämbetsmän, hvilkas inkomst understeg 300 dal. s. m., skulle bekomma half lön, men de andra ingen.[1]) År 1704 beslöts gifva alla ämbetsmän lön, men blott en fjerdedel.[2]) Många bland dem, så på landet som i hufvudstaden, hotade ock taga afsked. De fattigare rådsherrarna kommo i mycket trångmål. De hade sig anvisade åtskilliga hemman, nära nog som en slags indelning; men år 1701 befallte Karl dessa indragas och utarrenderas för statskontorets räkning, från hvilket sistnämnde verk rådsherrarna skulle sedermera bekomma sin lön i reda medel. Men denna betalning utföll ganska ojemnt och uteblef stundom helt och hållet. Råden klagade, att de hade träget arbete men ingen lön; så att de, för att kunna lefva, måste pantsätta eller sälja silfver och andra dyrbarheter.

För åren 1706 och 1707 lära dock ämbetsmännen hafva fått uppbära större, kanske full aflöning;[3]) emedan Karl genom sachsiska krigsgerderna var i stånd att umbära större bidrag från fäderneslandet. Men år 1708 uppgafs återigen summan af obetalta ämbetsmannalöner till 1,100,000 dal. s. m.[4])

Följderna af dessa åtgerder skola i nästa kapitel framställas. Men naturligtvis önskade Karl att, så mycket möjligt, kunna från allmänhetens ögon undangömma både orsaker och följder. Han lät derföre strängeligen förbjuda statskontoret att åt någon, eho det vara måtte, lemna upplysning om riksstatens ställning och medlens förvaltning.[5])

---

[1]) Dansk. min. br. d. 24 Dec. 1702.

[2]) Rådsprot. d. 13 Sept. 1704.

[3]) Rådsprot. d. 17 Dec. 1709.

[4]) Rådsprot. d. 4 Febr. 1708.

[5]) Riddarhus Ark. Adelns prot. d. 23 Maj 1710.

FEMTE KAPITLET.

NÖDEN I LANDET.

Redan under åren 1700 och 1701 hördes statsmännerna påstå, att Sverge omöjligen kunde bära tyngden af ett krig mot på en gång Ryssland, Polen och Sachsen. Under första åren tyckes dock ingen serdeles nöd hafva varit å färde. Men 1702 och 1703 blefvo tyngre. Landshöfdingarna anmälte rote- och rusthållares klagan och flere hemman blefvo öde.[1] Värfningen måste ofta bedrifvas med våld. Skadespelen i Stockholm afstannade; och icke blott ämbetsmännen med sina förknappade löner, utan äfven högre samhällsklasser måste inskränka sitt lefnadssätt.

Året 1704 medförde dubbel krigsgerd samt stigande nöd och fallande egendomsvärde.[2] En och annan hotade att lemna sitt gods åt kronan, endast för att slippa de dervid fästade skatterna. Statskontoret, och äfven en hop landshöfdingar, förklarade, att folket omöjligen kunde i längden bära palagorna. Landshöfdingen i Jönköping anmälte, att på några rotar der i trakten funnos qvar blott gubbar och gossar; emedan alla männen blifvit utskrifna.[3] Presterna, som ännu icke måst åt kronan afsta någon betydligare del af sin lön, mådde visserligen bäst; men i Norrland måste redan 1706 några kyrkoherdar och komministrar äta barkbröd,[4] och deras tillstånd i Westergötland tecknade biskop Svedberg i ett bref till Karl

---

[1] Dansk. och Fr. min. br. d. 27 Sept. och 20 Dec. 1702.

[2] Rådsprot. d. 17 Sept. 1704.

[3] Riksark. Karl till Defens. Kommiss. d. 9 Mars 1705.

[4] Linköp. Ark. Benzelii bref.

år 1705 på följande sätt. *De stackars kaplanerna se sina drängar utskrifvas till soldater, hvadan de sjelfva måste köra ved och plog, tröska säd och hålla stallet rent. Jag har sjelf sett gamla gråhåriga prester drifva oxarna för plogen och dessemellan af magtlöshet liggande på åkern. Många förmå ej hålla sig kappa och presteklåder, utan nödgas sälja dem, kanske bibeln ock, för att kunna utreda soldat eller dragon.* Endast med möda förmådde Svedberg öfvertala sina medbröder i Skara domkapitel att underteckna detta bref. Ingen bland de andra stiften vågade, oss veterligen, föra sådant språk, hvarföre ock Svedbergs fritalighet i det hela föga uträttade, ehuru den blef af Karl utan synbar onåd upptagen.

Åren 1706 och 1707 fortforo på samma sätt. Silfret försvann mer och mer. Handeln led, i följd af Englands kaperier. På en enda vecka hade i Stockholm ej mindre än 12 köpmän uppgifvit sin stat. [1]) Åkrarna började här och der ligga i linda af brist på arbetare och penningar.

År 1708 ansågs halfva Åbo län bestå af ödehemman, och landshöfdingen i Uppland anmälte i Maj samma år, att allmogen der i länet icke hade brödföda för sommaren; och att, om kronan ej kunde förskaffa dem utsäde, skulle en tredjedel af åkern blifva obrukad. [2]) Mången jordegare tvekade, om det ej vore bättre att taga soldatlega och gå ut i kriget, än att stanna hemma och svälta. Hvad som ökade eländet, var den ovanligt kalla och regniga sommaren 1708 och deraf föranledda missväxten. Man såg derföre år 1709 stora skaror tiggande allmoge stryka omkring i hufvudstaden. [3]) På några ställen uppstod verklig

[1]) Dansk. min. br. d. 8 Aug. 1706.

[2]) Dansk. min. br. d. 6 Maj 1708.

[3]) S. st. d. 24 Juni och Fr. min. br. d. 7 Nov. 1708.

hungersnöd, så att flere personer, i synnerhet i Finnland, deraf tillsatte lifvet. [1])

Fattigdomen var, såsom vi hafva sett, ganska stor, dock ej större, än hvad stundom förut varit händelsen; och detta både i afseende på undersåtarnas enskilda och statsverkets allmänna belägenhet. Att efter en svår föregående hungersnöd Sverge kunnat, utan att sjunka i djupare elände, uthärda ett så långvarigt och ansträngande krig, detta är ett högt talande bevis på det stora och grundliga välstånd, landet uppnådde under Karl den elftes välgörande styrelse. Otvifvelaktigt är, att ännu hade mycket kunnat hjelpas, om Karl den tolfte genast efter slaget vid Pultava rest hem och låtit förmå sig till fred och till förändrade regeringsgrundsatser.

SJETTE KAPITLET.

RÅDETS BEMÖDANDEN ATT ÖFVERTALA KONUNGEN TILL FRED OCH TILL HEMRESA.

Redan äro omtalade många sådana försök, anställda af Karls omgifning både i kansliet och krigsbefälet samt likaledes af Hollands, Englands och Österrikes sändebud. [2]) Låtom oss nu se till, hvilka åsigter, som i denna punkt hylldes, och hvilka åtgerder, som vidtogos af den i Sverge qvarlemnade regeringen.

Redan hösten år 1700 och före afresan från Sverge tyckes Karl hafva låtit sina afsigter mot August framskymta. Hedvig Eleonora och likaså Wrede skrefvo nämligen i Oktober eller November samma år

---

[1]) Dansk. min. br. d. 27 Mars 1709.

[2]) Se **21**. 163—169, 207—216, 227—231.

till Piper och bådo denne förmå konungen sluta fred med nämnde furste för att sedermera få vända sig mot *»den barbariske ryssen»*. Piper svarade, att han städse och ifrigt arbetat för samma mål; *men*, tillade han, *jag finner hans maj:t vara så uppretad mot konung August för dennes trolösa förhållande, att jag med all min vältalighet kunnat hittills ingenting uträtta; skall dock med all flit också hädanefter till samma måls ernående sträfva. Gud bevcke hans majestäts hjerta.* [1])

I början af år 1701 hade rådet erhållit säker underrättelse om höjden af Karls förbittring mot August och om hans afsigt att kämpa mot denne och mot Peter på en gång. Bengt Oxenstierna trodde sig ock veta, att Frankrike, ehuru i största hemlighet, sökte underhålla den krigiska sinnesstämningen mot August. Rådet ansåg då vara sin pligt att varna den aderton-årige konungen för de svårigheter och vådor, som skulle åtfölja verkställandet af hans omförmälta beslut. Det skedde i ett åtta ark långt bref af den 25 Febr. 1701; [2]) hvari lästes bland annat följande. *I händelse kriget skall fortsättas mot både tsaren och mot konung August, blifver eders maj:t fördjupad i gäld och skuld och kan ej mer få låna några penningar, ej heller bestrida kostnaden för rikets förvaltning. Vi tala ock för de stackars ämbetsmännen, hvilka hafva dagligt arbete, men dock erhålla ringa eller ingen lön och måste med hustrur och barn försmägta; likaledes för de många fattiga, hvilka hitintills af staten njutit årspenningar. Af underdånig trohet mot eders majestät och af ömhet för folkets utblottade tillstånd, bedje vi derföre eders majestät söka befria sig från åtminstone en bland dessa fiender; häldst från konungen i Polen, hvarigenom vår stat kunde åter bekomma tullen i Riga oförminskad, hvilken*

---

[1]) Dansk. min. br. d. 2 April 1701.

[2]) Riksark. Konungens och Rådets brefvexling.

årligen stiger till flere tunnor guld, o. s. v. Jemnte detta bref skickades en af statskontoret uppgjord kort öfversigt, som visade en brist i den vanliga fredsstaten af mer än en million, och i både freds- och krigsstaten af mer än åtta millioner; samt en beräkning för årets krigskostnad, stigande till öfver sju millioner, allt dal. s. m. Tillika skrefvo råden till Piper och Polus och bådo dem söka öfvertala Karl till fred med August. Det var på dessa bref, som konungen lemnade sitt märkvärdiga redan tillförene i utdrag införda svar, [1]) nämligen. *att Karl aldrig mer kunde lita på den trolöse konung August's ord och löften, och att Karl således hvarken hitintills velat eller hädanefter ville lyssna till något dess fredsanbud; varande,* tillade han, *samma förhållande äfven med ryska tsaren.* — Tillika kom underrättelse om, att Piper och Polus icke mägtat någonting uträtta; och att konungen, efter segren vid Narva, fästade än mindre uppmärksamhet än förut vid sina rådgifvares ord. När Karls ofvannämnde bref blifvit i rådet uppläst, var Johan Gabriel Stenbock den ende, som vågade på allvar deremot höja sin röst. *Det är visserligen sannt,* sade han, *att både tsaren och konungen i Polen hafva angripit oss på ett ganska trolöst sätt. Jag önskar ock, att Gud ville hädanefter som hittills med sin allmagt underbarligen främja våra vapen och vår rättvisa sak. För Gud är visserligen ingenting omöjligt. Men man måste ock bedöma sina angelägenheter efter mensklig förstånd och ej utan nödfall göra anspråk på Guds omedelbara hjelp; hvilket sker, om man blottställer sig för två fiender, då man kan slippa ifrån den ena,* o s. v. [2])

---

[1]) Se **21**. 168.

[2]) Rådsprot. d. 13 April 1701.
Riksark. Rådets bref till konungen d. 25 Febr. 1701 med bilagor samt d. 16 April 1701.
Fr. min. br d. 23 Febr. och 9 Mars s. å

Längre fram på våren samma år kommo från Piper några bref, hvilka med smärta beklagade konungens motvilja för freden, ehuru August föreslagit tämligen antagliga villkor. [1]) I anledning häraf beslöto rådsherrarna ett nytt försök. De ställde så till, att från Sverges landskap infunno sig ombud, som hos rådet gjorde en sorglig målning af folkets tillstånd och af dess oförmåga *att bära så dryga bördor, som de båda krigens fortsättning skulle göra nödvändiga;* hvarföre ombuden anhöllo, *att rådet måtte frambära denna landets klagan till konungen och derjemnte bedja honom sluta fred med Polen.* Rådet gjorde så och öfverskickade nämnde klagoskrifter till Liffland. Kärnan af Karls svar bestod i följande mening. *Utan krigsorsak och utan krigsförklaring hafva Polen och Ryssland gemensamt öfverfallit oss för att borttaga våra landskap. Jag är beredd gjuta mitt blod för att trygga mitt rike mot dylika försök; och för att sätta fienderna ur stånd till deras förnyande. Jag betviflar ej heller, att svenskarna äro färdiga att, för vinnande af samma mål, underkasta sig samma uppoffringar och att understödja mig i striden för deras eget land.* Folkombuden ville härvid afgifva nya påminnelser. Men emedan hela åtgerden var en oformlighet, som stridde emot det lagliga enväldet, vågade rådet ej tillläta dess ytterligare fortsättande, utan befallde ombuden begifva sig hem, hvilken tillsägelse ock desse, ehuru knotande, efterkommo. [2])

Fram på hösten samma år och efter segern vid Düna, gjordes ett nytt försök. Rådet samlades hos Bengt Oxenstierna och uppsatte till konungen ett bref, hvari de bådo honom *öka sin i kriget vunna ära genom den af en lycklig fred. Emedan konung August icke utan Polens bifall kunde gifva något för Sverge lämpligt skadestånd, borde man med honom ingå för-*

---

[1]) Fr. min. br. d. 6 och 13 April samt 4 Maj 1701.

[2]) Fr. min. br. d. 4 Maj och 8 Juni 1701.

likning och sedermera på Rysslands bekostnad taga sin skada igen. Skrifvelsen medförde icke önskad verkan. Tvärtom fingo rådsherrarna vid samma tid mottaga bannor för bristande uppsigt öfver landshöfdingarna och för bristande drift i verkställandet af konungens befallningar. [1])

I början af året 1702 och sedan rådkammaren blifvit på ofvannämnde sätt tillbakavisad, var det, som den gamle, på grafvens brädd gående Bengt Oxenstierna beslöt ensam taga till orda och ensam blottställa sig för konungens möjliga misshag. Den 5 Mars år 1702 skickade han till Karl ett bref af ungefär följande innehåll. Han afrådde på det högsta från kriget mot August; *ty det skulle nödvändigt blifva ett krig också mot polackarna; hvilka, alltid lätta att besegra, dock för sin lättrörlighets skull vore svåra att betvinga. Eders majestäts farfar,* skref han vidare, *hade till hjelp båda furstarna af Siebenbürgen och Brandenburg; men misslyckades dock. Nu står Sverge ensamt. Konung August deremot har på sin sida sachsare och ryssar, kanske ock snart preussare, och med säkerhet alla ifriga polska katoliker. Kriget skall derföre redan i sig sjelft blifva mycket svårt; och än svårare, om beslutet att afsätta konung August vidhålles. En sådan plan blir nästan omöjlig att genomdrifva; ty den skall uppreta polackarnas stolthet och äfven hos andra magter väcka uppseende. På orättvist började krig har man väl många exempel; men att ett sådant blifvit bestraffadt med tronafsättning, derpå finnes knappt ett enda; och man skall tycka, att eders majestät är i denna sak alltför sträng. Konung Gustaf Adolf slöt fred med Danmark 1613, med Ryssland 1617 och stilleståndet med Polen 1629; afbördande sig så den ena fienden efter den andra.*

---

[1]) Dansk. min. br. i Nov. och Dec. 1701.

Detta exempel torde ers majestät böra följa och sluta fred först med konung August; ty man kan svårligen af honom erhålla något passande skadestånd. Om ett sådant gåfves i sjelfva Sachsen, skulle det blifva svårt, kanske omöjligt att bibehålla i anseende till dess läge inne i Tyskland samt den afund och ovilja, som deraf föranleddes. Att fordra skadestånd på bekostnad af Polen låter sig ej heller göra, utan att mot samma stat komma i ett krig, hvars kostnader, jemnte det mot Sachsen och Ryssland, fäderneslandet omöjligen mägtar bära. Man kunde deremot taga saken på följande sätt; nämligen först förlikas med konung August och med polackarna, under gemensamt besinnande af de faror, hvarmed alla hotas af den mägtiga ryska grannstaten. Till trohets- och säkerhetspant borde Polen åt Sverge, men blott tills vidare, lemna Kurland och det så kallade polska Liffland. Sedermera skulle begge staterna gemensamt vända sig mot Ryssland och genom stora på dess bekostnad gjorda landvinningar taga sin ersättning. Hvad Oxenstierna och de andra herrarna ämnade i sådan händelse begära, är icke kändt, så framt det ej öfverensstämde med andra samtidiga förslag, nämligen att från Peipus draga svenska gränsen igenom eller öster om Ladoga och Onega upp till Hvita hafvet. Oxenstierna slutade med följande ord: *jag framställer detta icke i den förmätna tanke, att jag kan bättre än ers majestät bedöma nämnde föremål; utan endast till ers majestäts pröfning och af ifver för dess bästa. Jag har haft den lyckan att till deras välbehag tjena fyra Sverges stora beherrskare. Den högsta timliga tröst, som i denna verlden mig återstår, är min innerliga öfvertygelse, att dessa välmenta rader skola af min nådigaste konung blifva med huldhet mottagna och betraktade som de sista bevisen på den underdånigsta trohet och kärlek, om hvilken jag mig städse på det högsta beflitat, och i hvilken jag skall till min sista andedrägt framhärda.* — Vi känna ej, hvad konungen härom

sagt; blott det, att Oxenstiernas bref icke verkade ringaste förändring.

Frampå sommaren samma år eller 1702 förhärjade ryssarna största delen af Liffland, och eröfrade i Oktober det vigtiga Nöteborg. [1]) Redan är berättadt, huru vid denna underrättelse hela hären och dess befäl ville skynda från Polen och till egna länders försvar. [2]) Rådsherrarna, oppskrämda genom samma olyckor, inberättade till Karl, huru landshöfdingarna anmält rote- och rusthållarnes klagomål öfver de nya utskrifningarna och öfver svårigheten af att finna manskap; likaså huru *ryssen tagit Nöteborg och skulle troligtvis snart taga också Nyen, Kexholm och Narwa samt framtränga till Östersjön; — huru ryssen blef öfvermodig, svenskarna nedslagna; — huru dessa sednare vore för svaga att på sätt, kriget hittills blifvit fördt, göra den förre motstånd; — huru alla Sverges bemödanden vore fruktlösa, om ej Karl skaffade skyndsamt slut på polska kriget för att få fria händer mot Ryssland och kunna dämpa denne Sverges farligaste fiende.* [3]) Härvid bifogades ett bref från enkedrottningen. Hon föreställde Karl, att emedan hans vapen blifvit välsignade, och han sjelf fått tillräckligen hämna sig på konung August, borde han nu återvända och skydda sitt fädernesland mot ryssarna. Karl säges hafva svarat: *att skadan i Liffland och Ingermanland icke på något sätt uppvägde, hvad han i Polen ämnade vinna.* [4]) Piper skref till Ulrika Eleonora: *till fred är ingen liknelse. Gud böje hans majestäts hjerta att tänka på sina lidande landskap och*

---

[1]) Se **22**. 11—21.

[2]) Se **21**. 212, 213.

[3]) Riksark. Rådet till Karl d. 21 Nov. 1702.
Rådsprot. Nov.—Dec. 1702.
Dansk. min. br. s. tid.

[4]) Dansk. min. br. Ett missiv från Karlskrona den 17 Febr. 1703.

undersåtare. Jag iakttager flitigt hvarje tillfälle att hans majestät sådant föreställa; men hittills fåfängt. [1]) Danska sändebudet skref till sitt hof: *i denna punkt gälla inga skäl, utan endast det gamla ordspråket: Sic volo, Sic jubeo, stat pro ratione voluntas.* [2])

År 1703 kom konungens påbud om en ny gerd. Såsom ovanligt vid sådana tillfällen, uppgafs som skäl, *att man ej ännu kunde få slut på det af trolösa fiender påtvungna kriget.* [3])

Det var under loppet af detta år, som ryssarna eröfrade Nyen och hela Ingermanland samt började anläggningen af Petersburg och Cronslott och för första gången visade sin flagga i Östersjön. Sorgen och oron i Sverge blefvo stora, och rådet beslöt ännu ett försök: men, som det tyckes, icke sjelft, utan genom statskontoret, ifall dettas siffror skulle verka mer än rådets ord. Den 5 Oktober affärdade nämnde ämbetsverk till Karl en skrifvelse, som visade inkomsternas fall, utgifternas stigande, undersåtarnas armod, hemmanens förvandling till skattevrak, den stora växande statsbristen, o. s. v. Man ansåg sig böra tydligen framlägga allt detta, emedan det spordes, att ute i fältlägret funnos personer, som mente, att nöden i landet icke vore så svår som rådet sagt, och att man icke till hären utbetalt några serdeles dryga summor. Intet tillfredsställande svar kunde dock från Karl erhållas. [4]) Deremot berättades gång på gång, hur han påstått, att Ryssland icke förtjente någon uppmärk-

---

[1]) Riksark. Ulrika Eleonoras bref; från Piper d. 20 Nov. 1702.

[2]) Dansk. min. br. d. 3 Dec. 1702.

Så jag befaller och vill, och behöfver ej skäl för min vilja.

[3]) Riksark. Karls bref till rådet d. 30 Mars 1703.

[4]) Rådsprot. d. 15 Sept. 1704 med bilagor.

samhet eller mägtade tillfoga Sverge någon serdeles skada. [1])

Våren och sommaren 1704, och medan Karl höll på att genomdrifva Stanislai konungaval, inbröt tsaren i Litfland, tillintetgjorde svenska flottan på Peipus, slog Schlippenbach samt började angripa Dorpt och Narwa, såsom vi redan berättat. [2]) Bestörtningen i Sverge växte. Den 18 Juni affärdade statskontoret till Karl en ny skrifvelse af ungefär samma innehåll som den förra, och tillade: *om ers majestät i år liksom i fjol skickar nya vexlar, så veta vi i sanning icke, hvarmed de skola inlösas.* Derjemte sändes omigen många och utförliga räkenskaper för att ådagalägga statsverkets olyckliga tillstånd och dessutom från Wrede och från kamrern i militiæ-kontoret Wallrawe några enskilda bref till Piper, innehållande samma ämnen jemnte böner, att Piper måtte framlägga allt detta för konungen och sålunda förmå denne till fred med Polen. [3]) Brefven träffade Karl i Lemberg under det han höll på tvinga dervarande polackar att erkänna Stanislaus såsom konung. Det var här och på samma gång, som Karl också erhöll underrättelsen om Narwas förlust. Säkert hafva båda delarna gått honom djupt till sinnes, fast man icke derom eger någon utförligare kännedom. [4]) Det svar, statskontoret erhöll, bestod i loford öfver kontorets flit och sorgfällighet vid statens upprätthållande; och i yttrad förhoppning, att kontoret skulle på samma sätt fort-

---

[1]) Fr. min. br. d. 24 Maj 1704.

[2]) Se **22**. 21—29.

[3]) Rådsprot. d. 15 Sept. 1704.

Riksark. Acta Histor. Statskontorets bref underskrifvet af F. Wrede, G. Wallrawe, Geijer m. fl. till konungen d. 18 Juni 1704 med bilagor. G. Wallrawe och F. Wrede till Karl Piper d. 23 och 25 Juni 1704.

[4]) Jfr **21**. 272.

fara. samt slutligen i underrättelse om, att Karl anmodat banken lemna än flere förskott. [1])

Innan detta svar anlände till Stockholm, fick man derstädes veta, att ryssarna tagit Dorpt och Narwa; och nu med en icke obetydlig flotta visade sig i Finska viken och derifrån hotade Sverges kuster. Redan ville en hop arbetsfolk fly från det blottställda Stockholm; [2]) och man talte om, att enkedrottningen och prinsessorna borde flytta undan till Göteborg. [3]) Under stor förskräckelse ropade allt folket på kraftiga anstalter till landets eget försvar; och man fordrade af statskontoret dertill behöfliga medel. Men statskommissarierna voro rådlösa och hade föga penningar att gifva. Verket bad i stället, att rådsherrarna, såsom af kongl. maj:t förordnade att bevaka allas bästa, måtte vidtaga nödiga anstalter, på det icke riket skulle på engång falla öfver ända. Häraf föranleddes återigen långa och sorgliga öfverläggningar. [4]) Johan Gabriel Stenbock inskickade skriftligen sin mening, uttryckt på följande sätt. *Mer än ord och penna kunna utföra, är beklagligt, att hans majestäts höga och dyra person vistas så länge och långt borta i främmande land. Ty utan Guds hjelp och hans majestäts ärorika vapen och närvaro samt en hastig fred skall riket störtas i djupaste elände; det Gud den aldrahögste af barmhertighet och för Kristi skull nådligen afvände, önskas af den, som i grafven och döden är min allernådigste konungs underdånigste och troplligtigste tjenare och undersåte Johan Gabriel Stenbock.* Rådet beslöt ett betänkande till konungen i dylik anda. När efter några dagar samma bref framlades till underskrift, lästes deri följande ord: »*rikets*

---

[1]) S. st.

[2]) Rådsprot. d. 22 Sept. 1704.

[3]) Fr. min. br. d. 20 och 24 Sept. 1704.

[4]) Se i synnerhet protokollet d. 15 Sept. 1704.

»räddning beror på, att kongl. maj:t med det första »kommer sina undersåtare till hjelp.» — Men Gyldenstolpe tyckte. *att detta ordasätt var för djerft och såg ut, som tillmätte man sig rättighet att gifva hans majestät råd.* Falkenberg mente väl vara bäst att tala ut rena sanningen; men Johan Gabriel Stenbock var ej tillstädes, och slutet blef, att ofvanstående ord skulle utgå och i stället insättas, *att rikets räddning berodde på hans maj:ts ärorika vapens annalkande till dess rike.* [1]) Men å andra sidan tyckes nöden hafva ingifvit nytt mod; ty det bref, som afsändes, innehöll följande märkliga ord och varningar. *Tsaren,* heter det, *köper skepp och förhyr sjö-officerare och har snart en betydlig flotta i Östersjön. På samma sätt som andra folk, börjar också ryssen att numera med kloka rådslag understödja sin stora magt. Denna vår skadligaste fiende kan blott af eders majestäts egna vapen hejdas. Sker det ej, förutser rådet med häpnad och hjertängslan hela fäderneslandets snart hotande fall. Från alla håll höres allmogens qvidan, och folkets utblottade tillstånd gör det till en omöjlighet att upprätthålla den till undergång lutande och snart sönderbristande staten; så framt ej ers majestät allernådigst behjertar sitt rikes räddning och sina fattiga undersåtares hjelp och skaffar oss den ädla högst efterlängtade freden. Hela verlden vet och erkänner rättvisan af eders majestäts sak, så att man kan förmoda Guds underbara hjelp hädanefter som hittills. Men af öfversända handlingar täckes eders majestät inhämta omöjligheten för landet att länge på detta sätt fortfara, om ej hela verket skall stanna af,* o. s. v. [2]) På detta bref svarade konungen, *att han visserligen trodde, hvad rådet anfört om landets trångmål och om svårigheten att uthärda de tunga bördorna. Men.*

---

[1]) Rådsprot. d. 15, 17 och 22 Sept. 1704.

[2]) Riksark. Rådet till Karl d. 22 Sept. 1704.

tillade han, *det står ej i menniskors utan Guds magt att göra slut på kriget och skaffa oss en ärorik fred. Vi arbeta efter förmåga att den samma vinna; men måste bedja Gud om tålamod. Hjelpen är ofta närmast, när nöden är störst.* [1])

Vid samma tid fordrade Karl till sig 300,000 d. s. m. ovillkorligt; ty han hade på sitt hedersord lofvat dem åt Stanislaus; [2]) och sin segrande krigshär använde han att jaga August ur Polen, besegra dennes troppar vid Punitz och genom vinterqvarteret i Raviez skydda samma Polen och Stanislaus mot nya infall från Sachsen.

Det var nu och i följe af konungens alla fordringar och af ryssarnas förfärligt hotande framsteg, som rådet hösten 1704 föreslog och Karl gillade och lät påbjuda [3]) den dubbla krigsgerd, om hvilken vi förut talat. Rådet vågade i början ej trycka kungörelsen derom, utan kringskickade den blott i afskrifter. [4]) Missnöjet blef häftigt. Man klagade, att gerden var obilligt fördelad och för stor, m. m. Många landshöfdingar ingingo med föreställningar om omöjligheten för folket att utgöra denna nya skatt; — och med berättelse om, huru mycket af förra årets gerder ännu var obetaldt, icke af brist på vilja, utan af brist på medel; — och slutligen med en ödmjuk bön, att konungen antingen måtte nedsätta gerden eller gifva anstånd

---

[1]) Riksark. Acta Histor. Karls bref till rådet d. 17 Nov. 1704.

[2]) Rådsprot. d. 15 Sept. 1704; enligt annan uppgift 600,000 dal. s m.

[3]) Rådsprot. d. 15 Sept. 1704.
Riksark. Karl till rådet d. 17 Nov. 1704.
Fr. och Dansk. min. br. hösten 1704.

[4]) Dansk. min. br. d. 5 Okt. 1704. — Jfr. Kamrer Sandbergs samlingar, af hvilka dock ses, att påbudet sedermera blifvit tryckt af åtminstone landshöfdingen i Uppland.

med dess erläggande, m. m. Dessa landshöfdingarnas bref skickade rådet till konungen jemnte eget utlåtande i samma rigtning. Karl svarade: *landshöfdingarnas anmärkningar äro grundade. I hafren i denna sak förfarit med mera hast, än rätt var, och utan att oss derom rådfråga. Vår afsigt är ingalunda att förtynga våra undersåtare. En valdsam utmätning kan göra dem missnöjda och i vår franvaro åstadkomma obehagliga följder. Men skall söka först förmå dem till fullo betala förra årets gerder och sedermera på det närvarande årets så mycket, som med godhet erhållas kan, för att icke minska tillgifvenheten. Vi vänta detta af edert förstånd och skicklighet.* Vid samma tid skref han till rådet ett annat bref, hvari lästes följande. *Rådet skall tillsammans med defensionskommissjonens medlemmar laga så, att intet felas, af hvad vi behöfva; och jag ålägger eder, dem och statskontoret att noga verkställa allt, hvad jag befallt; ty jag hoppas, att statsmedlen skola vara tillräckliga för dessa utgifter.*[1] Den 30 November afgick från konungen ett bref, hvaruti han gaf förhoppning om snar både fred och hemkomst: men rådet trodde icke härpå: utan ansåg uppgiften som en list af Piper, i afsigt att med hopp om snar förändring uppmuntra folket till tålamod.[2]

År 1705. För att locka Karl hem igen, föll man tid efter annan på allehanda förslag. Ett sådant var att förmäla honom med en prinsessa af Anspach;[3] — ett annat att konungens begge systrar skulle besöka hans vinterqvarter och förmå honom till fred;[4])

---

[1]) Fr. min br. Nov. 1704. Utdrag ur rådets bref till konungen d. 8 Nov.; och ur konungens till rådet d. 18 och 23 Nov. 1704.

[2]) Fr. min. br. d. 8 Jan. och 4 Febr. 1705.

[3]) Fr. min. br. i Febr. 1704.

[4]) Se **21**. 278.

— ett tredje att ytterligare utskicka bref och böner, hvilket ock ett par gånger försöktes; [1]) — ett fjerde att låta Piper förstå, det svenskarna skulle anse honom som orsak till fäderneslandets olyckor, så framt han ej snart återförde konungen till riket. Men Piper ursäktade sig med konungens orubbliga vilja och med sin egen oförmåga att på densamma i vigtigare fall utöfva minsta inverkan. [2])

En och annan trodde, att rådet i sin nöd hade till konungens hemlockande tänkt på också andra och vådligare medel; t. ex. att föranleda ett krig mot Danmark i hopp, att ett sådant skulle rycka Karl den tolfte ur Polen, likasom det år 1657 gjorde med hans farfar. Andra påstodo, att rådet med flit lät ryssarna göra stora framsteg, för att derigenom tvinga Karl till fred med August och att vända sig mot tsaren. [3])

Men alla slags bemödanden att böja Karl blefvo fåfänga. I början af året lästes i ett hans bref till rådet följande: *vi förnya våra befallningar om härens och flottans utrustning till landets försvar; och hoppas, att de blifva noggrannt verkställda, och att medlen räcka till genom den dubbla gerden och femte penninge-tillökningen, hvilka vi bifallit. Vår vilja är, att ingenting skall felas för hären, och att soldaterna blifva väl födda och klädda. Vi skola hålla sträng efterräkning med dem, som i denna vigtiga sak göra sig skyldiga till försumlighet eller egennytta. Vi ömma likaledes för våra undersåtare. Skonen dem så mycket möjligt och utkräfven hos dem skatterna mera med godhet än med våld!* [4])

---

[1]) Fr. min. br. d. 20 Maj 1705.

[2]) Fr. min. br. d. 8 Maj 1705.

[3]) Fr. min. br. d. 3 Jan. 1703.

[4]) Fr. min. br. 1705. Afskrift af konungens bref till rådet d. 10 Jan. 1705. — Flere dessa af franska sändebudet åberopade och afskrifna bref från Karl till rådet, hafva vi ej i riksarkivet ännu påträffat.

I Juni samma år erhöll rådet från honom en ny skrifvelse, hvari lästes följande. *Till fredens erhållande kunnen i mycket medverka genom visad drift att anskaffa allt, hvad vår krigshär behöfver. Med någon omsorg skolen i nog kunna dertill utfinna nödiga medel, utan att plåga och utblotta våra undersåtare; ty vi vilja icke, att man tvingar dem till erläggande af den dubbla krigsgerden, utan den skall med godhet utkräfvas af sådana, som dertill hafva råd och lägenhet.* [1]) Några veckor efteråt och när Stanislai kröning skulle genomdrifvas, afsände Karl till rådet en annan skrifvelse, hvari det hette: *nya trister här i Polen tvinga oss att öka vår krigshär till 60,000 man. Detta kräfver nya utgifter. I hafven visserligen sagt oss, att våra undersåtare hädanefter icke kunna bära några dylika. Men vi hoppas, att i till förnödenheternas anskaffande skolen finna medel, utan att bringa folket till ytterligheter. I kunnen på städerna öfverflytta de skatter, som bönderna icke förmå draga. I öfrigt förnya vi vår befallning, att icke med våld utkräfva den dubbla krigsgerden.* [2])

I ögonen fallande äro motsägelserna i Karls föreskrifter; ena gången att utkräfva gerderna *med godhet*; andra gången att *ovillkorligt anskaffa* allt, hvad Karl fordrade och hären behöfde; båda delarna samtidigt och med hotelse af straff för olydnad i både ena och andra fallet.

Rådsherrarnas belägenhet blef härigenom ganska svår. Gerdernas allvarliga utkräfvande skulle öka missnöjet, fattigdomen, skattevraken, och Karl kunde då förebrå rådet att icke, enligt hans befallning, hafva blott »*med godhet* utkräft gerden.» Men »utkräfd *med godhet*», räckte den hvarken till rikets försvar eller till Karls fordringar; och denne skulle då kunna säga,

---

[1]) S. st. Ett utdrag ur konungens bref till rådet d. 17 Juni 1705.

[2]) S. st. d. 22 Juli 1705.

att rådet var orsak till härens förluster och till fredens fördröjande, emedan det ej skaffat *medel att med kraft föra och afsluta kriget.* Att för häftigt lägga skattebördorna på de få rika, som funnos i landet, ansågs äfven vådligt; ty vid första försök i sådan väg skulle dessa, för det mesta varande utländningar, genast rymma riket. [1]) Å andra sidan hade en mångfaldigt upprepad erfarenhet lärt rådet, att genom föreställningar hos konungen stod ingenting att vinna. Under loppet af åren 1706 och 1707 blefvo ock sådana i mindre antal afgifna, troligen äfven derföre, att konungen, under vistelsen i det rika Sachsen, mindre än förut tog sina undersåtares krafter i anspråk.

Hufvudorsaken till Karls döfhet vid rådets föreställningar var utan tvifvel hans begär att afsätta August, och hans längtan efter krig och krigsära. Smärre bidragande orsaker funnos ock. Han tyckes hafva misstänkt, att rådets ifver för fred med Polen kom af begär att fästa Sverge vid antingen franska eller holländsk-engelska partiet, allt efter som ifrågavarande rådsherre var eller troddes vara genom mutor vunnen. Gissningen torde de första åren ej hafva saknat allt skäl. Men från och med 1702 hafva rådsherrarnas böner om fred med Polen otvifvelaktigt förestafvats af verklig kärlek till fäderneslandet och af fruktan för Rysslands växande magt. — En annan orsak till Karls köld var, att några personer påstodo, det rådets längtan efter fred härledde sig från afund öfver det stora inflytande. Piper genom kriget fick tillfälle att som ensam rådgifvare utöfva. — En tredje orsak var, att Karl, enligt några personers förespeglingar, icke trodde nöden i fäderneslandet så stor, som rådsherrarna densamma beskrefvo, och, som man sade, med flit öfverdrefvo; utan att dessas framställningar kommo dels från begär att ställa sig in hos det skattdragande folket, dels från personlig beqvämlighet och egennytta.

---

[1]) Fr. min. br. d. 2 Juni 1706.

Hvilka dessa Karls förledare voro, vet man ej med säkerhet. Men Hummerhielm, Mejerfelt, Lagercrona och äfven Tessin och Feif omtalas som föremål för de trefvande misstankarna.

Hvad än må hafva varit orsaken till konungens uppförande, säkert är, att följderna blefvo mer och mer förderfliga. I Februari 1708 lät statskontoret för rådet anmäla sin fullkomliga oförmåga att fylla årets statsbehof och sitt bekymmer deröfver; häldst konungen flere gånger tillskrifvit statskommissarierna hårda bref derföre, att de ej kunnat skaffa honom tillräckliga medel. Men det var dem nu så mycket mer omöjligt, som vanliga statsbristen steg till nära 3 millioner. Vi veta ej, hvad utväg rådet vidtog. Men fram på sommaren blef tillståndet i hög grad oroande genom missväxten, hungersnöden och slutligen genom oron öfver Lybeckers och Lewenhaupts nederlag och än mer öfver konungens tåg till Ukrän.[1] Redan i Mars 1708 hade man i Stockholm icke på lång tid haft bref från hären. Hvad man om dess företag visste, kom från utländningarna.[2] I December 1708 afskickade rådet till konungen en skrifvelse, hvari landets nöd och farliga belägenhet blefvo framställda. *Som trogna undersåtare*, skrefvo de, *böra vi härom underrätta ers majestät.* Men sins emellan hörde man dem säga, att detta bref skulle troligtvis medföra lika liten verkan som de förra. Vi känna ej ens, om det någonsin framkommit.

---

[1]) Rätta stafningen är verkligen Ukraine; men vi hafva bibehållit det stafsätt, som öfverensstämmer med vanligaste uttalet.

[2]) Dansk. min. br. i Mars, April och Maj 1709.

SJUNDE KAPITLET.

KONUNGENS OCH RÅDETS INBÖRDES FÖRHÅLLANDE.

Främst möter oss Karls högt drifna misstankar mot rådet, dels för personlig egennytta, dels och kanske än mer för planer att inskränka konungamagten. Åsigten, utbildad redan hos Karl den elfte, öfverflyttades på Karl den tolfte och stegrades och stadfästades genom de förseelser, till hvilka rådet i någon mån gjorde sig skyldigt, nämligen oenighet, egennytta och gåfvor, mottagna af främmande magter. Dessa verkliga fel blefvo i Karls ögon förstorade dels genom hans eget misstänksamma lynne och dels genom mellanlöpare och sqvaller. Redan äro omtalade de orsaker, som Karl trodde ligga till grund för rådets böner om fred; deribland ock den, att de ville göra sig behagliga hos folket. Sannt är ock, att de redan nu läto någon gång konungens obenägenhet för fred komma till de högre ämbetsmännernas kännedom. Men att de på sådant sätt bearbetat medel- eller lägre klasser, derpå finnes intet bevis före år 1713.

Rätt kinkiga för rådet voro de nyss anförda motsägelserna i konungens föreskrifter. I början hette det alltid: så och så stora summor måste skaffas, så och så många soldater utskrifvas, och det utan någon invändning. Men efter 1704, och i samma mån klagomålen öfver landets fattigdom blifvit högljuddare, började Karl att härutinnan föra ett annat språk; befallande ena gången mildhet i skatternas utkräfvande, och hotande andra gången eller på ett annat ställe i samma bref med hårda straff, om ej rådet anskaffade allt, hvad hären behöfde och Karl föreskref. Vi hafva i förra kapitlet anfört exempel af sådana bref, och påpekat det val och det qval, som af dem föranleddes. Märkvärdig och härmed sammanhängande var ock den

omständigheten, att under första krigsåren utskrefvos gerderna i Karls eget namn; men från och med 1703 för det mesta i rådets.

Vi vilja här lemna en ungefärlig teckning af det sätt, hvarpå förhållandet mellan rådet och konungen under denna tid utvecklade sig.

Uppträdena vid kröningen och rådsherrarnas förbigående under fredsåren [1]) hade naturligtvis gjort dem i någon mån missnöjda, ehuru man derom icke eger närmare kännedom. Sedermera och under krigsåren får häfdaforskaren tillfälle att då och då kasta en blick in i deras hjertan och höra ett eller annat uppriktigare ord från deras läppar. Redan hösten 1701 yttrade de ovilja deröfver, att Karl icke lyssnade till deras många och, som de tyckte, grundade föreställningar om nyttan af att sluta fred med konung August. [2]) Längre fram likaledes deröfver, att konungen band deras händer så strängt, att de icke tordes på eget bevåg vidtaga någon enda åtgerd, äfven om den varit af högsta nöd påkallad. [3]) Man visste t. ex. med tämlig säkerhet år 1702, att Danmark ämnade göra ett infall i Skåne, ehuru det sedermera inställdes. Men för att vara beredd på försvar, lät rådet och i synnerhet på Hans Wachtmeisters enträgna begäran skicka till det hotade landskapet en hop troppar, innan befallning kunnat inhämtas från Karl, som då stod i trakten af Krakau. Han blef missnöjd och förebrådde Wachtmeister för litet mannamod, och rådsherrarna för mycken sjelfmyndighet, och att deras fjeskande skadat landet och gifvit danskarna anledning att skratta åt svenskarnas räddhåga. Efter uppläsandet af ett sådant bannebref, sade Johan Gabriel Stenbock: *lydnadens ära är den enda, som numera oss återstår.* [4])

---

[1]) Se **21**. 31.

[2]) Fr. min. br. d. 16 Nov. 1701.

[3]) S. st. d. 6 Juni 1703.

[4]) Rådsprot. d. 7 och 10 Nov. 1702 och 6 Mars 1703.

Rådet ogillade ytterligare, att Sverge måste bekosta Stanislai upphöjelse, och till och med hans hofhållning; [1]) — likaså att i polska och Alt-Ranstadterfrederna blef åt Sverge ingen fördel betingad, icke ens ersättning för krigskostnaderna; [2]) — likaså att Karl stundom tycktes med flit göra tvärtemot, hvad rådet föreslagit. [3]) Det hade t. ex. anmält, att många och svåra klagomål inlupit mot Schlippenbach; men konungen svarade med att utnämna samme man till vice guvernör i Estland. [4]) Någon gång hörde man rådsherrar öppet ogilla en och annan Karls åtgerd, t. ex. då Stenbock, Wrede och i synnerhet Lillieroth tadlade det sätt, hvarpå Karl afvisat preussiska prinsens frieri till Ulrika Eleonora. [5]) Nils Bielke och andra vågade säga, att ett blodigt krig endast för att afsätta konung August vore en okristlighet; och rådet uttalade i förtrogna kretsar sin fruktan, att konungens egensinne skulle slutligen medföra många olyckor för fäderneslandet. [6])

År 1707 föreföll ett samtal mellan Wrede, Falkenberg, Horn och den nyss hemkomne generallöjtnant Spens. Ingen visste då för tiden, hvart den i Sachsen stående Karl ämnade sig; men allahanda rykten flögo kring landet, och ofta nog om nya tron-omstörtningar. Den gissande allmänheten visste dock ej, hvem det var, som denna gång skulle afsättas: tsaren i

Linköp. Ark. Benzel. Collect. Karl till rådet d. 2 Jan. 1703.

[1]) Fr. min. br. d. 26 Juli och 15 Okt. 1704; d. 4 Okt. 1705.

[2]) Fr. min. br. Campredons relation 1718.

[3]) Fr. min. br. d. 17 Maj 1704.

[4]) Rådsprot. d. 19 Dec. 1704.

[5]) S. st. d. 7 Okt. 1704.

[6]) Dansk. och Fr. min. br. d. 24 Maj 1702 och 15 Mars 1703.

Ryssland, påfven i Rom eller kejsaren i Wien; ty det var under tiden af Karls häftiga ovilja mot sistnämnde furste. [1]) Man frågade, hvad Spens trodde. Denne svarade: *jag känner konungen från barndomen bättre än någon annan. Men hvarken jag eller någon menniska kan utgissa hans planer. Han uppgör dem ensam och för sig sjelf och ofta på grund af ett blott infall; men alltid i öfverensstämmelse med den föreställning, man hos honom inblåser; nämligen, att han är född till någonting så stort och utomordentligt, att historien ännu icke företett dess like. Han tror sig vara en Guds fiskal till det ondas bestraffande på jorden.* [2])

När Karl 1708 om våren rigtade sitt tåg först mot Rysslands medelpunkt och sedermera mot Ukrän, blef sinnesstämningen inom rådet än mera dyster. Många togo för afgjordt, att han beslutat afsätta Peter, likasom han gjort med August; [3]) andra, att han aldrig mer skulle återkomma till fäderneslandet, utan antingen stupa, eller ock efter tsarens afsättning börja något annat krig. [4]) Den i Stockholm varande franska ministern skref till sitt hof sålunda: *alla, som känna konungen, säga, att han med hänförelse älskar kriget och icke önskar någonting högre, än tillfällen att utmärka sig; — att medfödt mod och oafbruten lycka ingifvit honom den tron, att alla hinder kunna af honom lätt besegras; — att han är tyst, sluten, verksam, känslolös och outtröttlig vid alla mödor och försakelser; — att hans enda nöje är krigståg, besvärligheter och strider; hans enda ära oberoendet.* [5])

---

[1]) Se **21**. 331—347.
[2]) S. st. d. 6 April 1707.
[3]) S. st. d. 1 Aug. 1708.
[4]) S. st. d. 21 Mars 1708.
[5]) Fr. min. br. d. 26 Jan. 1707.

När Karl gick till det inre af Ryssland, skref samme man: *konungen försummar allt, hvad mensklig försigtighet bjuder, och hvad äfven de största hjeltar iakttagit. Han går till sitt mål med hufvudet rakt i väggen,* [1]) *utan att tillbakahållas af några skäl. Man tror, att han ämnar efter ryska krigets slut gå mot påfven, och sådant är icke omöjligt.* [2]) Dessa fransmannens omdömen hafva sin märkvärdighet, icke blott såsom hans egna, utan ock såsom troligtvis varande återljud, af hvad man tänkte och sade i de kretsar, inom hvilka han umgicks.

Förhållandet har ännu en sida. De fleste, som då sutto i rådet, hade varit Karl den elftes män och med honom deltagit i uppförandet af hans starka och ordnade statsbyggnad samt i framkallandet af det välstånd, svenska folket under nämnde konung åtnjutit. Samma herrar kunde således ej utan grämelse och harm se sådana sina egna och den store företrädarens jätteverk nedrifvas i grus och det älskade fäderneslandet störtas i nöd och elände; och detta utan något nödtvång, och blott för tillfredsställandet af ett personligt tycke och infall. I det längsta bibehöllo de likväl mot Karl den tolfte en berömlig trohet. År 1703 beslöto de att påbjuda gerden i sitt eget och icke i konungens namn. De ville derigenom vederlägga sina illviljares beskyllningar och visa sitt nit för hans bästa, [3]) sin beredvillighet att till och med draga folkets ovilja från konungen och på sig sjelfva. Vid många tillfällen finner man ock, huru de sökte för den stora allmänheten dölja allt, som kunde oroa eller reta sinnena, t. ex. konungens obenägenhet för fred; motgångarna vid ryska gränsen; Lybeckers och Lewenhaupts olyckor o. s. v., samt å andra sidan att lifva folkets mod

---

[1]) Tête baissé.

[2]) Fr. min. br. d. 15 Aug. 1708.

[3]) Rådsprot. d. 29 April 1703.

genom förhoppningar om snar fred och om bättre tider. Det säges ock, att rådet förteg Peters år 1704 mot Narwa visade mildhet; men deremot öfverdref beskrifningen om ryssarnas grymhet;[1]) allt naturligtvis för att egga svenskarna till ihärdigt försvar.

Några hafva påstått, att nämnde rådsherrar förehaft aristokratiskt-republikanska planer, rigtade mot konungamagten. Kanske, att en och annan tanke lekt deråt; men i allmänhet var förhållandet ännu helt annorlunda. De, som nu för tiden hyste dylika planer, hörde egentligen till det hög-adliga partiet, hvilket var fiendtligt sinnadt mot dåvarande råd, emedan dettas nästan alla medlemmar deltagit i reduktionen och i enväldets införande. Mot högadelns hat och småfolkets afund hade den tidens rådsherrar intet annat stöd än just konungamagten. Derföre, fastän vi hört dem sinsemellan fälla hårda ord mot den enväldige konungen, så tyckas de likväl ännu icke hafva hyst några planer mot det konungsliga enväldet. En Wrede, Gyldenstolpe, Falkenberg, Karl Gyllenstierna hade sjelfve gjort sin lycka genom att störta det högadligt republikanska partiet och införa och upprätthålla den oinskränkta konungamagten. Denna samhällsform hade hopväxt med deras åsigter, vanor och personliga förhållanden. De lyckliga följderna under Karl den elftes tid hade än mer stadfästat tillgifvenheten för densamma. De ville visst icke, åtminstone icke ännu, störta ett statsskick, som de ansågo för deras eget verk, deras egen ära; än mindre införa ett annat, som skulle efter all anledning lemna magten i händerna på deras högadliga fiender.

Denna tidens rådsherrar stodo likväl ganska trångt. Å ena sidan hade de emot sig konungens missnöje och misstroende; — å den andra det högadliga partiets ovilja; — och å den tredje den stora ofrälse allmänheten och dess vanliga afund mot förmän

---

[1]) Dansk. min. br. d. 17 Sept. 1704

och högre samhällsklasser. Denna allmänhet kunde ej heller föreställa sig, att den enkelt och tarfligt lefvande konungen var orsak till de dryga gerder, som år ut och år in tryckte landet. Närmare till hands låg den tanken, att det var rådet och de store, som egenmägtigt utskrefvo eller åtminstone egennyttigt bortslösade samma skatter. Att rådsherrarna tvärtom voro de, som talade för fred och för utlagornas nedsättande; men att det var konungen, som förlängde kriget och derigenom gjorde gerderna oundvikliga; — om dessa sanningar fingo rådsherrarna icke upplysa samma allmänhet, ty de skulle derigenom hafva ledt oviljan från sig och på konungen, hvilket stridt mot deras trohetsed. De måste derföre bära den tunga bördan att misskännas, kanske hatas af både konungen, högadeln och folket. Utvecklingen af dessa förhållanden skall visa sig längre fram.

ÅTTONDE KAPITLET.

SINNESSTÄMNINGEN I LANDET.

Den teckning, ofvanstående kapitel lemnat, gäller hufvudsakligen tänkesättet hos rådsherrar och högre ämbetsmän, till en del ock hos adeln. En helt annan åsigt rådde hos mellanliggande och lägre samhällsklasser. Dessa voro till största delen i okunnighet om konungens sinnesstämning och om rätta orsakerna till krigets långvarighet och utlagornas tyngd. Redan är omtaladt, hur denna okunnighet underhölls genom rådets tystnad och genom frånvaron af all tryckfrihet. De tidningar, som utgåfvos, innehöllo nämligen endast det, som regeringen ville låta komma till allmänhetens kännedom. Likasom ofta Karl den elfte, så hade ock Karl den tolfte nästan förbjudit sina officerare, att

till hemlandet inberätta, hvad de om offentliga angelägenheter fått veta. [1]) Det enda och förnämsta, som den stora allmänheten med säkerhet och sanning hade sig i denna sak bekant, var således, att tsaren och konung August på lömskt och orättvist sätt anfallit Sverge. Man fick sedermera om dessa förhållanden icke läsa något annat än svenska kansliets statsskrifter och konungens kungörelser om nya gerder m. m., och alla dessa uppsatser försäkrade, att det var samma fiendtliga grannar, som också allt framgent förlängde kriget, och att Karl deremot, så vidt, på honom berodde, sökte skaffa landet fred. Folket tog alltsammans för sanning och betraktade, serdeles under de första åren, kriget såsom ett ondt, hvilket visserligen var ganska tryckande, men oundvikligt; och som för fäderneslandets, ärans och rättvisans skull måste bäras. I afseende på Karl sjelf ingåfvo hans många ovanliga egenskaper och lysande segrar en djup och verklig vördnad, som i synnerhet under första krigsåren gjorde sig allmänt gällande. *Man är*, skref danska sändebudet år 1701, *förtjust öfver hans tarflighet och mod, och sedan han nu mer och mer laggt bort den förra ungdomsyrheten, fattar man för honom en oupphörligt stigande aktning.* [2])

Dessa känslor blefvo dock under årens lopp hos mången försvagade, och det af flera orsaker; men i synnerhet genom krigets långvarighet och bördor. Se här förhållandet i olika samhällsklasser!

Presterna ledo visserligen genom gerder, genom dragon- och knektehållet samt genom tillväxten af ödeshemmanen, från hvilka ingen tionde kunde erhållas. Men i allmänhet bekommo de sin lön bättre än andra ämbetsmän. Karl var ock liksom fadren en väldig försvarare för statskyrkan samt dess enhet och magt. Anledningarna till belåtenhet och missnöje mot-

---

[1]) Dansk. min br. 1702.

[2]) Dansk. min. br. d. 16 Nov. 1701.

vägde hvarandra, och blott få allvarliga klagomål hördes från detta håll. Mot den tidens pietister var deremot Karl den tolfte under ifrågavarande år mycket sträng. Sådant jemnte hans krigiska lynne väckte dessas ogillande, hvilket de, och i synnerhet den ryktbare Boëthius, låto i skrift och tal påskina, om hvilket allt mera framdeles.

Borgerskapets lott blef tyngre, och dess utlagor tredubblade. Krono-utskylderna t. ex. för Örebro stego

år 1695 till	1,095	dal.	s. m.
» 1700 »	3.865	»	»
» 1704, då gerden var dubbel,	6,019	»	»
» 1709 till	4,076	»	»

Handeln hindrades genom brist på penningar och på kredit; genom dryga skatter och gerder och genom engelska kaperier, hvilka regeringen måste lemna ostraffade för att icke ådraga landet nya fiender.

Bönderna hade likaledes ganska tunga bördor att bära; nämligen gerder, soldatskrifningar, kronoskjutsar m. m. De började ock knota tämligen högt. Men, utan kännedom af verkliga förhållandet, bibehöllo de sin gamla af Karl den elftes regering än mer stärkta kärlek till konungen; och skyllde sina lidanden icke på honom utan, som sagdt är, på herrarna.

Adeln led ock ganska mycket. En stor del af dess numera fattiga medlemmar voro ämbetsmän och måste som sådana tillsätta af sina löner dels hälften. dels trefjerdedelar. Under det långvariga kriget blef rusttjensten i hög grad utarmande och som gerd måste ett frälsehemman årligen betala 5 dal. s. m., när skattehemmanet slapp undan med 2. Adelsmän funnos slutligen. som erbjödo sina gårdar åt kronan. endast denna ville ansvara för de derpå hvilande utlagorna.[1]) Det är sannolikt, att inom denna klass rådde det mesta missnöjet.

---

[1]) Fr. min. br. Memoires de Stockholm d. 1 Juni 1704.

Vi vilja nu säga några ord om allmänna tänkesättets utveckling under olika delar af denna tidrymd. När Karl sent om hösten år 1700 seglade öfver till Liffland, var svenskarnas oro ganska stor. Den ökades än mer, när man fick veta, att han, tvärtemot generalernas råd, ämnade med sin lilla tropp tåga mot Narwa. Brefven från lägret skildrade företaget så svårt och så vådligt, att det förorsakade en verklig ångest. Enkedrottningen och prinsessorna greto af ängslan. Skådespelen blefvo tillslutna och två serskildta gånger höllos i kyrkorna offentliga förböner för den lyckliga utgången. [1]) Huru tronföljareplanerna började vid samma tid röra sig, skall i nästa kapitel omtalas.

Hade oron varit stor, så blef hänryckningen öfver den oförväntade och sagolika segern än större. Svenskarna voro utom sig af stolthet och förtjusning. *En sådan glädje*, skref man, *har ej varit i Stockholm, så länge Sverge funnits till.* De lysande fröjdebetygelserna voro uttryck af en i alla samhällsklasser rådande hänryckning. De högre ämbetsmännen anställde hvar för sig stora högtidligheter. Några mindre förmögna bland dem, t. ex. Tessin och Bengt Oxenstierna, fingo dertill understöd af konungen sjelf, nämligen hvardera 2000 riksdaler. Präktiga triumftåg anställdes, i hvilka de rysska tillfångatagna generalerna måste deltaga, och utställda taflor visade, hur den svenska hjelten ena gången satt spjutet på sin fiendes strupe; en annan gång satte en ring i den rysska lindormens näsa, o. s. v.; allt detta till folkets förlustelse och uppmuntran. Alla vid Narwa eröfrade segertecken skulle sedermera serskildt stämplas för att kunna till evärdliga tider igenkännas. [2]) Dalkarlarna sade sig vara färdiga gå man ur huset och sjelfva

---

[1]) Fr. min. br. d. 8 Dec. 1700.

[2]) Dansk. min. br. d. 6 Febr. 1701.
Riksark. Karls bref till rådet d. 17 Sept. 1701.

hålla sig kost ända till inskeppningsorten, för att sedermera segla öfver hafvet och undsätta sin unge tappre konung. Skalderna sjöngo högt och hänryckt. Hvem kan räkna alla deras segerqväden? En öfverste Sparrfelt skref en serskild sång för att af Stenbocks dalkarlar inläras. [1]) Dahlstierna, och efter honom hela Sverge, sjöng och sjunger ännu den kända visan om *konungen och herr Peder;* och hur denne sednare nappade efter *den väna möjan, stolts Narwa;* men huru *Karl kung bar sorgen för henne.* I denna sång förekomma verser, som inpräglade sig kraftigt och djupt i svenska hjertan och minnen, t. ex.

Kung Karl, han bröt i rysseborgen in
Med alla sina fulltrogna drängar.
Men då ska' tro, de ryssa-män, de börja speta skinn
Och kläda så blodiga slängar.
I hafven det väl hört, att Karl kung bar sorgen för henne.

Nu börjar badda hett för ryss och ryssars päls,
Medan tveegga klingor, de slakta.
"Och den, som nu vore längst nordät fjells"
"De hvita björnars ungar att akta." —
I hafven det väl hört, etc.

Se'n hördes ett skrän långt öster under skog:
"Ve oss! våra män ligga slagna.
"Hvem körer nu vår harf, hvem styrer nu vår plog?
"Och alla våra herrar äro tagna."
I hafven det väl hört, etc.

Men der gror en fägnad i Svea rikes land,
Der vallbarn de lalla och qväda;
I götarike fröjdas båd' qvinna och man
De lofva Gud som dem velat gläda.
I hafven det väl hört, att Karl kung bar sorgen för henne.

---

[1]) Thorsjö. Stenbockska Ark. Charl. Oxenstiernas bref

Segerns och sångens förtjusning afkyldes dock snart af nöden och verkligheten. Vi läste nyss om dalkarlarnas stolta och modiga anbud. Icke många veckor derefter och när det derstädes skrifna tremänningsregementet skulle utgå, ändrade de gode män i Dalarna tänkesätt; och i landets norra delar, serdeles i Mora och Orsa, utbröt ett litet uppror i afsigt att qvarhålla nämnde tropp. Det blef dock snart och lätt kufvadt. [1]) Året derpå finner man, att åtskilliga dalkarlar vägrat betala gerden och hällre underkastat sig utmätning. [2]) Också i andra orter spordes af samma orsaker knot; hvilket ökades vid anblicken af de stora hopar menniskor, som år efter år från östanhafsländerna flydde undan för ryssarna och anlände till Stockholm. Men, hvad som redan nu bidrog att i de större städerna sprida någon ovilja mot konungen sjelf, voro de många holländare och engelsmän, hvilka der berättade, hvad de i sina hemlands fritaliga tidningar läst om hans obenägenhet för fred och oförsonlighet mot August. [3]) Detta missnöje stannade likväl ännu inom en trängre krets och blef emellanåt qväst och nedtystadt genom underrättelsen om Karls segrar, den ena efter den andra; och genom rådets bemödande att med allahanda löften och fördelaktiga tydningar lugna och trösta menigheten. [4])

I allmänhet kastades tänkesättet fram och tillbaka mellan misströstans frossbrytningar och öfvermodets feberhetta. Hvarje ankommen segertidning in-

---

d. 8 Febr. 1704. Skulle det kunna vara den bekanta Stenbocks-marchen?

[1]) Rådsprot. d. 13 April, 13 Maj 1701 och 9 Jan. 1702. Riksark. Acta Histor. Konungens bref till rådet d. 25 April, 5 Juni och 23 Nov. 1701.

[2]) Fr. min. br. d. 11 Okt. 1702.

[3]) Fr. min. br. d. 6 Juni 1703.

[4]) S. st. d. 27 Dec. 1702.

gaf folket en sjelfförtröstan, en stolthet, ett språk, så högt stämda, som hos Karl sjelf. Hela Sverge var då hänryckt öfver att ega och följa, en segerhjelte, som ådrog sig verldens beundran. Då uppflammade stundom hos både konung och folk en herrlig hjeltekänsla af egen kraft och ömsesidigt förtroende. Det hette å ena sidan, att *Karl ansåg ingen ting omöjligt för sina tappra svenskar;* [1]) och å den andra, att *svenskarna trodde ingen ting omöjligt för sin tappre konung.* [2]) Men åter: — när efter hvarje segerbud alltid följde kraf på nya gerder och utskrifningar; och när förhoppningarna om fred gång på gång gäckades och mer och mer försvunno; och när deremot antalet af ödeshemman samt af fallna vänner och anhöriga årligen växte; då förvandlades modet till nedslagenhet, trötthet och missnöje; hvilka fortforo, tills de af en ny segertidning återigen för en kort tid bortjagades. Sådana tänkesättets vädervexlingar blefvo af främlingarna iakttagna och antecknade för segrarna vid Narwa, Düna, Punitz och Fraustadt m. fl. [3])

År 1705 slöts fred med Polen och 1706 med August. Statsmännerna knotade, såsom vi hafva sett, deröfver, att åt Sverge ingen fördel betingades. Men den stora allmänheten hade icke reda på saken, utan fägnade sig åt, att hafva fått slut på åtminstone ett bland krigen; också öfver den äran, att Sverge mägtat af- och tillsätta konung i det stora Polen. Hedvig Eleonoras glädje blef så liflig, att den troddes hafva föranledt något hennes illamående. Hon lät förpläga alla fattighjonen i Stockholm samt gaf åt hvarje sachsisk fånge två karoliner och åt deras generaler samt åt sitt eget hof en lysande festmåltid, hvarvid

---

[1]) Fr. min. br. d. 27 Juli 1701.

[2]) Dansk. min. br. d. 14 Febr. 1706.

[3]) Fr. min. br. Aug. 1704, Febr. 1706.
Dansk. min. br. Nov. 1704.

man drack skålar för konungarna Karl och August; men glömde i glädjen helt och hållet bort den förres skyddling och sednares efterträdare Stanislaus. [1])

Mot slutet af 1708, då Karl tågade till Ukrän, befallde han, att vid pass nio regementer skulle från Wismar och Pommern ingå i Polen och förstärka Krassau; och att från Sverge skulle andra troppar sändas till Pommern; och att för sådan orsak nya och starka utskrifningar borde hållas. Så skedde. Missnöje uppstod; och från Skåne rymde en hop uttagna drängar öfver till Seland. Massorna hänfördes dock ännu af Karls stora egenskaper och utomordentliga framgång. De trodde ännu på hans lyckliga stjerna och sågo i honom förebilden af en hjelte och stor konung. Ännu sommaren 1708 höllos i Uppsala högtidligheter och tal, i hvilka Karl kallades *Sverges lif; verldens kärlek; folkens lyckobringande stjerna. Gå,* hette det, *gå, du store segerhjelte, dit Herrans ingifvelse dig kallar! Gå, du ärorike konung, du till fäderneslandets sällhet uppgångna stjerna! Gå att hädanefter, som hittills, med segrande vapen, men med hjertats mildhet straffa trolösheten och fullända dina odödliga verk!* o. s. v. — och på ett annat ställe: *måtte snart Herran åt vårt fädernesland återgifva lugnet; och återgifva Honom, som för oss är en sammanfattning af allt godt; Honom som är det dyrbaraste som finnes under solen; Honom, som är större än allt, hvad norden sett, beundransvärdare än allt, hvad verlden innesluter; nämligen Honom vår ärorike konung, konung Karl den tolfte.* — Något häraf var smicker, något skalde-yra; men det hela var uttrycket af den känsla, som ännu fanns hos en stor del af Sverges innevånare; en beundran för Karls dygder och segrar, och en kämpalust att med honom strida, segra eller falla, men i båda händelserna stiga upp till tinnarna af den krigiska ärans tempel.

---

[1]) Dansk. min. br. d. 17 Nov. 1706.

NIONDE KAPITLET.

TRONFÖLJARE-PLANER 1700—1709.

Vi hafva redan berättat, af hvilka orsaker, och på hvad sätt dessa rörelser uppstodo och kommo i gång redan före år 1700. [1]) Låtom oss nu se till, huru de fortsattes!

När Karl 1700 om senhösten anträdde den farliga seglatsen öfver Östersjön, skall han till sina herrar hafva yttrat: *i fall mig något menskligt vederfares, så hafven i hos eder min efterträdare, hertigen af Holstein.* Således, om berättelsen är sann, hvilket några betvifla, skulle konungen hafva tagit holsteinarnas arfsrätt till tronen för afgjord. Ungefär så tänkte äfven Hedvig Eleonora. Då man vid samma tid talade om vådorna för Karls lif, skall hon hafva pekat på den lille i vaggan liggande Karl Fredrik af Holstein och sagt: *Gud ske lof, att vi i sådan händelse hafva denne att stödja oss vid.* Andra dömde på annat sätt; och Ulrika Eleonora hade många anhängare, ja de flesta. Hennes gunstling, kammarfrun Emerentia Düben, skall hafva till sin furstinna vid samma tillfälle sagt, att denna, nämligen prinsessan, vore, i händelse af konungens död, *närmsta arfvingen till Svea rikes tron.* Den tolfåriga Ulrika Eleonora svarade: *Gud låte konungen få lefva! Jag bekommer väl, hvad Herren mig ämnar.* Berättaren påstår, att vid den tiden skulle alla fyra stånden såsom en man hafva, om så behöfts, kämpat för Ulrika Eleonora och mot holsteinska huset. [2])

---

[1]) Se **21**. 70—73.

[2]) Dansk min. br d. 26 Jan. 1704.

Kort härefter fick man veta, att konungen lyckligen anländt till Liffland; men strax derpå, att han ämnade företaga det ytterst vådliga tåget till Narwa. Då förnyades i Stockholm samma rörelse som 1698.[1] Många förbundo sig inbördes att, i händelse af Karls frånfälle, upplyfta på Sverges tron icke någon af holsteinska huset, utan prinsessan Ulrika Eleonora.[2]

Hertigen och hans gemål egde vid ifrågavarande tid ringa utsigt till svenska kronan. De hade hittills förnämligast litat på konungen och på hans personliga välvilja för båda. Men i afseende på hertigen kallnade vänskapen just nu och var nära att öfvergå till ovilja. Sistnämnde furste såg sig derföre om efter ett annat stöd och ett eget parti. Han valde dertill högadeln, hvilken under Karl den elfte förlorat både gods och magt och önskade återvinna båda. Till dem vände sig hertigen med smicker och löften. Han hade förut hjelpt till att störta Nils Bielke, detta partis förnämsta personlighet. Enligt sägen, förklädde han sig nu till qvinna och besökte i fängelset samme Bielke, anhöll om förlåtelse för gjorda otjenster och om bistånd till kronans vinnande, i händelse af konungens död. Från Polen skref han sedermera till hertiginnan och bad henne i sistnämnde fall genast släppa Bielke på fri fot och sätta honom i spetsen för sitt parti. Frampå sommaren 1701 lärer ock hertigen haft ett icke ringa anhang i Sverge, och till och med kunnat räkna på Karl Pipers bistånd.[3] Alltsammans blef dock snart afbrutet genom hertigens död i slaget vid Klissow. Ehuru utbrotten måste qväfvas, blef dock svenska folkets glädje deröfver icke ringa. Man erinrade sig de förra misstankarna, att det var för att blottställa Karls lif, som hertigen lockade honom till de farliga lekarna, till det farliga kriget. *Nu*,

[1]) Se **21**. 72.

[2]) Fr. min. br. d. 15 Dec. 1700.

[3]) Fr. min. br. d. 28 Juli 1701.

anmärkte man, *nu föll hertigen sjelf i den första slagtning, han kom att bevista.* [1])

Nämnde furste hade städse varit hos både rådet och den stora allmänheten så illa anskrifven, att hans person utgjorde ett verkligt hinder för holsteinska partiets planer. Men det försvann med hans död. Enkehertiginnan Hedvig Sofia egde för sin egen person folkets tillgifvenhet, dels som infödd prinsessa; dels för sina egenskaper af förstånd, beslutsamhet och mod. Man hade väl i början anmärkt ett ojemnt lynne, samt någon högdragenhet. Men öfverhofmästarinnan grefvinnan Wittenberg fästade härpå hennes uppmärksamhet och åstadkom en hälsosam förändring. Befriad från den hatade hertigen, lyckades derföre Hedvig Sofia snart att i allmänna tänkesättet undantränga den yngre systern, hvilken dessutom var mycket underlägsen både i uppfostran och själsegenskaper. År 1704 troddes Hedvig Sofia hafva vunnit så stort anhang, att om konungen då fallit undan, skulle nämnde enkehertiginna inom 24 timmar varit utropad regentinna och den förra styrelseformen återställd. [2])

Under första halfåret 1706 var det som Karl anträdde sitt äfventyrliga af lifsfaror späckade tåg genom Lithauen, Polesien och Wolhynien. [3]) Just vid början af detsamma, utdelade enkehertiginnan, ehuru i hemlighet, flere dyrbara skänker åt dåtidens mägtigaste män och slägter. Från den 8 Januari till slutet af Mars samma år hade till fäderneslandet icke anländt några säkra underrättelser rörande konungen. Många mente honom vara död. Nils Bielke kom i tysthet till Hornsberg strax utanför Stockholm och

---

[1]) Dansk. min. br. d. 6 Aug. 1702.

[2]) Fr. och Dansk. min. br. d. 27 Sept. och 8 Okt. 1702, d. 26 Jan. och 14 Okt. 1703, d. 17 Sept. 1704 samt d. 11 Febr. 1705. Jfr Lamberti.

[3]) Se **II**. 285—304.

säges hafva der eller i staden hållit hemliga öfverläggningar med det högadliga partiet; likaså med Hedvig Sofia och med hennes allsmägtige rådgifvare, Fritze, hvilken ansågs blifva nästan enväldig, i händelse Karl då fallit undan och Hedvig Sofia kommit till styrelsen. [1]) Man såg ock flere mägtiga män ödmjuka sig för denne Fritze och för hans framtindrande lyckostjerna, och på hvarjehanda sätt söka vinna det holsteinska hofvets ynnest. Underhandlingarna med högadeln drefvos förnämligast genom grefve Brahe. Hos denne hade nämnde Fritze varit enskild lärare och Fritzes fru barnavårderska, hvarjemnte grefvinnan Brahe sjelf stod mycket väl hos enkehertiginnan. Horn, Hermelin, Vellingk och von Dernath ansågos gynna samma parti. Till lärare åt unga hertigen valdes längre fram Cederhielm, hvars bror var en bland Pipers underlydande skrifvare. Ligan ville nämligen på denna väg få underrättelse om Pipers planer och företag. [2])

Ty sistnämnde herre hade blifvit ovän med enkehertiginnan, som det tyckes, i anledning af några qvinno- och rangstrider med Pipers i Stockholm varande grefvinna. [3]) Piper ansågs derföre numera stå i spetsen för det parti bland yngre adeln, hvilket gynnade Ulrika Eleonora. [4]) Det säges ock, att han sökte på sin sida vinna eller qvarhålla svågern Arvid Horn och derföre erbjöd honom den vigtiga guvernörsplatsen hos hertigen af Holstein. [5]) Men Karl slutade lyckligt nämnde sitt ryktbara riddaretåg; och alla ofvannämnda framtidsplaner tjenade denna gång till ingen ting.

---

[1]) Dansk. min. br. d. 14, 17 och 21 Mars 1706.

[2]) Dansk. min. br. d. 25 April, 9 och 12 Maj 1706. Fr. min. br. d. 15 Maj och 25 Sept. 1706.

[3]) Fr. min. br. d. 1 och 15 Maj 1706.

[4]) Dansk. min. br. d. 14 Mars 1706.

[5]) Fr. min. br. d. 25 Sept. 1706.

Kanske var det i följd af Pipers föreställningar, kanske ock af erhållen kännedom om Hedvig Sofias planer, som Karl i slutet af 1707 visade Ulrika Eleonora ett förtroende, som väckte så mycket mer uppmärksamhet, som han förut alltid gifvit äldre systern ett bestämdt företräde. När han nämligen skulle begynna det vådliga tåget mot Ryssland, anförtrodde han i Ulrika Eleonoras vård ett skrin, innehållande, som man trodde, flera vigtiga papper.[1]) Någon täflan uppstod mellan båda systrarna; men den i allo öfverlägsna Hedvig Sofia gjorde sig snart så gällande, att Ulrika Eleonora nedsjönk till fullkomlig obetydlighet. Högadeln fästade sitt hopp vid den förra, och att hon, blifven regentinna, skulle gifva dem upprättelse samt krossa Piper, rådet och reduktionsherrarna. För att vinna folket, visade hon deltagande för dess lidanden och tillät sig slutligen att tadla krigets längd och Karls oförsonlighet. På sin födelsedag den 20 Juli 1708, och just då Karl var stadd på sitt vådliga tåg mot det inre Ryssland; just då gaf Hedvig Sofia ett stort gästabud åt svenskarna, och hennes gunstling Juliana ett dylikt åt holsteinarna. Man såg då enkehertiginnan blifva af alla smickrad såsom en snart uppgående sol. Till och med de utländska ministrarna betraktade och bemötte henne som sådan, och drottning Anna i England lärer hafva gynnat förslaget. Mot slutet af 1708 fick man underrättelse om konungens tåg nedåt Ukrän och om de faror, som der hotade. I Stockholm likasom utrikes trodde många, att han aldrig skulle återkomma. Att i sådan händelse Hedvig Sofia, antingen som drottning eller som regentinna i sonens namn, skulle öfvertaga styrelsen, ansågs för afgjordt af något hvar och i synnerhet af henne sjelf;[2]) — då, i December 1708, dessa äre-

---

[1]) Dansk. min. br. d. 18 Okt. 1707.

[2]) Dansk. och Fr. min. br. d. 26 Jan. 1707, d. 21 Mars,

lystna planer oförmodadt och hastigt afbrötos genom hennes kärlekshandel med Olof Gyllenborg och derpå följande hastiga död; om hvilket allt mera framdeles.

Om partier äfven uppstått i följe af blott personliga förhållanden, pläga de dock hafva eller åtminstone förebära någon allmän grundsats, som mål för sitt sträfvande. Hedvig Sofia och holsteinska ligan tyckas hafva föregifvit sig vilja godtgöra reduktionens orättvisor samt återställa freden och det gamla regeringssättet; allt detta till hugnad och glädje dels för de samhällsklasser, som lidit genom Karl den elftes envälde och räfster, dels för hela folket, som led af Karl den tolftes envälde och krig. Ulrika Eleonora och svenska partiet hafva deremot troligen velat till hugnad för ofrälse stånden och den nya adeln upprätthålla de grundsatser, Karl den elfte infört.

Genom Hedvig Sofias död förlorade holsteinska partiet hela sin öfvervigt. Lycksökarehopen skyndade från hennes sorgehus till Ulrika Eleonoras förut obemärkta hof. Likväl qvarstod en liten tropp anhängare kring unga hertigen af Holstein. Den fortgående slitningen mellan hans och prinsessans parti skall framdeles närmare beskrifvas.

---

27 Juni, 22 Juli, 10 Okt. och 20 Dec. 1708 samt d. 27 Jan. 1709.

KARL DEN TOLFTES REGERING.

Fjerde häftet.

ANDRA AFDELNINGEN.

SVERGE OCH SVENSKARNA UNDER KONUNGENS FRÅNVARO 1709—1712.

TIONDE KAPITLET.

SVENSKARNA VID UNDERRÄTTELSEN OM SLAGET VID PULTAVA.

För att rätt uppfatta verkningarna af nämnde olycksbud, är nödigt att känna den sinnesstämning och de rykten, som detsamma föregingo.

Under första vintermånaderna 1709 ankommo från Karl och från krigshären inga säkra underrättelser. Deremot spordes flere hvarandra motsägande rykten; t. ex. att Karl framryckt mot Moskwa; — att han tillkämpat sig lysande segrar; — att svenskarna lidit mycken nöd och stora förluster; — att svenska rytteriet blifvit förstördt; — att fienderna mer och mer trodde sig förvissade om svenska härens snart inträffande förstöring. [1]) Ändtligen den 14 Mars 1709 anlände bref, skrifna i lägret vid Romne den 10 December 1708. Nu, och nu först fick rådet fullständig och pålitlig underrättelse om Lewenhaupts olycka vid Lisna.

---

[1]) Fr. och Dansk. min. br. d. 16 och 27 Jan., d. 16 och 17 Mars 1709.

I samma bref befallde Karl stora troppafsändningar till Polen; likaså, att, som berättadt är, alla officerare, hvilka efter nämnde slag blifvit skilda från Lewenhaupt och undkommit till Riga, skulle såsom rymmare afskedas och lagföras. [1]) Några enskilda bref, som på samma gång eller kort derefter från hären sändes till Sverge, sökte med falska underrättelser vilseleda tänkesättet. De omtalade tåget till Hadjatsch; men icke de förluster och det elände, kölden förorsakat. De omtalade slaget vid Lisna; men påstodo, att svenskarna dervid föga lidit. [2]) Rådet sökte underhålla dessa åsigter, och till en tid ville man anse som ett majestätsbrott mot Sverges ära, om någon tvifladе på, att Lewenhaupt hade vid Lisna slagit ryssarna. [3])

Efter den 14 Mars kom återigen på tio veckors tid icke något bref från konungen. De vexlande ryktena fortforo; än att han tågade genom Moskwa till Arkangel för att bränna ryssarnas dervarande handelsflotta; [4]) än att den förfärliga frosten tillfogat svenskarna mycken skada; än och omigen, att utländingarna ansågo Karl förlorad, och att Danmark och August rustade till anfall; än att man i England och Holland dref ett slags lifräntespel medelst vad om Karls snart inträffande död. [5]) I brist på bref och befallningar från konungen, visste ingen, hvad man borde göra eller underlåta. Rådsherrarna voro högst oroliga. *Jag ser*, sade en af dem, *Sverges snara undergång för mina ögon. Gifve Gud, att jag finge dö, innan den inträffar.* [6]) Några mente, att Ulrika

---

[1]) Fr. min. br. d. 16, 27 och 30 Mars 1709.

[2]) Link. Ark. Miscellanea Varia.

[3]) Dansk. min. br. d. 18 och 28 Nov. 1708.

[4]) Fr. min. br. d. 22 Maj 1709.

[5]) S. st. d. 24 April, d. 8 Maj, och Dansk. d:o d. 27 Mars 1709.

[6]) Fr. min. br. d. 11 Maj 1709.

Eleonora borde öfvertaga regeringen, tills man finge underrättelse om och förhållningsbref från konungen. Men hon sjelf var för tveksam och rådsherrarna för mycket rädda och oeniga för att våga ett sådant steg. [1]) Ändtligen i slutet af Maj anlände på en gång två skrifvelser från konungen, den ena af den 4 Februari, den andra af den 31 Mars 1709. [2]) Äfven nu förteg man de under Ukräner-vintern lidna förlusterna, och Karl sade, *att det stod väl till med hären;* men intetdera brefvet gaf förhoppning om fred eller om konungens återkomst. Derpå följde återigen en tid af nära tre månader, under hvilka ingen skrifvelse från fältkansliet erhölls. Deremot blefvo ryktena så mycket mer storartade och vexlande. Ena gången hette det, att konungen slutat fred med Ryssland och återgått öfver Dniepern, och detta berättades i Stockholm just dagarna före slaget vid Pultava; [3]) — en annan gång, att Düker hade gjort ett ströftåg till Woronesch och uppbränt dervarande ryska flotta; [4]) — en tredje gång, att hela Ryssland var i uppror mot tsaren, och att konungen intagit Pultava och slagit den sednare; — en fjerde gång, att turkarna förenat sina vapen med svenskarnas; [5]) — ett femte, sjette och sjunde rykte omtalade stora olyckor, som drabbat svenska hären. Dels af ovisshet om tillståndet hos konungen, dels i saknad af hans föreskrifter, afstannade ärenderna mer och mer. Rådets sittningar uppskötos, ja uteblefvo gång efter annan, och oroliga upplopp föreföllo i Stockholm. Några orostiftare stormade en dem missbaglig persons boning, och en hop gesäl-

---

[1]) S. st. d. 8 Maj 1709.

[2]) Dansk min br. d. 29 Maj 1709.
Fr. d:o d. 8 Juni 1709.

[3]) Fr min. br. d. 26 Juni 1709.

[4]) Dansk. min. br. d. 19 Juni 1709.

[5]) Dansk. min br. d. 7 och 17 Juli 1709.

ler öfverföllo danska ministerns vagn. [1]) Ingen hade magt eller mod att i sakernas ovissa läge gripa med fast hand i statsrodret.

Den 24 Juli, eller ungefär en månad efter slaget vid Pultava, kom från Danzig ett löst rykte om nämnde olycka. Man hoppades på misstag, häldst Stromberg ännu från Riga inskickade bref af motsatt innehåll. [2]) Allting hvilade emellertid i afvaktan på närmare underrättelse. Olycksryktena kommo dock mer och mer täta och ovedersägliga, så att något hvar började blifva öfvertygad om nederlaget, ehuru bref derom ännu icke från konungen anländt. Orsaken till motgångarna kastade nu partierna som vanligt på hvarandra, fram och tillbaka. Högadeln anklagade den gamla reduktions- och envåldsmakaren Fabian Wrede, hvilken de påstodo hade allt för mycket knogat på statens penningar. [3]) Än flere, ja de fleste, skyllde händelsen på Piper, såsom den der skulle hafva hindrat konungen från fred och eggat honom till krigets fortsättande. Man förbannade högt denne så kallade konungaförledare. Stockholms pöbel hotade att storma hans hus. Hans grefvinna vågade ej stanna i hufvudstaden, utan flyttade ut till Engsö och ämnade till och med söka skydd i Danmark. [4]) Några ansågo konungen vara orsak till olyckan. *När*, skrifver danska ministern, *när svenskarna en gång lära sig känna, i hvad elände han sänkt deras fädernesland, skall hatet till honom blifva lika stort, som kärleken förut varit.* [5]) Regeringen och ämbetsmännen åter togo saken på annat sätt. De förklarade i offentliga skrifter och kun-

---

[1]) Rådsprot. d. 28 Juni 17.9.

[2]) Dansk. min. br. d. 31 Juli och 4 Aug. 1709.

[3]) S. st. d. 11 Sept. 1709.

[4]) Dansk. min. br. d. 4 och 11 Aug. och 18 Sept. Fr. d:o d. 5 Okt. 1709.

[5]) S. st. d. 21 Aug. 1709.

göre'ser, att det var folkets många och svåra synder, som nedkallat det inträffade syndastraffet.

Att svenska hären var slagen och tillintetgjord, blef snart och ovedersägligen bekant. Men på en hel månads tid derefter visste man ännu icke, om konungen var lefvande eller död, fri eller fången. Denna månad var en tid af stor oro och ängslig väntan och tvekan. På hvad sätt skulle riksstyrelsen ordnas och sammanhållas? och med hvad magt och myndighet? och af hvem? af Hedvig Eleonora? af Ulrika Eleonora? af rådet? och hvem skulle blifva den ledande tanken, förste ministern, Pipers efterträdare? I Sverge funnos blott fyra män, som genom personliga egenskaper dervid kunde komma i fråga: ehuru ingendera fullt passande. Den ene, Magnus Stenbock, var icke rådsherre, icke väl anskrifven hos konungen; dessutom genom Karls befallning fästad i Skåne och der ytterst behöflig till landets försvar. Den andre, Arvid Horn, hade endast några få år varit rådsherre och saknade, liksom Stenbock, tillräcklig kännedom af inrikes styrelseverket. Under närvarande svåra brytning tycktes han ock vilja med flit draga sig undan allt ansvar och allt deltagande i de brydsamma stats-angelägenheterna. I stället sysselsatte han sig med lustfarter på Mälaren eller Saltsjön samt dröjde stundom långa tider på landet. Man hörde honom önska, *att aldrig hafva kommit in i rådet.* [1]) — Den tredje, Gabriel Falkenberg, var icke så personligen utmärkt som de andra; dock af högt anseende för ära, erfarenhet och förstånd; men nu redan för gammal och sjuklig. — Den fjerde och i allo förnämsta var Fabian Wrede, oaktadt sina fyllda 68 år likväl i föreningen af mod, förstånd, erfarenhet och kraft alla de andra öfverlägsen. Han stod visserligen icke väl hos konungen; emedan han flere gånger motsatt sig dennes vilja så bestämdt, att tvister uppstått och Karl framkastat hotande ord. Högadeln

[1]) Dansk. min. br. d. 5 Juni, 4 och 7 Aug. 1709.

var honom ock gramse för reduktionens och enväldets skull; och allmänheten illfägnades som vanligt att söka och finna fel hos den högt uppsatte mannen. Men nu i farans stund kastade alla på honom sina blickar, och han, Fabian Wrede, var det ock, som, under den allmänna nedslagenheten och villervallan, vågade framträda i spetsen för de åtgerder, som vidtogos. Han insåg ock värdet af Arvid Horn och hvad denne kunde blifva för Sverge, uppsökte derföre den unge rådsherren på landet och öfverlade med honom om, hvad göras borde, i de olika händelserna, att konungen fallit eller undkommit, [1]) och förde slutligen Horn med sig in till staden, hvarest de begge om qvällarne möttes hos den sjuke Falkenberg för att med denne fortsätta rådplägningen. [2]) Man talte om en tills-vidare-regering, under någon af det kungliga huset i spetsen för rådkammaren; men ingen vågade taga ett så djerft steg, innan man fått veta, hur det gått med konungen. För öfrigt var både rådet och hofvet deladt i två olika partier. Det ena, det holsteinska, bestod af enkedrottningen, Horn, Nils Gyllenstierna samt återigen den piperska slägten. Dessa ville till konung hafva den unge Karl Fredrik af Holstein, hvilken deremot skulle afstå hela hertigdömet åt sin farbror Kristian August; enligt en plan, uppgjord af den sednares gunstling, Görtz. Detta parti ville häldst hafva Hedvig Eleonora till styret, och ämnade vinna danska hofvet genom att åt en bland dess medlemmar afstå Eutin. Den andra eller svenska ligan bestod af Ulrika Eleonora, Fabian Wrede, Gabriel Falkenberg, Posse, och i allmänhet nu mera af både adeln och Karl den elftes män samt af den stora massa svenskar, som hatade holsteinarna och ville hafva Ulrika Eleonora i spetsen för ärenderna. Också detta parti sökte vinna hofvet i Köpenhamn, och det genom ett föreslaget äktenskap; nämligen mellan samma

[1]) Dansk min. br. d. 14 Aug. 1709.
[2]) S. st. d. 25 Aug. 1709.

prinsessa och prins Karl af Danmark. Men Wrede afböjde ännu båda sidornas förslag såsom olagliga och vådliga, innan man fått veta, huruvida konungen lefde eller ej. [1])

Som emellertid Danmark redan öppet rustade till krig, satte man sig i försvarsstånd så godt möjligt. Vårdkasar uppfördes, soldater utskrefvos och allmogen vid gränserna öfvades i vapen. [2]) Arvid Horn förde mot danska ministern ett språk, som erinrade om Axel Oxenstiernas och om Sverges mest ärorika tider. *Var öfvertygad*, sade han, *att hvarje rådsherre och hvar redlig svensk man skall uppoffra allt för att tillbakavisa dem, som nu vilja fiska i det grumliga vattnet. Bland oss vid rådsbordet finnes ej en enda, som icke för sådant ändamål skall sälja allt, hvad han eger; ända derhän, att han icke ens kan hålla eget bord, utan måste hämta sin mat från värdshuset.* [3])

Ändtligen i slutet af Augusti anlände till rådet ett konungens bref, skrifvet i Oczakow och under flykten till Turkiet. Detta var den första svenska och någorlunda utförliga underrättelse om slaget vid Pultava, samt om der lidna förluster. Konungen sökte väl i sitt bref förminska dessa sednare, och sade sig *hoppas snart nog få återigen öfverhand mot fienden, så att denne skulle nödgas foga sig efter Karls vilja.* Men dessa ord bländade icke de klarsyntare; och kunde i alla fall icke mildra den djupa och allmänna sorgen. Af blott öfverofficerare hade blifvit tagna till fånga ej mindre än 1,400 serskilda personer. Huru många, som i sjelfva slaget stupat, känna vi icke. I samma strid och fångenskap hade ock försvunnit kanske aderton tusen krigare af lägre grad. En hvar kan föreställa sig sorgen i de många hundrade, många

---

[1]) Fr. min. br. d. 14 och 31 Aug., d. 4 och 7 Sept. 1709. Dansk. min. br. d. 25 Aug. och 13 Okt. 1709.

[2]) Riksregistr. Aug. 1709.

[3]) Dansk. min. br. d. 1 och 4 Sept. 1709.

tusende slägter, som förlorat fäder, bröder, makar och söner. Det var som mordengeln gått öfver hela fäderneslandet, och klagorop hördes öfver allt, så i slott som hydda.

Hos allmänheten var dock kärleken och förtroendet till konungen ännu den förherrskande känslan, och underrättelsen om hans räddning spridde i de flesta landsorter jemnte sorgen öfver de fallna en högljudd glädje öfver den räddade. *Vi hafva nog*, ropade denna åsigtens talemän, *vi hafva nog, då vi veta, att kung Karl ännu lefver. Derföre offra vi glada vårt lif för Guds ära och för fäderneslandets välfärd. Våra synder hafva ådragit oss Guds tuktan. Dock har Han i nåder låtit oss behålla vår konung; och länge, länge lefve vår hjeltemodige Karl den tolfte!* Men i Stockholm funnos kretsar, der andra omdömen hördes. De beskrifvas så: *mot en, som gläder sig öfver konungens räddning, finnas tio, som sörja deröfver; ty de tro, att antingen han kommer hem eller ej, så skall han aldrig upphöra med att kriga, så länge i Sverge finnes folk att dertill använda. De önska honom derföre död och Ulrika Eleonora i stället, styrande efter någon lagbunden regeringsform.* [1]) Man påstod ock, att en hop höga ämbetsmän och herrar länge önskat, det konungen måtte aldrig komma hem; ty de fruktade, att han skulle upptäcka deras försumlighet eller egennytta, och än mer nedsätta deras stånd. [2])

Konungen fanns väl i lifvet qvar; men att från Bender styra Sverge, då mindst två till tre månader fordrades för att erhålla svar på ett bref, detta syntes alldeles omöjligt. Konungen antog dock möjligheten och påböd verkställigheten; och i och med detsamma förföllo alla planer att sätta Hedvig Eleonora eller Ulrika Eleonora i spetsen för en tills-vidare-

---

[1]) Dansk. min. br. d. 21 Aug., d. 8 och 11 Sept. 1709.
[2]) Fr. min. br. d. 9 Febr. 1709.

regering. Styrelsen skulle i stället fortgå på samma sätt som hela tiden från år 1700; d. v. s. genom rådet, hvilket borde mottaga och verkställa Karls befallningar.

När konungens från Oczakow skrifna bref blifvit vid rådsbordet uppläst, och man fått säker kännedom om olyckan i all dess vidd, var det Fabian Wrede, som genast framstod och förklarade, att man icke borde fälla modet, utan gripa sig an så mycket möjligt, och till fäderneslandets räddning taga och använda alla befintliga medel, till hvilka andra ändamål dessa ock varit anslagna.[1]) Redan dagen derpå blefvo till landshöfdingarna skrifvelser utfärdade, i hvilka rådet tillkännagaf sitt af pligt och välmening föreskrifna beslut, att enligt konungens befallning förfoga om landets styrelse. Tillika manades folket att icke af modlöshet låta händerna falla, och presterskapet befalldes ytterligare uppmuntra församlingarna att kraftigt bidraga till konungens och rikets frälsning. I kyrkorna upplästes om Pultava-slaget en för svenskarna så fördelaktig berättelse som möjligt. Det hette, *att ryssarna hade varit 200,000, väl klädda och till fälttjenst inöfvade krigare; — att striden varat hela dagen; — att konungen troligtvis kommit undan till de svenska i Polen stående tropparna och kunde snart till fäderneslandet återväntas,* o. s. v. Tillika påbjöds en ny för tillfället skrifven krigsbön. Folket visade sig i början äfven ganska villigt. Dalkarlarna sades erbjuda 10,000 man, endast de finge Nils Bielke till anförare;[2]) och Stockholms borgerskap lofvade i frivillig gåfva en procent af sin förmögenhet, om andra gjorde på samma sätt.[3]) Utom på denna sinnesstämning, räknade rådet äfven på fördelarna af det ordnade

---

[1]) Rådsprot. d. 31 Aug. 1709.

[2]) Fr. min. br. d. 5 Okt. 1709.

[3]) Rådsprot. d. 24 Jan. 1710.

indelningsverket: — på de besparingar, som Fabian Wrede gjort, ofta mot både folkets och konungens vilja: — dessutom på den mängd afskedade officerare, som fanns inom riket att tillgå. [1]) Rådet förde ock mot utlänningen ett kraftigt och bestämdt språk. Horn sökte, som förbemäldt är, skrämma danskarna från det tillämnade kriget; och tsar Peters skymfliga fredsförslag blefvo med harm tillbakavisade. För att kunna tillbakavisa dem också med vapen, ansträngdes alla krafter. Rådet sammanträdde till arbete både för- och eftermiddagar och sökte i allo bevaka rikets bästa. Vid underrättelsen om härens olycka hade många börjat ur banken lyfta sina penningar. Måhända blefvo de dertill skrämda, också genom ett Frölichs förslag; nämligen att konungen skulle taga hela banken med både penningar och panter. [2]) Men rådet afböjde å ena sidan detta tillgrepp; och förnyade å den andra Karls förbud mot hvarje uttag ur banken. På alla fartyg i Stockholm och vid Dalarön lades beslag. [3]) Bränvinsbränning af säd förböds. Spannmålen i kyrkoherbergena togs; likaså en del kyrko- och hospitalsmedel, allt mot räntebärande förskrifningar, [4]) och för år 1710 tillämnades en dubbel krigsgerd; fastän Karl Gyllenstierna måste beklaga den nöd, som deraf hos den fattigare befolkningen skulle förorsakas. [5]) De förmögnare blefvo ej heller skonade. En betydlig del af presternas tionde togs och skulle af kronan betalas med 12 daler tunnan, ehuru den gällde 36. Men icke ens denna betalning blef riktigt erlaggd. Fabian Wrede för sin person ville till förut lemnade förskott, ytterligare låna kronan 20,000 riksdaler och skänkte henne

---

[1]) Dansk. min. br. d. 11 Dec. 1709.

[2]) Rådsprot. d. 3 Sept. 1709.

[3]) Rådsprot. d. 3 Sept. 1709.

[4]) Riksark. Acta Historica.

[5]) S. st. d. 3 Jan. 1710.

10,000 dal. s. m. Karl Gyllenstierna erbjöd allt sitt silfver, om någon ville låna derpå; och Wrede föreslog, att alla rådsherrarna borde pantsätta sina gods och lemna de så influtna medlen i förskott åt konungen.[1]) Wrede sökte ock att åt staten innehålla en del af Hedvig Eleonoras anslag. Hon klagade och knotade. *Det är*, svarade Wrede, *ganska svårt att draga på mig ovilja af alla dem, som icke utbekomma, hvad de önska och hafva att fordra. Det är visserligen än mera betänkligt att innehålla en del af riksenkedrottningens anslag; men hvar taga medel till fäderneslandets frälsning?*[2]) Några dagar efteråt kom Karls sedermera esomoftast upprepade befallning att skaffa konungsligt underhåll åt Stanislai drottning, hvilken vistades i Stettin och skulle snart med en svit af 300 personer anlända till Sverge. Men då man i Sverge icke förmådde gifva fullt underhåll åt sin egen och enda drottning, blef man så mycket mer obenägen i fråga om en främmande, och Wrede anmärkte: *vi hafva ej penningar nog åt oss sjelfva, än mindre åt ett dylikt hof.* Horn sade: *hans majestät är mycket mån om konung Stanislaus och om dess anseende. Dock torde det stora sällskapet af 300 personer kunna betydligen minskas.* Wrede tillade: *vi skole svara, att här icke finnes ett halföre till underhåll af det polska drottningahofvet. De kunna gerna föda henne der ute i Pommern. Svenska ämbetsmän ha nu, med undantag af två år, ej på länge undfått mer än half lön. Nu kunna också de pommerska lägga till sin hälft och dermed underhålla polackarna.*[3]) — Karl den elftes syskonebarn, Kristofer Gyllenstiernas enka, en dotter af hertig Adolf Johan, var skyldig staten 40,000 dal. k. m. Man beslöt nu, att,

---

[1]) S. st. d. 13 Sept. 1709,

[2]) S. st. d. 23 Okt 1709

[3]) Rådsprot d. 29 Okt. samt 17 Dec. 1709.

oaktadt den höga slägtskapen, göra kronan betald genom försäljandet af ett henne tillhörigt hus. Vi veta ej, om saken gick i verkställighet. [1])

Främlingarna uppgifva, att Fabian Wrede var den, som sålunda genom sparsamhet, kraft, mod och ihärdighet förnämligast upprätthöll verket; *ehuru*, heter det, *han derför fick åtnjuta mer otack än erkänsla.* [2])

Rådsherrarnas verksamhet förlamades dock af flere omständigheter; i synnerhet genom beroendet af den både misstrogne och långt aflägsne konungen. Dertill kommo hvarjehanda högst oroande rykten om samma konung, t. ex. att han var död; eller att han af sorg och harm blifvit vansinnig; ena gången så häftigt, att tolf till femton personer behöfdes för att hålla honom; andra gången med en sådan modlöshet, att presterna ej förmådde trösta hans sinne eller stilla hans tårar. Rådet sökte förhemliga dylika sägner; men visste ej sjelfva rätt, hvad de skulle tänka; ty slikt berättades från flere håll, t. ex. af tvänne från Gyllenkrooks upplösta tropp hemkomna drabanter; likaså i bref från Berlin; ja till och med från sjelfva konung Stanislaus. Ryktet kom sålunda ut bland allmänheten. Många blefvo oroliga. Några började anställa liknelser med den vansinnige Erik den fjortonde. Andra påstodo, att rådet ej hade någon magt att, som det gjort, öfvertaga regeringen; utan att sättet, hur denna sednare skulle föras, hade bort bestämmas på en allmän riksdag, o. s. v. [3])

Hvad som slutligen och ej mindst förlamade rådets rörelsekraft var dess inre oenighet. Ett uppträde af sådan art väckte då för tiden mycken uppmärksamhet. Karl Gyllenstierna, numera en bland de äld-

---

[1]) S. st. d. 23 Dec. 1709.

[2]) Dansk. min. br. d. 11 Sept. 1709.

[3]) Fr. min. br. d. 26 Dec. 1709.

sta rådsherrarna, visade, i rikets närvarande nöd, en fosterlandskärlek, som i värma och oegennytta näppeligen kan öfverträffas, om ock åtskilligt kan invändas mot utförbarheten. Han föreslog, att man skulle först belåna kronans gods och räntor så långt möjligt; men att sedermera hvarje rikets förmögnare innevånare borde förskjuta staten alla sina enskilda medel, och det utan pant och utan ränta. Häremot satte sig Horn och i synnerhet Wrede, påstående, att de lån. som på slika villkor erhölles, blefve så små och så få, att kronan deraf icke bekomme någon hjelp. De ville i stället följa konungens förordning om räntebärande låns upptagande på riktig och motsvarande pant. Tvisten härom mellan Wrede och Gyllenstierna fördes vid sjelfva rådsbordet med så mycken hetta, att Falkenberg måste medla förlikning. Gyllenstierna blef slutligen ensam om sitt förslag, hvars verkställighet de andra tyckas hafva ansett omöjlig.[1]) — En annan orsak till oro och oenighet var den svärmiske och besynnerlige grefve Karl Gustaf Frölich, hvilken konungen insatt i rådet, och som derstädes i strid mot sina kamrater understödde Karls krigiska ihärdighet och stränga fordringar; och blef tillbaka af Karl upprätthållen och understödd. — Ett tredje och mer allmänt verkande oenighetsfrö låg i de redan omtalade olika tronföljareplanerna. — Ett fjerde bör ej heller förbises. Vi mena en nu först framträdande olikhet mellan den gamla och nya tiden; mellan de åsigter, som lågo till grund för Karl den elftes envälde och dem, som sedermera bildade Sverges frihetstid. I spetsen för de förra stod ännu Fabian Wrede, som hjelpt till att införa samma envälde och sett dess välgörande verkningar under Karl den elfte. På andra sidan började Arvid Horn låta framskymta sin benägenhet för ett friare statsskick, sina önskningar om riksdag och om folkets hörande i frågor angående

---

[1]) S. st. d. 24 och 28 Jan. 1710

styrelseverkets ledning o. s. v. Båda åsigterna hade sin grund, sin grundsats, sina anhängare. Alla dessa förhållanden och splittringar måste gifva åt rådet och dess företag en osäkerhet och ett osammanhang, som i flere hänseenden verkade menligt.

ELFTE KAPITLET.

GRANNARNAS ANFALL MOT SVERGE.

Under åren 1701 till och med 1708 hade tsaren gång på gång sökt locka Danmark till nytt krig mot Sverge. Konung Fredrik saknade dertill icke lust, men väl mod; så länge nämligen Karl oupphörligt gynnades af lyckan. Sak samma var det ock efter freden i Altranstadt med konung August, hvilken, harmsen öfver den skymfliga afsättningen, brann af begär efter hämnd. Många krigiska förslag blefvo vexlade mellan tsaren å ena och båda konungarna å andra sidan; men allt stadnade tills vidare vid blotta orden.

Sommaren 1708, när Karl rigtade sitt tåg icke mot Liffland, utan mot inre delarna af Ryssland, började begge dessa grannkonungar att upplyfta sina hufvud i afbidan på en ny sakernas vändning. Efter Lewenhaupts olycka vid Lisna och Karls tåg till Ukrän, blefvo deras underhandlingar med Ryssland än lifligare. Under hösten 1708 och våren 1709 försäkrade dem tsaren gång på gång, att svenska hären vore ohjelpligen förlorad, och att de fördenskull borde bryta löst så snart möjligt. De önskade sjelfva ingenting högre. I förhoppning om Karls snart inträffande undergång, möttes de ock midsommarstiden 1709 i Dresden; och just samma dagar, Pultava-slaget stod, ingingo de förbund om ett anfallskrig mot Sverge. Sedermera följdes bägge åt till Berlin för att söka med hopp om

Pommerns eröfring inlocka preussiska konungen i företaget. Man anmärkte, att vid detta tillfälle voro i sistnämnde stad samlade tre konungar, af tre olika bekännelser, katoliken Fredrik August af Polen, lutheranen Fredrik den fjerde af Danmark och den reformerte Fredrik den förste af Preussen; och att alla tre hette *Fred-rik;* men kommit tillsammans för att öfverlägga om ett blifvande anfallskrig.

Preussens dåvarande regering var vanligtvis ganska försigtig och kunde ej heller denna gång öfvertalas till delaktighet i det nya kriget. Den började redan frukta Rysslands hotande öfvermagt och ville ej förmycket matta den motståndskraft, som utgjordes af svenska staten.

Helt annorlunda var det med August. Kort efter mötet i Berlin fick han underrättelse om Pultavaslaget, och genast började han bereda sig till krig. England och Holland, löftesmän vid Altranstadt, hotade i händelse han bröte; tsaren likaså i händelse han icke bröte nämnde fördrag. August lydde det sednare rådet och sin egen böjelse. Han hade icke ringaste anledning till fredsbrott. Men som vanligt skulle saken ursäktas och bemantlas. Det hette t. ex., *att villkoren i Altranstadt varit okristliga; — att August icke egt rättighet att utan polska statens bifall afsluta nämnde fred; — att polska grundlagarna förbjöde landets konung nedlägga kronan,* o. s. v. Påfven lärer ock hafva frikänt honom från all skyldighet att hålla besagde fördrag. Hvarje opartisk man ogillade dock hans uppförande och skäl. Men August aktade icke derpå, utan tågade snart i spetsen för en sachsisk här in uti Polen.

Detta land skulle försvaras af polackarna sjelfve under Stanislaus, och under Potocki, Smiegielski och Grudzioski samt af svenska tropparna under Krassau. Men den sistnämnde hade ett besynnerligt och bråksamt lynne och kunde aldrig rätt förlikas med Stanislaus, ehuru medgörlig denne furste var, och ehuru

Krassau flere gånger af rådet varnades. Hans svåra utpressningar hade ock retat landet både mot svenskarna och mot deras skyddling Stanislaus. Krassau började dessutom snart nog tänka på sin egen säkerhet. Af honom hade Stanislaus således föga hjelp att hoppas. Än af sina landsmän och edsvurna undersåtare? Se här hur det gick! När August kom antågande med stöd af en sachsisk här från vestra, och af en ryssk från östra sidan, då gingo polackarna i stora skaror öfver till samme August, sa att Stanislaus inom några veckor såg sig af de flesta öfvergifven. Utan förhoppning att längre kunna försvara sin krona, ville han ej heller genom ett fortsatt krig störta sitt fäderneslaud i än djupare elände. Han lät derföre offentligt förklara, *att, om polska folket önskade, det han skulle nedlägga kronan, så vore han dertill villig, i hopp att kunna såmedelst försona landets stridande partier,* m. m. Men intetdera bland dem värderade hans välmening. Att Karl förbjöd afsägelsen, hafva vi redan berättat. I Polen väckte förslaget derom hos anhängarne af August förakt och öfvermod, och hos anhängarne af Stanislaus förakt och ovilja: *emedan,* sade de, *han i farans stund öfvergaf de vänner, som för honom vågat hela sin timliga välfärd.* De sednares missnöje gick så långt, att han icke tordes resa till sina polska under Potocki stående troppar, utan gick i stället till de svenska, oaktadt dessa fördes af hans personliga ovän Krassau.

Karl hade befallt, att, i händelse August angrepe Polen, skulle Krassau angripa, bränna och ödelägga så mycket, han kunde, af Sachsen. Men rådet, Stanislaus och Krassau sjelf fruktade, att ett sådant steg skulle mot Sverge uppreta kejsaren och de tyska staterna. Rådet bad derföre Krassau draga sig tillbaka till Pommern, och han lydde. Med honom följde ock Stanislaus, hvilken allt framgent ansåg sig tryggare i Sverge och bland svenskar, än i eget rike och bland

landsmän och så kallade undersåtare. Han och hans drottning lefde nu flere år bortåt som nådehjon hos svenska staten eller konungen, först i Stettin, sedermera i Kristianstad och slutligen i Zweibrücken; hvarom mera framdeles.

I och med detsamma Stanislaus lemnade Polen, föll hela landet åter till August och erkände denne som laglig regent. I Januari 1710 fördrefvo ryssarna den sista svenska i Polen varande tropp, nämligen besättningen i Elbingen; och dermed var ock sista vinsten borta af Karl den tolftes sex-åriga *polska* fälttåg.

Äfven konungen af Danmark rustade till krig, och äfven hos honom gjorde England och Holland, som Traventhal-fredens löftesmän, hvarjehanda försök att hindra utbrottet.[1]) Inom landet höjdes ock många stämmor för freden. De påminte om, huru vid hvarje krig utgången vore osäker, men eländet säkert; och att man icke hade någon rättmätig orsak. Men de krigslystna påstodo, att Danmark nödvändigt borde *deltaga i Sverges nu förestående begrafning*, och de läto förstå, att fredspartiet drefs af tröghet, räddhåga eller svenska mutor. Då ingen rättvis krigsorsak kunde uppletas, talade man om en högre statskonsts fordringar; om nödvändigheten att iakttaga tillfället till den mägtige östra grannens kufvande; om den eviga hjelteära, som dervid väntade Danmarks konung och folk. Från predikstolarna kastade på vanligt sätt prester af olika åsigter bibelspråk, exempel och latinska ordstäfven mot hvarandra. Den ene sade: *aut nunc aut numquam;*[2]) den andre svarade: *nec nunc nec umquam.*[3])

---

[1]) En föga trolig uppgift är, att England tillstyrkt Danmarks anfall.

[2]) Antingen nu eller aldrig!

[3]) Hvarken nu eller någonsin!

Somliga mente, att man ingalunda borde försumma det närvarande tillfället att upphjelpa Danmarks magt; men andra anmärkte, att Gud föreskrifvit hvarje stat dess naturliga gränser, hvilka Sverge och Danmark nu genom Sundet erhållit. Att öfverstiga dem skulle blott leda till nya förvecklingar och ständiga krig, hvarförutan man kände det gamla ordspråket, att högmod går för fall. o. s. v. På ena sidan lockades danska konungen af tsaren, af August, af sin bigtfader och af sin frilla, fröken Schindel. Å andra sidan varnades han af Holland och England, som icke ville se Sundets båda kuster i händerna på en och samma furste; — likaså af några sina högre ämbetsmän, och ej mindst af sitt i Stockholm varande sändebud Grüner. Dennes ord röra Sverge så nära, att de böra omständligare anföras. I slutet af året skref han sålunda. *Efter underrättelsen om nederlaget vid Pultava och om danskarnas krigsbeslut blefvo svenskarna visserligen mycket nedslagna. Men snart repade de mod och hafva genom det högst berömliga indelningsverket uppsatt en ny här. Officerare finnas ock tillräckligt; ty många, som sågo sin konungs gränslösa ärelystnad, begrepo, att de i polska och ryska krigen ej kunde vinna annat, än en sönderskjuten kropp eller döden, och togo derföre under allahanda förevändningar afsked och reste hem. Åt hvar och en sådan bjuder nu rådet ett stegs befordran och får derföre krigsbefäl nog. Folk finnes här ännu till en ny uppsättning. Man smickrar sig väl i Danmark med den föreställningen, att sådana troppar icke kunna stort uträtta; emedan de komma att bestå af råa och oöfvade bondedrängar. Men jag vill ej locka eders majestät med ogrundade förhoppningar. Dessa bondedrängar äro vanda vid alla slags mödor och besvärligheter och öfvade att i skogen skjuta på allt, som kommer för deras ögon. I allmänhet hafva de mycket anlag för krigstjenst. Så snart de få soldatjackan på sin rygg, eller sjelfve komma upp på ryggen af en häst och få*

vapen i hand, så visa de genast samma hållning, mod och ihärdighet, som en gammal krigsman. Svårast för Sverge är bristen på födoämnen; men rådet har derom gått i så goda författningar som möjligt. Wrede har ock i flere år tillbakavisat alla enskilda fordringar så att mycket penningar torde vara i behåll, fastän han högligen klagar öfver brist derpå. Dessutom finnas många statsmän här i Sverge, hvilka i likhet med eders majestät sjelf och med konungen af Preussen frukta stora vådor för norden, i händelse Ryssland bekommer fast fot vid Östersjön. Detta allt har jag ansett mig pligtig framställa för att ej sedermera, i händelse af olycklig utgång, kunna beskyllas för att hafva dolt sanna förhållandet. [1])

Varningarna voro dock fåfänga, och Fredrik lät utfärda en krigsförklaring, i hvilken han sökte rättfärdiga fredsbrottet. I saknad af verkliga skäl tillgrepos en hop skengrunder; t. ex. den besynnerlige latinske versmakaren Magnus Rönnow hade i en af sina dikter till Karl den tolftes ära kallat denne *magnæ Scandinaviæ imperator*, d. v. s. *stora Skandinaviens beherrskare.* Detta anfördes som en krigsorsak; *ty,* sade man, *Rönnow hade derigenom uppsåtligen föraktat och nedsatt Danmark och dess konung, såsom skulle Karl vara deras beherrskare.* Svenskarna svarade: *i Köpenhamn har år 1702 utkommit en bok, i hvilken Fredrik den fjerde kallas nordens högsta monark samt de nordliga rikenas styresman. Detta, fastän skrifvet af Danmarks rikshistoriograf, hafva hvarken vi svenskar varit nog trångsinta eller vår konung nog småsint att beakta. Vi hafva blott skrattat deråt, likasom vi göra åt den nu anförda krigsanledningen.* Ett annat Danmarks skäl var, *att man sade sig känna Sverges onda afsigter mot grannstaten, hvarföre nödvändigheten fordrade att sådana i tid förekomma.* Det var alldeles samma tankeslut,

---

[1]) Grüners bref till konungen af Danmark d. 11 Dec. 1709.

hvarmed Sverge ville försvara det orättvisa anfallet mot Danmark i Augusti 1658. Af ungefär lika halt voro de andra danska krigsskälen 1709. Detta insågs och erkändes af hela Europa och snart af danskarna sjelfva, hvilka sednare till och med aktade nödigt uppsätta en annan, åtminstone i bättre ordalag affattad krigsförklaring. Några Danmarks sednare häfdatecknare hafva dock upprigtigt erkänt krigsorsakernas haltlöshet. Emellertid utbröt kriget och en dansk här öfverskickades till Skåne. De derpå följande händelserna skola framdeles närmare beskrifvas.

Äfven Ryssland, den tredje grannen, rigtade sina vapen mot det, som man trodde, nu mera försvarslösa Sverge, och detta redan hösten 1709. Striden fördes i Liffland och skall i sammanhang med fälttåget 1710 beskrifvas.

TOLFTE KAPITLET.

DANSKA FÄLTTÅGET 1710.

Genom en för Sverge lycklig tillfällighet hade styrelsen öfver Skåne blifvit ett par år förut anförtrodd åt Magnus Stenbock, en bland denna tidens utmärktaste personligheter. Snillrik, klok och tapper, egde han mycken erfarenhet i att både leda och försörja en krigshär, och tillika ett lynne och umgängessätt, som förvärfvade allas tillgifvenhet. Skåne älskade honom som en far, i synnerhet för det skydd, han lemnat folket mot ämbetsmännens förtryck. Ingen kunde vara mer passande att tillbakakasta den fara, som hotade nämnde landsort.

Länge hade han fruktat en olycklig utgång på Karls tåg inåt Ryssland. När i slutet af Juli lösa rykten om nederlaget vid Pultava begynte flyga kring landet, anade han deras sanning och Danmarks snara fredsbrott. Svenska sändebudet i Köpenhamn tillskref honom ock varningar i samma anda. Stenbock började derföre att genast, och medan det kunde ske för godt köp, att till fästningarna anskaffa hvarjehanda nödiga förråder. När sedermera säker underrättelse om samma nederlag inträffade och tillika om Danmarks krigsberedelser, utfärdade han några till mod och trohet uppmanande kungörelser och for sjelf omkring i städerna och höll med folk af alla klasser samspråk i fosterländsk anda och med ett lif och en värma, som gjorde djupt intryck. På Malmö torg slutade han sitt tal med att sjelf svärja konungen ny trohetsed, hvarefter en dylik också aflades af det församlade folket; liksom sedermera af presterskapet i hela orten. Stenbock ansåg dock omöjligt att hindra danskarnas landstigning; men han förordnade om de vårdkasar och kanonskott, hvarmed den skulle tillkännagifvas, och om de åtgerder, en hvar då borde vidtaga. Några hans ovänner skrefvo väl till Stockholm, att rustningarna vore onödiga och ingen fara å färde; men rådet gillade, hvad Stenbock gjort. Det skickade ock flere nya regementer åt vester för att hejda ett från Norge befaradt infall; och lät på vagnar forsla några andra troppar till Norrköping och derifrån sjövägen till Skåne. Vid krigets utbrott skall dock Stenbock utom besättningarna ej haft mer än 3- till 4000 ryttare och blott 500 knektar; dessa sednare mest bestående af sachsiska fångar, som ingått i svenska hären.

DANSKA LANDSTIGNINGEN I SKÅNE.

Redan i början af Oktober 1709 voro på Seland 1,200 man färdiga att segla öfver till Skåne. Men genom någon tillfällighet hade krutförrådet antingen vid tillverkningen misslyckats eller sedermera skadats. Flere veckor förflöto, innan bristen fylldes. Vid det förstorade ryktet om Stenbocks och rådets rustningar, fann äfven konung Fredrik för godt att öka sin landstigningshär till 17,000 man.[1] Artilleri, beklädnad och beväpning voro i fullständigt skick: men icke så förråden. Man räknade på den rika skörd, skåningarna samma år erhållit. Uppdraget att anskaffa och tillhandahålla de lifsmedel, som behöfdes, hade dessutom blifvit anförtrodt åt öfver-generalen Reventlov; men man sade, att i förvaltningen blandade sig alltför mycket hans fru, en syster till den ryktbare Görtz, och utmärkt för mycken egennytta.

Efter en lycklig öfverfart landsteg hären vid Råå fiskeläge i början af November 1709. Man hörde dervid genast de betecknande kanonskotten från Helsingborg och Landskrona och såg från höjderna vårdkasarnas lågor. En dansk lärd herre vände sig dervid till konungen och upprepade den latinska versen:

Monstrat præsentem nuntia flamma Jovem.[2]

Fredrik landsteg och inträdde i ett präktigt för honom ordnadt tält. Ryska, polska och preussiska sändebud hade deltagit i öfverfarten och framförde nu sina lyckönskningar. Från Helsingborg infunno sig ombud att vinna den nye herrskarens nåd, och efter några dagar höll han i nämnde stad sitt högtidliga intåg. En öppen kungörelse utfärdades i afsigt att vinna skånin-

---

[1] Några säga 18- till 20,000.

[2] Bådande lågor förkunna, att ljungelds-herrskaren nalkas.

garnas tillgifvenhet, och danska tropparna förbjödos utöfva några våldsamheter.

Magnus Stenbock var i grannskapet; men förmådde ej hindra landstigningen. Han reste genast till Landskrona och Malmö; men förnam med oro, att allmogen och det ny-utskrifna rytteriet ådagalade mycken välvilja mot danskarna, en följd dels af gamla minnen, dels af de sista årens täta utskrifningar och tunga skatter. Stenbock lade derföre rytteriet in i landets fästningar, från hvilka det skulle blifva svårare att rymma; och hästarna skickades uppåt Småland, på det de icke skulle falla i danskarnas hand. Sedermera for han till Kristianstad och befallte generalmajoren Gyllenstierna att med förhandenvarande troppar hindra danskarna från att öfvergå den der framflytande Helgaå. Sjelf fortsatte han sin resa till Blekinge för att med Hans Wachtmeister öfverlägga om sättet, huru Karlskrona och flottan borde betryggas.

Om Reventlov genast angripit Landskrona, hade han måhända kunnat eröfra denna fästning. Men han fick vid samma tid mottaga den ena berättelsen efter den andra om svenska tropparnas ringa antal och eländiga tillstånd. Det hette stundom, att de icke hade ett enda riktigt korporalskap samladt. Han beslöt derföre att tåga rakt på Karlskrona i afsigt att intaga staden och förstöra flottan. Måhända hade också detta lyckats, ifall beslutet blifvit genast och med raskhet verkställdt. Men danskarnas tåg gick långsamt och trögt, af fel, dels vid befälet, dels vid förrådsvården. Först i början på Januari anlände Reventlov till Torssebro, hvarest Gyllenstierna ej kunde hindra honom från att gå öfver Helgaå. Svenska dervarande tropparna bestodo till en del af sachsiska fångar, som tagit svensk tjenst; men som nu snart kastade vapen och sprungo; många till fienden. Äfven några svenska regementer, t. ex. Westgöta ryttare, flydde så hastigt och skamligt, att Stenbock kände djupaste oro och sorg öfver ett sådant sina troppars

beteende. Danskarna togo emellertid Kristianstad och tågade emot Blekinge. Stenbock ville besätta de djupa och trånga passen, men hade ej nog folk. Den ena försvarslinien efter den andra måste öfvergifvas. Till Stenbocks harm vägrade ock Karlshamns borgerskap att göra några smärre uppoffringar, som han till deras försvar fordrade. Han måste derföre draga sig än längre tillbaka. hvarpå danskarna den 19 Januari framträngde till nämnde stad, hvilken nu fick åt fienden erlägga en brandskatt af 12,000 riksdaler utom allt, hvad till härens underhåll tarfvades.

Nu återstod ej lång väg till Karlskrona. För stadens och flottans skyddande gjorde Wachtmeister och Stenbock allt. hvad göras kunde. Batterier och vallar uppkastades och dubbla isvakar sågades öfverallt, der man kunde vänta ett anfall. På redden lades bestyckade örlogsfartyg och alla byggnader utefter sjökanten besattes med soldater. Så rustad, afbidade man det stundande angreppet.

STENBOCKS RUSTNINGAR I SMÅLAND.

Karl hade befallt att, i stället för de i Ukrän försvunna regementerna, skulle nya både indelta och tre- och femmänningar upprättas. Regeringen gick genast i författning om verkställigheten. Dertill fordrades dock mycken tid och möda. Flerestädes voro menigheterna ganska ovilliga, hälst soldatlegan oupphörligt stegrades. Men när det blef bekant, att den från polska fälttågen mycket kände och älskade Måns Stenbock skulle blifva anförare, sågos många gamla krigare, både gemenskap och befäl, anmäla sig till tjenstgöring. och på deras ord likaledes mången rask bondedräng. Så blefvo om några veckor flere bland de nya regementerna uppsatta, churu ej få soldater voro dels för gamla, dels för unga. Men att skaffa

ordentliga drägter, dertill felades både tid och medel. Stenbock bad derföre befälet skynda nedåt Småland med soldaterna, hurudan ock klädseln vore; *ty*, sade han, *i fordna tider hafva svenskarna ofta ådagalaggt hjeltemod och vunnit segrar, fastän de burit vadmalskläder och dessa slitna och af olika både snitt och färg.* Till mötesplats bestämdes Wexiö, och på Stenbocks begäran hade kringliggande landshöfdingar sökt ditskaffa så mycket penningar, hästar och förnödenheter, som möjligt. Mot slutet af Januari samlades sålunda i nämnde stad en liten här af vid pass 8,000 man. *Men*, säger Stenbock, *skall jag bedöma denna tropp efter dess kläder och vapen, så har jag under mina 26 krigsår aldrig sett något sämre. Jag hoppas dock, att de slängar, som soldaten under skinnpälsen och vadmalströjan utdelar, blifva lika kraftiga, som bure han den grannaste mundering.* Men ej nog med, att drägten var brokig och torftig; den var ofta bristfällig och trasig. När skånska tremännings-regementet till häst framred, hade de flesta endast trädskor på fötterna, hvarföre det ock kallades *trädskoregementet.* De väl klädda danskarna skrattade åt dessa motståndare, åt Stenbocken med sina Smålandsgossar, »*Bukken med sine Gedepoge*», som man vanligtvis kallade dem. Men Stenbock tog saken muntert och modigt och pådref ifrigt sina gossars vapenöfningar, besökte dem aldrig utan att i fickan medföra penningar åt dem, som mest utmärkt sig, och gick sjelf stundom till ledet för att lära dem handgreppen. Han befarade dock, att denna svaga här icke skulle kunna motstå de öfverlägsna och välrustade danskarna, och lät derföre uppbåda hela folkmassan att till fiendens fördrifvande gå man ur huset. Men denna uppmaning, ehuru skrifven med Stenbocks vanliga värma och fosterlandskärlek, mötte ej alltid villiga öron. Menigheterna tyckte mångenstädes det vara nog att hafva återigen uppsatt de i krigen tillintetgjorda regementerna. I norra Westergötland hände sig längre fram,

att allmogen slog fogden ihjel och vägrade att gå ut. Från Kalmare län kom ingen. Folket i Blekinge ville Wachtmeister behålla till försvar af Karlskrona. Från Kronebergs län inställde sig blott 100 man, hvilka, när de sågo sig ensamma, genast återvände. Också andra hinder mötte. Rådet, som i början gillat åtgerden, förbjöd den sedermera, ehuru med erkännande af Stenbocks välmening. Så dömde ock Karl, hvilken aldrig ville veta af dylika allmänna folkbeväpningar. Stenbock sjelf fick längre fram åtskilliga tvifvelsmål. Halländningarna tilläts tåga hem, och hela landtstormsförslaget uppgick i rök. Skånes räddning öfverlemnades åt de ny-utskrifna regementerna.

Hvad som i rikets svåra belägenhet mycket uppmuntrade både Stenbock och alla andra, var det ännu allmänna hoppet om konungens snara hemkomst. Från Stanislaus anlände nämligen efter hvarandra tvänne bref med, som det hette, säker underrättelse om, att Karl skulle i slutet af år 1709 med en betydlig turkisk och tartarisk här återvända till sina svenska besittningar. [1])

TÅGET TILL HELSINGBORG.

I medlet af Februari uppbröt Stenbock från Wexiö och inryckte i nordöstra Skåne. Vid Ousby drog han till sig Gyllenstierna med något rytteri från Blekinge och unga Ascheberg med tre regementer, hvilka förut stått vid norrska gränsen, men nu från trakten af Laholm hade på sällan begagnade skogsvägar letat sig fram till hufvudhären. Stenbock fick sålunda der tillhopa en styrka af ungefär 14.000 man.

---

[1]) Thorsjö Ark. Stanislaus till Magn Stenbock d. 13 Dec. 1709 och 12 Jan. 1710.

Vid ryktet om dessa rustningar och rörelser, fruktade danskarna i Karlshamn att blifva afskurna och drogo sig derföre hastigt tillbaka till hufvudstyrkan i Kristianstad. Genom falska budkaflar inbillade dem Stenbock, att han ämnade angripa sistnämnde stad. Danskarna nedrefvo derföre några broar och satte sig i försvarsstånd. Men Stenbock hade i stället beslutit afskära dem från Helsingborg och skyndade derföre att besätta de två öfver Rönneå gående vägarna vid Foresta och Hasslebro. Underrättelsen härom injagade hos danskarna en oförklarlig skrämsel. De uppbröto skyndsamt från Kristianstad, togo en omväg åt söder förbi Lund och lyckades så undkomma till Helsingborg. Här stannade de utanför staden i ett fördelaktigt läger och erhöllo förstärkning från Danmark. Men af mödor och harm öfver det misslyckade fälttåget, hade Reventlov insjuknat så, att han måste fraktas öfver till Seland, hvarefter befälet anförtroddes åt Georg Rantzau, en utmärkt tapper, men mindre försigtig härförare.

Några säga, att Stenbock kunnat helt och hållet afskära danskarnas återtåg; men att han icke velat, ty han önskade se Skåne så snart möjligt befriadt från fiender och krigsbördor. Andra säga, och kanske med mera skäl, att han ville men icke förmådde verkställa en sådan rörelse. Det oöfvade folket var nog villigt, till och med ifrigt, då det gällde att strida; men deremot föga vant vid besvären af ett långvarigare fälttåg. Tillräckliga förråder hade ej heller kunnat anskaffas, och bönderna gynnade mer sina gamla landsmän, danskarna, än sina nya, svenskarna. Bristen på matvaror blef stor; många unga soldater dignade af mattighet, och den ena rastedagen måste tagas efter den andra. Under tiden gjorde Stenbock en utflykt till Malmö, der han lyckades öfvertala borgerskapet till något understöd, hvarjemnte han derifrån hämtade förstärkning i folk och artilleri. Fast danskarna således icke kunde hindras från återtåg, blefvo

de likväl derunder ofta oroade, i synnerhet af en öfverstelöjtnant Wilhelm Bennet, hvilken vid detta tillfälle inlade mycken ära och förvärfvade sig af Stenbock benämningen *en kärna af en officer*. Slutligen anlände hela svenska hären till grannskapet af Helsingborg och af sin fiende.

Från denna tid och detta tåg förtäljas många sägner angående Magnus Stenbock och hans list och förslagenhet. Utan att ansvara för deras sanning, vilja vi berätta ett par deraf såsom bevis på, hvad man tänkte och trodde om denne fältherre. Han kunde, sade man, härma skånska allmogens åtbörder och mundart så fullkomligt, att, när han ville, mägtade ingen skilja honom från en bland landets bönder. Han lät nu sitt skägg, enligt deras plägsed, växa tämligen långt och körde ena gången hö, andra gången halm eller matvaror till danska lägret, och inhämtade då under samtal med officerare och soldater allehanda underrättelser. En gång hade en skånsk bonde igenkänt och varit nära att röja honom; men då låtsade Stenbock vara drucken och häfde sig utan hatt och piska upp på sin häst och lyckades så att raglande och bullrande komma ut igenom danska förposterna. En annan gång och nyss före slaget vid Helsingborg skall han under samma förklädnad begifvit sig till fiendtliga lägret för att sälja ärter. Danskarna förklarade dem icke goda nog. Stenbock lofvade då, *att om några dagar komma tillbaka och undfägna dem med samma vara, men af ett både större och hårdare slag.*

SLAGET VID HELSINGBORG.

Fredrik den fjerde hade nyss förut besökt sina vid Helsingborg stående troppar och sökt uppmuntra dem att med mod och kraft gå fienden till mötes.

Men just som detta möte skulle ske, lemnade han sjelf hären och återvände till Seland. En samtidig författare har anmärkt de båda konungarnas olika sätt att till hjeltebragder uppmana sin här. Den danske blef hemma och sade: *Gå!* den svenske gick förut och sade: *Kom!*

Det var från norra sidan, från Allerum och Pilsholt, som svenska hären nalkades; troligtvis något öfver 14,000 man stark.[1]) Redan dagen förut hade planen för slagtordningen blifvit meddelad åt öfverstarna och hvar och en bland dem fått veta sin plats. Påföljande natt måste tropparna tillbringa under bar himmel och i svår väderlek. Tidigt morgonen derpå, den 28 Februari, tågade de mot Helsingborg. Frosten hade gjort vägarna någorlunda fasta och en tjock dimma dolde rörelsen. Stenbock sökte på allt sätt muntra soldaterna. Han höll korta tal till hvart och ett regemente. Då han märkte någon knekt se nedslagen ut, tog han denne under hakan, lyfte opp hufvudet och sade: *se ond ut, min gosse, så springer dansken för dig.* Några säga, att han låtit med brännvin och hvitlök förpläga sina krigare för att uppvärma på en gång modet och blodet. Andra berätta, att folket med nattvardsgång beredt sig till den blifvande striden.

Danska hären tyckes hafva utgjort 16- till 17,000 man. Dess ställning var så fast och förmånlig, att den ej gerna kunde af svenskarna angripas. Dessa sednare, utan förråder och tält, hade måhända inom några dagar varit förstörda, om Rantzau lydt sin konungs råd och stannat på sin första lägerplats. Men han lydde i stället sitt brusande mod, och, när svenskarna nalkades, öfvergaf han det fasta lägret och gick dem till mötes. Han valde väl också nu en rätt fördelaktig ställning, dock blef det lättare än förut att honom angripa.

---

[1]) Andra säga 18-, 20-, 25-; ja några danskar ända till 30,000.

Klockan 12 gaf Stenbock tecken till uppbrott, hvarpå svenskarna ryckte fram och utbredde sig mot fienden. Klockan 1 på dagen anlände främsta tropparna till sina platser. Striden började på svenska venstra flygeln, hvilken fördes af en bland hjeltarna från polska kriget, general-löjtnanten Burenskiöld. Han trängde i början häftigt på danska hästgardet och lyckades drifva detsamma jemnte ett par andra regementer något tillbaka. Men han hade begynt leken för tidigt, och innan hela styrkan af hans flygel hunnit ankomma. Rantzau deremot ilade med förstärkning de sina till hjelp. Striden skärptes ånyo; Burenskiölds häst stupade, han sjelf togs till fånga, och hans folk var nära att blifva öfvermannadt, när ändtligen först general-majoren Göran Gyllenstierna och sedermera öfversten Gustaf Lewenhaupt kommo med den öfriga delen af flygeln och återupprättade svenskarnas sak. Fäktandet blef nu ganska häftigt. Rantzau sjelf deltog deri som den ringaste soldat. Men Stenbock, som såg, att här var den afgörande punkten, lät genast från sin andra flygel tillkalla flere sqvadroner under Düker och Wilhelm Bennet. Handgemänget blef än mera mördande. Af Westgöta rytteri stupade 73 man och 14 officerare sårades. Ungefär på samma sätt gick det med Östgöta- och med Gustaf Lewenhaupts ryttare. Dessa sednare tyckas hafva varit serdeles oförvägna. *Westgöta rytteri*, sade danskarna, *var utmärkt tappert; men Lewenhaupts folk bestod af bara djeflar.* [1]) Danskarna försvarade sig dock med mycken ihärdighet. Rantzau sjelf jemnte flere officerare blefvo sårade. Danska öfversten Mörner, i spetsen för Fredriks hästgarde och med understöd af danska lifdragonerna under öfverste Holst, höll på att kasta svenskarna tillbaka, när Holst föll, hvarigenom hans folk råkade i oordning. Nu blef danska

---

[1]) Riksark. Acta Histor. Anteckningar om slaget vid Helsingborg.

hästgardet af svenskarna omringadt. Mörner, sårad nästan till döds, kunde med möda af trogna tjenare ryckas från valplatsen. Nästan alla officerarna blefvo dödade eller sårade, och af regementet återstodo på slutet, säger man, endast 10; och af danska kronprinsens fotregemente, som kämpade vid dess sida, endast 35 man; hvartdera hade dock ursprungligen bestått af 1,300. Äfven Rantzau hade från sin andra flygel begärt understöd. Sådant skickades ock af dervarande befälhafvaren Dewitz, hvilken sjelf ilade till stället. Men han nödgades taga en omväg och kom så sent, att han blott fick bevittna de sinas flykt och nöjas med att densamma skydda. Svenskarnas seger på venstra flygeln var fullständig.

Midten hade ock en svår strid att bestå. Framför danska bröstet lågo nämligen icke blott en rad spanska ryttare, utan ock några träsk, och bakom samma troppar stod ett starkt artilleri. Svenskarna gingo dock oförskräckt framåt. Danska kanonerna dånade; men stodo så högt, att skotten för det mesta gingo öfver svenskarna, i synnerhet sedan dessa hunnit sin fiende närmare på lifvet. Men då mötte nämnde moras. De voro betäckte af is, men så svag, att den icke bar manskapet. Svenskarna läto sig dock af ingenting hindras. De tågade öfver och genom träsken, fastän vattnet stod dem till midjan och isen skar sönder kläderna. Uppkomna på andra stranden rusade de under fiendens eld häftigt framåt, vräkte undan spanska ryttrarna och kastade sig med blanka vapen öfver fienden. Denne försvarade sig med mycken envishet i nära två timmar. I synnerhet utmärkte sig danska fotgardet, af hvilket slutligen endast 80 man qvarstodo på fältet. Södermanlands och Elfsborgs regementen till fot ledo ock betydliga förluster och fingo en mängd officerare skjutna eller sårade. Emellertid hade svensken Cronstedt fört några sina kanoner förbi moraset, så att de började på nära håll spela mot fiendens midt. Sven-

skarnas segrande venstra flygel föll dem ock i sidan; snart likaså den högra, sedan den lätt nog jagat undan sina motståndare. Så blef danska fotfolket till största delen omringadt, tillfångataget eller nedhugget. Ty, af oförstånd eller förhetsning, ville det unga svenska manskapet icke veta af någon skonsamhet, innan Stenbock, med allvarsam tillrättavisning, lärde dem mildhet mot den slagne. Sjelf hade han, för att leda det hela, oupphörligt ridit omkring och derunder i ett moras gjort ett olyckligt fall, som förvärrade en skada, han redan förut haft, och hvilken hädanefter mer och mer försvårade hvarje mödosammare deltagande i krigsrörelserna. *Dock*, skref han någon tid derefter till konungen, *dock skall jag följa med mot fienden; om jag ock nödgas krypa.*

Fienden flydde till Helsingborg, dervid så långt möjligt förföljd af Wilhelm Bennet. Kanske hade staden kunnat tagas och på samma gång hela den upplösta danska hären. Med sina genomfrusna och till större delen ovana knektar vågade likväl icke Stenbock angripa en förskansad fiende och drifva denne till förtviflan. Oaktadt ett nytt inträffande oväder, qvarstod han på slagfältet hela natten öfver, befarande ett anfall af fienden. Men morgonen derpå lät han tropparna rycka in i dennes välförsedda läger, der allt stod i orubbad ordning till de trötta svenskarnas mottagande. Danskarna förlorade vid pass 4000 döda, 2,700 fångna och 4000 sårade samt 29 kanoner och hela sitt läger. Svenskarna räknade 800 döda och 2000 sårade.

Det är en sägen, att under hela striden hade Stenbock ingen värja, utan blott ett ridspö i handen; — likaså, att, när det fångna danska befälet skulle honom föreställas, ämnade han vara omgifven af sina bäst klädda troppar; men att danskarna kommo för snart, och medan ännu kring honom stodo qvar några groft och illa påpelsade flockar. Stenbock fann sig

genast. *Undren ej på den besynnerliga drägten*, sade han till de danska herrarna. *Folket är från finska och lapska skogarna och tåla ej andra kläder, än dem de från hemmet äro vanda vid.* — Det säges ock, att när den talrika svärmen af danska fångar, de mesta fullvuxna och starka män, fingo närmare betrakta sina småväxta, illa utrustade väktare, kände de stor frestelse att söka med våld befria sig; och att detta var en bland orsakerna, hvarföre Stenbock icke vågade genast efter vunnen seger något vidare företaga.

I stället uppmanade han de i Helsingborg instängda danskarna att gifva sig till fånga. Dessa voro ock i svårt läge. Men general Dewitz, densamme som skyddat återtåget, vägrade öfverlemna Helsingborg, så framt icke hans folk finge obehindradt öfverskeppa sig till Seland. Sådant ville Stenbock i början icke medgifva; ty han hoppades kunna taga dem alla till fånga. Cronstedt började derföre beskjuta staden, i synnerhet med bomber. Ett magasin tändes, hvarvid 3000 granater sprungo i luften. Detta förorsakade mycken oro; dock höll sig största delen af besättningen ännu qvar på vallarna och understöddes af kanonerna på flere utanför liggande danska krigsskepp. Med tanken på, huru dyrbar hvarje krigare numera var för Sverge, ville ej Stenbock genom nya ansträngningar ådraga sig nya förluster, i synnerhet som han förutsåg, att danskarna skulle i alla fall nödgas snart lemna Helsingborg och Skåne. Många bland de personer, han måst antaga till officerare, voro ock så oöfvade och opålitliga, att han icke med dem vågade något svårare och mer inveckladt företag. Han nöjde sig derföre med att låta Cronstedt ytterligare bombardera och oroa staden. Detta påskyndade danskarnas aftåg. Från Köpenhamn hade för sådant ändamål en hop lastdragareskepp ankommit. På dessa och på några af holländare upplåtna fartyg beslöt man att till Seland återföra lemningarna af danska hären. Tid och

rum tilläto ej att taga om bord mer än sjelfva manskapet. Tre-, andra säga fem- eller sextusen hästar blefvo ihjelstuckna. Stora förråder af salt, säd, mjöl och andra förnödenheter utkastades på gatorna och uppblandades med sand, gyttja och spillning för att göras oanvändbara. Sedan detta blifvit verkställdt, inskeppades danska tropparna natten mellan den 5 och 6 Mars och fördes tillbaka till Seland.

Segerns följder voro många och stora. Skåne blef rensadt från fiender och, liksom statskassan, befriadt från det dryga underhållet af en talrik och stridsfärdig här. Flere bland regementerna fingo gå hem på sina rotar, och andra skickades att vakta gränsen mot Norge.

Än större fördelar vunnos genom det intryck, segern gjorde på allmänna europeiska tänkesättet. Man hade sett en väl rustad och öfvad dansk här landstiga och inrycka i detta Sverge, som något hvar trodde vara utblottadt på manskap, medel och mod. Och likväl; inom fyra månader såg man samma här blifva af svenska hoprafsade troppar jagad, slagen och tillbakakastad öfver Sundet. Denna syn visade för det häpnande Europa, hvad kraft, som fanns hos svenska folket, äfven utan dess konung. Man såg, att ännu var Sverge icke förloradt; — man såg, att, om det nordiska lejonet också var såradt och djupt såradt, så mägtade dock ännu dess väldiga ramar krossa den fiende, som vågat angripa dess boning. Utlänningarnas sinnen fylldes med känslor af förvåning, fruktan och beundran. Den ene ville, den andre vågade icke anfalla de ädla och tappra svenskarna.

Och dessa svenskar! Hvilka känslor af förtjusning och sjelfmedveten kraft genomströmmade icke hvarje bröst vid underrättelsen om den lika oförmodade som herrliga segren. En så ärorik begynnelse lifvade folk och här att fortgå på samma bana; och att således göra sig värdiga den hjeltekonung, som väckt verldens beundran, och hvilken man hoppades

inom kort se återvända och med än väldigare slag bortjaga fäderneslandets angripare. Det berättas, att till Stockholm resande riksmötesmän fingo mångenstädes tillsägelse att icke spara på de uppoffringar, fäderneslandets räddning fordrade. Förtjusningen var hög, och skalderna högljudda i ordets alla bemärkelser. Rönnow sjöng på sina klingande latinska verser ett segerqväde, och till och med den unge Swedenborg uttalade på diktens språk sin fosterlandskärlek och sin hänryckning.

Detta skånska fälttåg hade åtskilliga jemnförelsepunkter med det af 1676. Båda gångerna landsteg vid Helsingborg en dansk styrka, som hotade att öfversvämma det nästan värnlösa fäderneslandet. Båda gångerna samlades i Smålands skogstrakter de föga ordnade hopar, som snart, år 1676 vid Lund och 1710 vid Helsingborg, slogo fiendens härar och tillintetgjorde dess förhoppningar. År 1676 framdrefvos, leddes och sammanhöllos rörelserna af en ung, modig och kraftfull konung; år 1710 af en likasinnad svensk härförare. Det var första gången Karl den elfte, andra gången Magnus Stenbock, som Sverge hade att tacka för sin räddning. Dem först och främst. Ty hvad förmå ett folks brinnande fosterlandskärlek och oförfärade mod, om de ej underhållas och ledas af en man, med icke blott samma känslor, utan ock med den öfverlägsna förmåga, som vet att styra och begagna dem. Det var Sverges lycka att också nu en sådan man fanns, och just på rätta stället. Namnet Magnus Stenbock, beledsagadt af beundran och förtjusning, flög också kring hela Europa, och inom Sverge inträngde det i hvarje hydda, hvarje hjerta, för att der i välsignadt minne qvarlefva, så länge svenska hyddor finnas och svenska hjertan klappa. Sällan har någon man, någon bragd blifvit så älskad, beundrad och beprisad, som Magnus Stenbock och segern vid Helsingborg. Ju svårare nedslagenheten förut var, desto större blef glädjen öfver den oförmodade rädd-

ningen, erkänslan mot den hjeltemodige räddaren. Stenbock fick mottaga de varmaste tacksägelsebref från enkedrottningen, från prinsessan, från unge hertigen af Holstein, från rådet, från nästan alla högre ämbets- och anseddare vetenskaps-män; likaså från utlandet, från en Stanislaus, en Marlborough; ja, till och med från danska konungen för den mildhet, hvarmed Stenbock behandlat fångarna. Kort derefter och under resan upp till riksmötet, blef han öfverallt i landet mottagen som dess frälsare och skyddsengel. Längs vägarna stod folket, så högre som lägre, för att genom tacksamma tårar betrakta och välsigna den man, hvilken, näst härarnas Gud, räddat fäderneslandet. Lika utmärkt blef mottagandet i Stockholm. Rådet erkände så högtidligt som möjligt hans stora förtjenster. Ett ständernas utskott uppvaktade honom för att å hela folkets vägnar förklara dess erkänsla.[1]) På riddarehuset föreslogs någon större tacksamhetsgerd. Alla besvarade frågan med *ja*, och med högljudda *ja*. Några ville, att ständernas bank skulle efterskänka en fordran af 30,128 karoliner,[2]) som detta verk hade inteckuade i stenbockska huset på Blasieholmen. Andra, äfven några prester och borgare, trodde ständerna icke hafva rätt att sålunda bortgifva bankens egendom, hvilken på sätt och vis tillhörde också de enskilda personer, som der hade penningar insatta. Många på riddarehuset ville derföre häldre genom sammanskott af 10 riksdaler på hvar rusthäst eller 50 riksdaler på hvar person sammanskjuta medel till någon annan gåfva. Men belönas skulle Stenbock, derom voro alla ense. *Ty*, sade Abraham Brahe, *han har frälsat oss utur fiendens hand, och är vår sannskyldige Gideon;*[3]) ett uttryck,

---

[1]) Riddarhus Ark. Sekreta Utskottets Prot. den 23 Apr. 1710.

[2]) Enligt andra 19,000 ecus.

[3]) Riddarhus Ark. Riddarhus Prot. d. 23 April samt en

som sedermera många gånger upprepades. Så älskad var dock Stenbock och blef det snart än mer bland alla och i synnerhet bland Stockholms borgerskap, att slutligen måste ömheten för banken vika för tacksamheten mot Stenbock, och besagde fordran blef af ständerna antingen efterskänkt eller inlöst. [1]) Ännu långt efterat hördes Sverges allmoge prisa sin hjelte och i enkla sånger omtala, hur:

Måns Stenbock, han förde sina männer i fält.
Som bockar begynte de att stånga.
De slogo tolf tusende jutar ihjel;
Ock fångade så grufveligen många.

Några säga, att dessa uppträden retat afunden hos en och annan bland de höga herrarna. Sådant är icke omöjligt, icke osannolikt. Men om så varit, visade sig följderna först längre fram. Nu var det en annan smärtsam omständighet, som förbittrade Stenbocks glädje öfver segern och öfver sina landsmäns tacksamhet. Detta törne i lagerkransen var

KARLS FÖRHÅLLANDE TILL MAGNUS STENBOCK.

Under åren 1701 och 1702 var Stenbock i stor ynnest. *Måns Bock*, *Måns Lurifax* voro de namn, med hvilka konungen så mundt- som skriftligen plägade tilltala den förtrolige gunstlingen. Men omkring

---

på samma ställe förvarad handling om nämnde eftergift af bankens fordran.

[1]) Flere berättelser innehålla, att det var Stockholms borgerskap, som skänkte Stenbock detta hus. Af andra källor tyckes det vara säkert, att gåfvan kom från alla ständerna, åtminstone de tre högre, som hade vård om banken.

1703 började detta innerligare förhållande att svalna. Orsakerna äro ej uttryckligen angifna, men kunna gissas. Stenbock hade till fiender eller medtäflare två mägtiga män; ehuru af olika art, nämligen Lagercrona och Piper. Den förre drefs af tadelsjuka och afund och ville nedsätta Stenbock liksom alla förtjentare män inom hären. Man har om deras oenighet flere berättelser. En gång och i Karls närvaro tvistade båda herrarna om, huru mycket väf behöfdes till en soldatskjorta. Stenbock fordrade sex, Lagercrona blott fyra alnar. Båda voro envisa. *Nåväl!* sade Stenbock, *fyra må då anses vara nog. Två gå åt till ärmarna, och två till framstycket!* — *Nå!* inföll Lagercrona, *än baktill då?* — *Der*, utbrast Stenbock, *der skall din tunga sitta, du belackare!* — En annan gång talte Lagercrona i konungens förmak derom, att Stenbock vid några gästabud tagit för mycket till bästa; och han talte med flit så högt, att det skulle förnimmas in till konungen. Karl hörde också orden och förstod afsigten och kom ut ganska misslynt, sägande: *ni talar illa om Stenbock. Men jag skall säga er, att, om han också är drucken, så utgifver han ändå bättre befallningar, än ni gör, då ni är nykter.* — Emellertid, hur det var; belackaren Lagercrona fick ännu några år stanna qvar vid Karls sida och i Karls nåd, hvaremot Stenbock fick resa hem till Sverge.

Till sådan utgång torde ock Piper hafva hufvudsakligen bidragit; dertill drifven af sjelfförsvar och hämnd. Stenbock, måg åt den af Piper störtade Bengt Oxenstierna, hade hos konungen riktat mot samme Piper åtskilliga anklagelser. Denne sednare, slug och försigtig, visste nog, hur han skulle försvara sig sjelf och motarbeta Stenbock, hvilket äfven gick så mycket lättare, som man visste, att Stenbock ogillade konungens älsklingstanke, polska tronafsättningen. [1]) Fran-

---

[1]) Fr. min. br. 1702—1703. Andra säga dock, att Stenbock stundom gillat och understödt Karls nämnde plan.

ska sändebudet påstod ock, att Stenbock, genom för långt drifven egennytta, aflägsnat konungens sinne.[1]) Förhållandet är ännu ej nog utredt; men säkert är, att efter 1703 förekommer Stenbocks namn föga i polska krigets historia, och att konungens nåd för honom var i märkbart aftagande. Ett talande tecken deraf syntes 1705, när Karl till kongliga råd utnämnde flere andra general-löjtnanter, t. ex. Stromberg, Posse och Nieroth, m. fl., bland hvilka ingen var så utmärkt som deras kamrat, general-löjtnanten Magnus Stenbock, hvilken dock blef förbigången och i stället blott general. Vi veta, att han 1707 lemnade hären och konungens omgifning, för att blifva general-guvernör i Skåne. Som orsak uppgifves ena gången sjuklighet; en annan gång Stenbocks egen önskan. Säkert är dock, att han sjelf och andra, både då och sedermera, betraktat tjenstebytet som en slags förvisning. Märkvärdigt är ock, att han från denna tid och intill vintern 1711 icke från konungen erhöll ett enda bref. På denna punkt stodo sakerna, när Stenbock vann segern vid Helsingborg. En ny märkvärdighet är, att han i början icke sjelf derom affärdade någon egen och serskild skrifvelse till konungen, utan blott till rådet. Som orsak uppgaf han sedermera, *att han icke ville vara den, som sjelf framlade sina förtjenster, utan önskade hälldre, att andra måtte desamma omtala.* [2]) Rådet gjorde det ock inför konungen, och på ett ganska berömmande sätt, samt nämnde Stenbock till fältmarskalk, naturligtvis under villkor af Karls stadfästelse. Detta rådets bref framkom icke till Bender förr än den 17 Juni 1710. [3]) Derefter förflöto flere

---

[1]) Fr. min. br. d. 23 Mars 1702, 3 Maj 1703 och 5 Nov. 1707.

[2]) Af andra ställen tyckes dock, som Stenbock, åtminstone efter några veckor, sändt till konungen bref om segern.

[3]) Men redan i April samma år hade Karl fått från andra håll underrättelse om segern.

veckor, utan att Karl, oss veterligen, tillskref Stenbock ett enda ord. De flesta andra utnämningar, som rådet föreslagit, blefvo emellertid af konungen bekräftade; men icke fältmarskalksvärdigheten åt Stenbock. Karl skall hafva tyckt denna rådets åtgerd för dristig och velat genom uteblifven stadfästelse visa sitt missnöje. Efter tre veckors dröjsmål lät han i stället den 30 Augusti 1710 utfärda fullmagt för Stenbock att vara kongligt råd, och detta i ett bref, som innehöll ganska bedrande och till och med smickrande ord. Men för hemskickandet af samma bref jemte en mängd andra kongliga skrifvelser fick man ingen lägenhet förr än långt efteråt, så att det ej framkom till Stenbock förr än i Februari 1711, vid pass ett år efter segern vid Helsingborg. Att deri saknades stadfästelse på fältmarskalksvärdigheten betraktades naturligtvis som en onåd mot både rådet och Stenbock. Genom sina vänner sökte denne sednare utverka den ifrågavarande fullmagten. Men Karl svarade, att sedan grefve Stenbock nu blifvit befordrad till kongligt råd, fick han tills vidare låta sig dermed nöja.

Härtill kom en annan icke obetydlig omständighet. Stenbock hade hittills varit på en gång guvernör öfver Skåne och högste befälhafvare öfver dervarande krigsmagt, så att han i den ena egenskapen kunde stödja och verkställa, hvad han i den andra befallt. Efter utnämningen till kongligt råd, lät konungen honom behålla krigsbefälet i Skåne; men utnämnde på samma gång Burenskiöld till höfding öfver landet. Stenbock klagade, att på sådant sätt skulle ärenderna, såsom beroende af två serskilda personer, blifva mer invecklade och gå långsammare än förut. Det var ej heller utan smärta, som han skiljdes från styrelsen öfver detta Skåne, hvars förvaltning han i fredstiden så betydligen förbättrat, och hvars jord han sedermera från fiender befriat, och i hvilket han var både aktad och älskad.

En tredje omständighet må nämnas. Rådet hade förut åt Stenbock anslagit en lön af 1000 dal. s. m. i månaden. Efter konungens nya förändring fick han blott 700, hvilket beslut vidhölls, ehuru Stenbock gjorde några föreställningar. Rådet fördristade sig dock att på eget bevåg låta honom behålla sitt förra arvode, och konungen lät dervid bero.

Fjerde tecknet var följande. År 1709 dog Nils Gyldenstolpe, hvilken var bland annat också kansler för Lunds högskola. Läroverket anmälde då hos Stenbock sin önskan, att denne måtte öfvertaga samma befattning, hvilken också fadren, Gustaf Otto, innehaft, och till hvilken sonen tycktes genom arf, egenskaper och som Skånes generalguvernör vara mer än andra passande. Stenbock biföll; så framt konungen stadfästade valet. Bref derom blefvo af både högskolan och Stenbock skickade till Bender. Man vet icke, huruvida de framkommit. Men på fyra års tid anlände från konungen intet svar, hvarken jakande eller nekande. Stenbock förrättade sysslan; men blott tills vidare, och mottog aldrig namnet. År 1713 blef han i Tönningen fången; man afvaktade då icke hans befrielse, utan anställde genast nytt val, hvilket föll på Gustaf Cronhielm och blef af konungen stadfästadt.

Dessa tilldragelser äro för många och gå för mycket i en och samma riktning, för att vara blotta tillfälligheter. Man finner ock, att så Stenbock som andra misstänkt hos konungen en viss personlig obenägenhet; ehuru Stenbocks utomordentliga förtjenster gjorde honom oumbärlig och framkallade åtskilliga bifallstecken, till och med höga nådebevis. Första orsakerna till Karls brist på värma för en så utmärkt tjenare hafva vi redan gissande omtalat. Men dessa försvunno 1707, då polska afsättningskriget upphörde, och åren derpå, då medtäflarna föllo, Piper i fångenskap 1709, och Lagercrona i onåd 1710. Karls köld mot Stenbock fortfor dock med få undantag nästan

oafbrutet, fastän segrarna vid Helsingborg och Gadebusch bort framkalla andra känslor.

Orsaken härtill är oss omöjlig att ens gissa; häldst generalen, ocktadt dessa genomgångna pröfningar, alltid visade sig som en varm och trogen anhängare både af konungens person och af det konungsliga envåldet. Saken grämde honom dock ganska djupt. *Denna konungens onåd*, skref han i början af 1712, *blir en spik i min likkista.*

KRIGSRUSTNINGAR MELLAN SVERGE OCH DANMARK HÖSTEN 1710.

Efter nederlaget vid Helsingborg behöfde danskarna flere månader, för att hämta nya krafter. Stenbock begagnade samma tid på samma sätt. Han for till Stockholm för att utverka manskap och förnödenheter. Det var nu, som han derstädes blef mottagen på det tacksamma och högtidliga sätt, vi redan omtalat. För att uppfylla hans önkningar, gjorde regeringen ganska mycket, så att det till och med väckte något missbag hos konungen, som ville, att rikets bästa krafter skulle sändas till Pommern för främjandet af hans polska planer. Men vid så väl den ena som andra utrustningen mötte rådet stora hinder. Den förtjusning, segern vid Helsingborg först alstrat, afsvalnade snart vid anblicken af de vådor, som från alla sidor hotade, af den nöd, som i hvarje landsort lät känna sig; mest dock, när man fick veta, att Karl icke skyndade hem, utan i stället sökte med turkisk hjelp uppväcka ett nytt krig i Polen.

Rådet var i stor förlägenhet. Man saknade behöfliga munförråd åt både flotta och här. Kongliga rådet Frölich föreslog då att medelst blandning af vatten och brännvin skaffa folket en helsosam dryck; och genom torkad och sönderstött fisk en närande föda.

Falkenberg undrade, huru man skulle bekomma tillräcklig mängd af sistnämnde vara. *Jag sjelf*, sade han, *har godt fiskeratten. och man fiskar der hela vintern igenom; men det förslår föga.* Frölich: *det är derföre, att man icke åkallar Gud. Jag skall följa fiskrarna just till de ställen, der man icke plägat få någon fisk. Jag skall då lära dem bedja ett andäktigt Fader Vår, och visa dem, huru de skola med Guds bistånd få fisk i ymnighet.* Alla rådsherrarna tviflade. Då utbrast Frölich: *Vår Herre skall nog utkräfva hämnd* [1]) *på dem, som betvifla hans allmagt och beredvillighet.* Horn sade: *Gud bevara oss derifrån! Man ser dock stundom, att Gudfruktiga fiskare få ingen, men ogudaktiga mycken fisk.* [2]) Saken förföll naturligtvis; men märkligt i flere fall är, att ett sådant förslag kunnat någon gång bringas å bana.

Emellertid måste andra medel utfinnas.

Rådet gaf väl Stenbock en anvisning på 8000 tunnor kronotionde; men de voro lättare att anordna än indrifva. Rådet lemnade ock andra anvisningar, nämligen på medel att lyfta i länsränterierna. Men vid Stenbocks ankomst till Westerås, förklarade landshöfdinge-ämbetet, att penningarna omöjligen kunde indrifvas förr än till jul eller i Februari 1711. Ungefär samma svar gafs i Örebro och Jönköping. Nedkommen till Skåne, fann han brist på vapen, tross, tält, läkemedel och hästar. För att framläggas för rådet, skref han ett bref. som skildrade härens olyckliga tillstånd, Stenbocks egen förtviflan och öfvertygelse, att, om ej betydlig hjelp komme, skulle det snart heta: *farväl med Sverge!*

Ungefär samma språk förde vid samma tid Wachtmeister i Karlskrona, der flottan af brist på medel och manskap lopp fara att tagas af danskarna; — likaså från Pommern, som hotades af fiendtligt anfall; — li-

---

[1]) Taga revange.

[2]) Rådsprot. d. 16 Febr. 1710.

kaså från Finnland, der tsaren också borttog Kexholm och Wiborg; — likaså från Est- och Liffland, der han tog de två sista fästningarna Riga och Revel, så att i och med detsamma dessa östanhafsländer verkeligen togo för alltid *Farväl* af Sverge. Från alla håll blef regeringen i Stockholm sålunda bestormad med de mest förtviflade böner om manskap, förråd och penningar. När nu samma regering. för att anskaffa allt detta, frågade länsstyrelserna efter influtna medel. och om möjligheten af nya gerder. svarades allmänt och högljudt, att föga fanns i kassorna; att folket ej mägtade gifva mer; och att de redan påbudna skatterna ofta kunde blott genom utmätning bekommas; och sanningen af allt detta ådagalades icke blott af restlängder och ögonvittnen. utan ock af flere upplopp. I så olycklig belägenhet hade rådet intet annat medel än att efter bästa förstånd dela statens små tillgångar mellan hvar och en af fienden hotad landsort. Sålunda fick ingendera hälften, kanske knappt fjerdedelen af sitt behof. Alla blefvo missnöjde, alla knotade; men ingen kunde till fullo hjelpas. I ett bref till Stenbock af den 23 Juli 1710 skref Arvid Horn: *i all vår nöd går mig ingenting så djupt till sinnes, som att vi ej kunna tillräckligt understödja min herr broder, hvilken med så berömligt nit och så mycket mod och fosterlandskärlek befordrat vår konungs och dess rikes bästa. Men hvad kan man göra mot sjelfva omöjligheten? Min herr bror har till sitt största beröm vetat hjelpa sig fram, oaktadt all brist och svårighet. Men de, som göra så, äro icke många*, o. s. v. Ursäkterna kunde likväl hvarken afhjelpa nöden eller hejda missnöjet. När Stenbock, hotad af en ny landstigning från Seland, icke fick så mycken och så snar hjelp, han önskade, skref han till rådet och till statskontoret i så häftiga ordalag, att det förra bad honom tillhålla handskrifvaren, att icke begagna retsamma uttryck; emedan sådant ingalunda kunde tålas. Stenbock ursäktade sig och det goda förståndet tyckes hafva åter-

vändt. Men hans böner om understöd fortforo. *Soldaterna*, sade han, *gå här barfota, såsom fordom de romerska krigarne. Rotlönen borde häldre skickas till dem, än derhemma förtäras af deras hustrur. Ty det är bättre, att käringen stryker med, än soldaten.*

Till krigets fortsättande uppmanades Danmark af hämnd, af eröfringslystnad, af tsaren och af August. Kung Fredrik beslöt ock en ny landstigning i Skåne hösten 1710. Ett läger af 24,000, några säga 36,000, man samlades kring Köpenhamn och dessutom hade tsaren lofvat 6000 och August 4000 krigare, hvilka af danska fartyg skulle hämtas. Å svenska sidan gjordes allt möjligt till Skånes försvar. En hop nyutskrifna regementer ditskickades och blefvo, för att lätta underhållet, förlaggda i byarna med befallning att under tiden hjelpa bonden i dess arbete. 20,000 man sägas på sådant sätt hafva varit derstädes lägrade. Stenbock sökte dessutom ordna skånska bönderna till ett slags landtvärn. Han lät åt hvart härad göra en fana och derpå sticka häradets vapen och för hvart och ett bland dem en serskild uppmuntringsvers, t. ex.:

Till skånska mäns ära och landsens frid,
Kom, följom hvarannan att gå uti strid!

eller:

Gud signe kung Karl, så fjerran som när!
Gud straffe den man, som otrogen är!

Emellertid afgingo en mängd danska fraktskepp för att hämta nämnde ryska och polska hjelptroppar. Men de kommo tomma tillbaka. Orsaken uppgifves olika; svåra stormar, som skulle hafva hindrat inskeppningen; — ryssarnas ovilja för sjöresor; — danskarnas fruktan att med dessa hjelptroppar hemföra också den i Polen härjande pesten. Sistnämnde farsot hade

emellertid inbrutit äfven i mellersta Sverge och nalkades med stora steg till Skåne. Dessa omständigheter jemnte Stenbocks betydliga styrka gjorde, att danska konungen uppsköt den tillämnade landstigningen.

Äfven från norrska sidan hotades fäderneslandet med infall. Några smärre sådana skedde ock. Men först segern vid Helsingborg och sedermera fruktan för den i Sverge utbrutna pesten skrämde fienden tillbaka.

Sjökriget fördes med ungefär lika krafter och skiftande lycka, kanske dock med någon öfvervigt hos svenskarna, hvilka lyckades borttaga en mängd danska handelsskepp. På ingendera sidan blef något hufvudsakligt uträttadt. Af brist på medel kunde ej heller svenska flottan hålla sjön mer än blott några få veckor.

Mot ingen bland sina fiender hyste Karl så försonliga tänkesätt, som mot Danmark. Efter erhållen underrättelse om segern vid Helsingborg, förklarade han sig villig, att med nämnde magt ingå fred; *ty*, sade han, *danska konungens anfall härrörde från en hastig obetänksamhet, hvartill han blef af andra förledd. Sedan nu Guds straff kommit öfver trolösheten, lär han väl ångra sitt onda uppsåt och söka förlikning.* Karl ålade derföre några sina ämbetsmän att, likväl i hemlighet, söka inleda en sådan. Danmark, oroadt af sultans krigsförklaring mot tsaren, var någon tid dertill ej obenäget. Men Karl fordrade, att Danmark skulle icke blott först anhålla om fred, utan ock redan före underhandlingens öppnande utlofva ersättning, för hvad Sverge genom kriget lidit. Detta sista Karls vanliga villkor lade också här och genast i början ett oöfverstigligt hinder i vägen för hvarje möjlighet till fred. För att motverka alla ytterligare planer dertill, utdelade ock tsaren mycket penningar bland konung Fredriks rådgifvare. Sedermera fick man äfven veta, att Karl förkastat tyska neutraliteten, och

att tsaren lyckats genom Pruth-freden slippa från turkiska kriget. Nu repade konung Fredrik åter mod och frampå sommaren 1711 blefvo Sverges fredsförslag äfven af sådan orsak fruktlösa.

TRETTONDE KAPITLET.

RIKSMÖTET 1710.

Genom konungens långvariga och långväga frånvaro och genom den ringa magt, som blifvit åt rådet anförtrodd, [1]) kunde slutligen ingendera med vederbörligt eftertryck upprätthålla ordning och laglydnad, mindst i så svåra tider, som de dåvarande.

Karls namn, anseende och ärfda envåldsmagt hade väl gällt i det längsta. Men många började tröttna: andra trodde, eller låtsade tro, antingen, att han ej kände landets nöd, eller ock, att de tryckande befallningarna icke kommo från honom. Häraf slappades lydnaden: likaså genom ryktena om hans äfventyrliga företag, krigslystnad, besynnerliga själstillstånd, till och med död. Man trodde än det ena, än det andra, och sinnesstämningen blef betänklig. Här och der hviskades om, huru *ständerna fordom afsatt Erik den fjortonde, hvilken likväl ej skadat Sverge så mycket, som Karl den tolfte gjort.* En statshvälfning tycktes ej osannolik; och man såg några rådsherrar och främmande sändebud ställa sig in hos Ulrika Eleonora, såsom Sverges snart blifvande drottning. [2]) Under sådana förhållanden mägtade den i ett aflägset fjerran dröjande konungen ej längre att med sitt blotta namn och sina bref tysta stormen och lugna sinnena.

---

[1]) Se sid. 1—13.

[2]) Fr. min. br. i Jan.—Febr. 1710.

I följe dels af Karls misstroende, dels af inskränkt fullmagt, dels af egna fel, blef det också för rådet omöjligt att med vederbörlig kraft föra regeringstömmarna. Ämbetsmän och folk kände sig gå med lösa tyglar, och frestelsen till sjelfsvåld växte dagligen. Om ämbetsmännen ha vi redan talat.[1] Hvad folket angår, så hade det under envåldstiden vant sig att betrakta ämbetsmannen, mindre som lagens och den allmänna rättvisans ombud, än som ett verktyg för regentens personliga vilja. Men när nu regenten år efter år stannade utom riket, mente undersåtrarna, att han omöjligen kunde om dess inre förhållanden hafva någon tillräcklig kännedom, och således ej heller någon egen åsigt eller vilja. Hvad ämbetsmännen göra, tänkte man vidare, det göra de numera på eget bevåg och efter sitt eget godtfinnande; och derföre äro undersåtrarna ej längre förbundna till samma hörsamhet som förut. Det låg visserligen mycken sanning i denna tankegång. Men följderna blefvo olyckliga, och måste blifva det. På flere ställen utbröto uppror, större eller mindre, föranledda af de tunga åtgerder, som rikets nöd framtvingade. Rådet och ämbetsmännen förmådde ej längre tygla de mer och mer lösgjorda och tredskande massorna.

I sjelfva verket fanns inom Sverge ingen laglig regeringsmagt, ingen myndighet, som egde att afgöra, huru fäderneslandet skulle styras och mot de påträngande fienderna försvaras; — icke ens att utskrifva de medel och det manskap, som dertill oundgängligen behöfdes.

I så olyckligt och oefterrättligt tillstånd beslöt rådet vädja till sjelfva folket, såsom den enda magt, hvilken numera egde rättighet att besluta och kraft att gifva eftertryck åt besluten; — den enda magt, som kunde, konungen oåtspord, våga någon kraftigare

---

[1] Se sid. 7—10.

åtgerd. Och näppeligen fanns annat medel till fäderneslandets frälsning. Rådet hoppades ock att kunna genom en riksdagskallelse lugna de oroliga sinnena, och genom ett riksdagsbeslut flytta det vådliga styrelse-ansvaret från sig och på ständerna. Man tyckes dock hafva fruktat bullersamma uppträden; om det nämligen är sannt, att regeringen ämnade kalla 5000 dalkarlar till Stockholm för att der upprätthålla lugnet. [1])

Den 9 Februari förekom i rådet frågan om riksdag. Vid öfverläggningen igenkände man omigen de olika partierna på deras olika språk och sakförare; nämligen Karl den elftes och enväldets med Fabian Wrede, och frihetstidens och det lagbundna samhällsskickets med Arvid Horn till talemän. Många gånger förut och äfven nu anmärkte den sednare, att riket skulle af sig sjelft falla öfveända, i händelse icke hjelp på ett eller annat ställe erhölles. *Om*, sade han, *vi ej snart göra upp räkningen, så gör hon upp sig sjelf.* Utsigterna voro högst betänkliga. Många, äfven franska ministern, trodde konungen död. Horn hade fått ett bref, som försäkrade, att Karl verkligen den 6 December aflidit i raseri. Detta visade han för sina kamrater, [2]) och uppläste vid rådsbordet ett långt betänkande om nödvändigheten af en riksdag. Wrede svarade: *Gud gifve ständerna kunde hjelpa oss.* Horn: *vi äro pligtige söka alla medel att upprätta och betrygga vårt fädernesland; och vår kallelse till riksdag kan ju ske blott villkorligt, nämligen i händelse konungen icke kommer hem.* Wrede: *men som blott kongliga råd hafva vi alldeles icke magt att utskrifva riksdag.* Karl Gyllenstierna: *det bör derföre icke betraktas som en ordentlig riksdag, utan som ett möte*

[1]) Fr. min. br. d. 19 och 25 Febr. 1710. Stundom tycktes man tro, dem ämnade att understödja en åsyftad statshvälfning.

[2]) Fr. min. br. d. 19 Febr. 1710.

af utskott från alla fyra stånden. Horn: *man kan och bör också i förväg bestämma, att ständerna icke få inkomma med några besvärspunkter, utan blott öfverlägga om de medel, som till rikets frälsning skola anskaffas.* Wrede: *förslaget har sina sidor. Från alla håll klagar man öfver oss och öfver våra åtgerder, fast de fleste icke veta, hvad de tala om. Oss vore det visserligen nyttigt, att för de samlade ombuden få framlägga verkliga förhållandena, visa skälen för våra beslut och låta ständerna sjelfva föreslå något bättre. Men de skola då taga sig tillfälle att anföra hvarjehanda klagomål, och sådant ville salig konungen aldrig tillåta; ty han sammankallade dem endast för bevillningarnas skull.* Horn: *ständernas sammanträde är dock oundgängligt. Rådet kan ej gå längre på eget beväg. Här spelas ej blott om ett och annat landskap, utan om hela riket. Hans majestät kan derföre icke onådigt upptaga, att vi till rådplägning hopkalla detta folk, hvars väl och ve det gäller.* Denna åsigt fick öfverhand, och man beslöt en dylik sammankomst. Men emedan ingen annan än konungen egde magt att påbjuda riksdag, skulle mötet kallas ett *utskott af konglig majestäts ständer.* Hvarje inskränkning i konungens magt borde noga förebyggas. Riksdagsberättelsen skulle ej gå längre tillbaka än till slaget vid Pultava och således ej vidröra Karls egenstyrelse. Ej heller skulle några besvär få inlemnas förr, än konungen kommit tillbaka. [1]) Sista villkoren tolkades af några såsom en fint af Fabian Wrede för att slippa redovisa förvaltningen af statens medel. Andra hafva gissat på andra skäl, nämligen bemödandet att förhindra dels gagnlösa partitvister, dels anklagelser mot rådet, dels utbrottet af det missnöje mot konungen, som här och der började höja sin stämma. Några dagar sednare blef kallelsen utfärdad. Tre budbärare sändes efter hvarandra till Bender för

[1]) Rådsprot. d. 9 och 11 Febr. 1710.

att lemna konungen underrättelse om landets nöd och om riksmötets sammanträde. [1])

Emellan kallelsen och mötet inträffade tvänne omständigheter af mycken vigt. Den ena var den säkra underrättelsen om, att konungen ännu lefde, och att ryktena om hans sinnessjukdom voro grundlösa. Härigenom blefvo på en gång afskurna alla förslag om statshvälfningen och om Ulrika Eleonoras regentskap, i fall några sådana verkligen varit å bana. Den andra var underrättelsen om segern vid Helsingborg, hvilken något minskade den nedslagenhet, den förtviflan, som förut höll på att bemägtiga sig allas sinnen. Utan dessa tvänne omständigheter hade riksmötet troligtvis blifvit i hög grad stormigt. Man tänke sig landets belägenhet, i fall Stenbocks fälttåg misslyckats.

Ständernas sammanträde skulle väl kallas ett utskott, men var dock temligen talrikt; bestående af 93 adelsmän, 42 prester, 75 borgare och 80 bönder. [2]) Liksom mötet ej fick kallas *riksdag*, så skulle ej heller adelns ordförande benämnas *landtmarskalk*, utan *tjenstgörande i landtmarskalks ställe.* Märkvärdigt var ock, att adelns ombud icke som vanligt bestodo af ätternas hufvudmän, utan af valda personer från serskilda landskap. Hemliga utskottets medlemmar blefvo också nu i konungens ställe af rådet nämnda; dock med uttryckligt tillkännagifvande, att de egde blott öfverläggnings-, men ständerna ensamma beslutningsrätten. [3]) Till tjenstgörande landtmarskalk tog man Hans Clerck, en gammal sjöman, erfaren i sitt yrke, men mindre i sättet, huru ett riksmöte skulle ledas; hvilket sednare lärer också hafva hufvudsakligen skett genom Horn. Mot mötets slut blef Clerck sjuklig och bland ständerna uppenbarade sig mer och mer en

---

[1]) S. st. d. 16 Febr. och 23 Mars 1710.

[2]) Adelns Prot. och Fr. min. br. d. 16 Apr. 1710.

[3]) Riddarhus Ark. Riksdagsprotokollen.

anda af oro och missnöje. Då utnämnde rådet som Clercks ställföreträdare Gustaf Cronhielm, hvilken var känd för både utmärkt förmåga och utmärkt tillgifvenhet för det konungsliga väldet.

Hufvudfrågan var att skaffa medel till rikets försvar. Rådet framlade en teckning af omständigheterna; fiendernas från alla håll hotande magt; rikets värnlösa gränsor; undersåtrarnas och drätselverkets armod och skulder. Statskontoret företedde ett utdrag ur räkenskaperna, hvilket visade, att från 1700 till 1710 hade riket utöfver de vanliga skatterna erlaggt nära 25 millioner; — samt att årets brist i den vanliga staten steg till öfver en million; — att för årets krig fordrades ytterligare 8 millioner; — att äfven med inberäkning af gerder och tillämnade skatteförhöjningar gick årets hela statsbrist till öfver åtta millioner, allt dal. s. m.[1]) En hvar såg, att, om ej mycket medel anskaffades, och kanske ändå, skulle fienden inom årets slut fullända eröfringen af Liffland, Estland och Karelen, kanske ock af Pommern och Skåne omigen. Se der den tafla, som upprullades för folkombudens blickar!

I afsigt att bekomma penningar gjordes åtskilliga förslag; t. ex. att pantsätta Gottland eller Ösel eller Bremen; att utgifva papperssedlar; att uppmynta allt silfret; att tillgripa statens och kyrkornas dyrbarheter, juveler, segertecken, kanoner, klockor, m. m.; likaså ämbetsmännernas löner. Några röstade för tvångslån, och Karl Gyllenstierna ville ransaka förmögnare personers hvalf och kistor för att utröna, huru mycket enhvar borde gifva.

I denna nöd fick man se många drag af kärlek till fäderneslandet. Då rådsherrarna nödgades till hälf-

[1]) Riddarhus Ark. Handl. Utsk. Protokoll d. 7 Apr. 1710. Statskontorets till ständerna afgifna berättelse. Årets vanliga statsbrist uppgafs till 1,185,729; årets krigskostnad till 8,261,739, allt dal. s. m.

ten nedsätta lönen för andra ämbetsmän, läto de hela sin egen stå tills vidare inne hos staten, med undantag af en bland dem, som var ganska fattig. [1]) På riddarhuset sammansköts en summa af 40,000 dal. s. m. Tillika kommo flere enskilda bidrag; t. ex. från Gustaf Cronhielm 1000 lod silfver och 4000 dal. s. m.; från en fru Funck 100 skeppund koppar och 25,000 riksdaler; från grefvinnan Piper 1000 lod silfver och 12,000 dal. s. m.: från den aflidna enkehertiginnan Hedvig Sofias gunstling, Juliana Schierberg, 4000 dal. s. m. [2]) o. s. v. Riksdagspresterna gjorde ock en insamling; ehuru vi icke känna beloppet. Äfven några enskilda ofrälse män hafva antecknat sig; och borgerskapet i Stockholm, Göteborg, Malmö och flera andra städer anskaffade stora summor. Serskildt gjorde några rika personer i Stockholm ett sammanskott till Rigas undsättning. [3])

Men å andra sidan spordes ock missnöje och ovilja. Regeringen hade förbjudit alla serskilda besvär. Men när ständerna kommit tillhopa, fylldes samlingsrummen af högljudda och bittra klagomål. Adeln anmärkte, huru kriget så bortsopat dess medlemmar, att i ett och annat landskap fanns ej qvar en enda riddersman till de år kommen, att han kunde skickas till riksmötet; — likaså, att hvart frälsehemman hade redan under detta krig erlaggt i gerder 1,300 dal. s. m. utom andra öfverskjutande pålagor. En och annan, t. ex. Lejonmarck, ville återskaffa adeln några dess fordna friheter. [4]) Men i allmänhet var riddarhuset till uppoffringar tämligen villigt. Presternas icke så. Westgöta-biskopen Jesper Svedberg och Uppsala-domprosten Lars Molin stodo här i spetsen för

---

[1]) Rådsprot. d. 20 Maj 1710.

[2]) Riddarhus Ark. Adelns Protokoll d. 14 Maj 1710.

[3]) Link. Bibl. Salin till E. Benzelius d. 10 Juni 1710.

[4]) Riddarhus Ark. Adelns Prot. d. 30 Apr. 1710

de motsträfviga och understöddes af en Rhodin, Huss m. fl. I slutet af 1709 hade rådet till statens tjenst tagit presternas kronotionde. Detta åberopades som bevis på, att nämnde stånd jemnförelsevis skattat mer än något bland de andra. Också framdrogos märkliga exempel på nöden. Molin sade sig känna Upplands prester, som på fyra månader icke egt en bit riktigt bröd i huset: och Rhodin påstod sig i Westergötland hafva ämbetsbröder, som på lång tid icke ätit annat bröd än af malen ärthalm. Från Halland berättades, att fattiga prester, sedan deras drängar blifvit till soldater utskrifna, måst sjelfva icke blott plöja och harfva, utan ock i sällskap med sina bönder gå till Halmstad och Warberg för att arbeta på dervarande fästningsverk. [1]) Presteståndet ville derföre i början alldeles icke veta af den dubbla gerd, man föreslagit. Deras ordförande, biskop Spegel, hvilken var konungen mycket tillgifven, kunde icke få någon magt med ståndet, utan ville en gång till och med nedlägga talmansklubban, emedan, sade han, *jag icke kan uträtta något till presterskapets heder och statens hjelp.* [2]) Borgrarna voro till bevillningar lika tröga och i klagomål lika högljudda: ehuru man ej känner enskildheterna, emedan ståndets protokoller förkommit. Men Örebro riksdagsman försäkrade, att denna stad icke kunde lägga halfva vanliga krigsgerden, [3]) än mindre fördubbla den. För Stockholm tillkännagafs, att från 1700 till 1709 hade öretalet af dervarande borgerskap sjunkit från 426 till 161. Talmannen Hyltéen anmärkte ock, att borgerskapet endast af kärlek kunde förmås något gifva; *men,* tillade han, *kärlek till staten uppkommer först då, när man har rättighet att föda sig med frihet och ära.* I allmänhet klagade detta stånd

[1]) Prestestånd. Prot. d. 15 Apr. 1710.

[2]) Prestestånd. Prot. d. 9 Maj 1710.

[3]) Riddarhus Ark. Sekret. Utsk. d. 5 Maj 1710.

mycket öfver tvång i handel och näringar och ville ej heller göra några förskott; emedan förra långifvare icke blifvit betalda. — Äfven böndernas protokoll äro borta. Dock förnimmas hos de andra stånden några återljud af också dettas klagan; t. ex. att i Uppland hade mången rote under närvarande krig redan uppsatt 5, några till och med 7 nya soldater; — att i Westmanland låg halfva jorden osådd,[1] o. s. v. Bönderna tyckas dock hafva liksom adeln varit något villigare. Men alla rådets bemödanden att förmå ständerna till dubbel gerd blefvo länge fruktlösa. Man skickade Magnus Stenbock att, med den kärlek och det anseende, han för tillfället åtnjöt, söka öfvertala de moträfviga. Han föreställde i bevekliga ordalag, att om ej medel anskaffades, måste hären förgås af svält och elände såsom flere soldater tyvärr redan gjort, och att sedermera skulle riket stå öppet för fienden. Men fåfängt. Då utbrast han: *i vintras gick jag med gladt hjerta mot rikets fiender. Men nu går jag med sorgset sinne från rikets ständer, sedan jag hos dem icke kunnat utverka medel till fäderneslandets frälsning.*

I början af 1710 och strax efter segern vid Helsingborg, visade sig dock svenskarna mycket villiga till uppoffringar. Hvadan då nu denna köld, denna motsträfvighet? Visserligen härrörde den till en del från verklig nöd i landet och från vanlig ovilja mot nya skatter; men troligtvis ock från en mer och mer utspridd kännedom af konungens beslut att ej komma hem, utan i stället börja ett nytt polskt krig. Man befarade, att det var till dettas förande, som de nya gerderna skulle förnämligast användas. Vi tycka oss i detta ständernas uppförande skönja de första förebådande tecknen till en sinnesstämning, som mer och mer utvecklade sig; den nämligen, att tvinga konungen göra slut på krigen, och i synnerhet på det pol-

---

[1]) Riddarhus Ark. Sekr. Utsk. Prot. d. 21 Apr. 1710. G. Cronhielms ord.

ska. Ty *fred! fred! fred!* var det allmänna, det högljudda ropet i alla stånd. Hemliga utskottet skref: *vi bedja de gode herrar i rådet för Guds skull skaffa oss fred, ty vi kunna icke uthärda längre.*[1]) Bönderna voro än ifrigare, och skickade härom serskilda ombud till hemliga utkottet, *bedjande, att de tre högre stånden och herrar excellenser i rådet måtte stå bönderna bi och hjelpa dem till fred med åtminstone någon eller några bland fienderna; eljest ginge allt omkull.*[2]) Landtmarskalken fann deras begäran billig och Gustaf Cronhielm anmälde, att i Westmanland började allmogen föra så förtvifladt språk, att man kunde befara ett snart utbrytande uppror.[3]) Jesper Svedberg ville sluta fred, äfven konungen oåtspord. *Jag ser icke,* sade han, *någon fara häri, om blott alla äro eniga om beslutet.*[4]) Sinnesstämningen blef mer och mer orolig. Flere namnlösa skrifter smögo från hand till hand; fulla af missnöje, fast i olika rigtningar. Några önskade helt enkelt fred och sparsamhet; andra, kommande från högadeln, angrepo Karl den elftes regeringsåtgerder och ännu i styrelsen qvarsittande män; andra klagade öfver slapphet eller egennytta i förvaltningen,[5]) detta till och med öppet och till protokolls. Då man ville sälja kyrkoklockorna, sade Swedberg: *Nej! De äro Gudi helgade, och tager man dem, så följa hans straff och allmogens uppror. Vi måste skaffa andra medel och till rikets styrelse andra män; eljest står oss en svår olycka före. — Det är väl sagdt,* yttrade Abraham Brahe, och Axel Lewenhaupt anmärkte, *att detta ämne måtte noga behjertas.* Men landtmarskalken afbröt öfverläggningen,

---

[1]) Riddarhus Ark. Sekr. Utsk. Prot. d. 14 Apr. 1740.
[2]) S. st. d. 24 Apr. 1740.
[3]) S. st.
[4]) Presteständ. Prot. d. 15 Apr. 1740.
[5]) Nordin. Riksdags-acta.

såsom gående utom området för ständernas pröfningsrätt. [1])

De ofördelaktiga tankar, som här och der yttrades mot rådet, kommo ej sällan af också följande anledning. Man börde försäkras, att konungen befann sig frisk och sund i Turkiet och kunde återkomma, när han ville; men att han icke ville göra det annat än i spetsen för en turkisk här och efter att hafva ur Polen återigen förjagat konung August. Detta föreföll en mängd personer så besynnerligt och orimligt, att de alldeles icke ville sätta tro till uppgiften. De misstänkte, att konungen, enligt de löpande ryktena, vore antingen svagsint eller fången eller död; och att rådsherrarna satt en annan i hans ställe för att under tiden sjelfva få styra. Andra inbillade sig, att rådet, för sistnämnde afsigts vinnande, icke underrättat konungen om landets verkliga nöd och elände; ty, i fall sådant skett, skulle, mente man, Karl ofelbart hafva skyndat hem för att drifva tillbaka de framträngande moskoviterna. Man sjöng ju om stolts Narwa, att

Karl kung bar sorgen för henne.

Skulle det icke gälla än mer i afseende på den af fiender nu likaledes omhvärfda och beängstade Svea? Alla stånden med adeln i spetsen ville derföre affärda ett eget sändebud till Turkiet för att skaffa säker underrättelse, åt ständerna om konungens tillstånd, och åt konungen om landets. Rådet anmärkte, att en dylik beskickning vore öfverflödig; emedan flere sådana nyss afgått. Detta svar blef af några tolkadt såsom en följd af det onda samvetets fruktan för konungen, och såsom ett bemödande att hans frånvaro förlänga. Vid underrättelsen om slika tydningar, bad rådet ständerna genomläsa, hvad rådsprotokollen i ämnet innehöllo, och sedermera gerna afskicka så många sändebud, de ville. Det tyckes, som vid närmare eftersin-

[1]) Riddarhus Ark. Sekr. Utskott. d. 24 Maj 1710.

nande intet dylikt affärdats. [1]) Uteblifvandet deraf kan förklaras på två sätt; antingen såsom här ofvan, eller ock som ett både rådets och kungapartiets, i synnerhet Gustaf Cronhielms. bemödande att så länge som möjligt för ständerna dölja verkliga förhållandet med Karls envisa dröjsmål i Turkiet; ty man fruktade, att detta, fullständigt och allmänt kändt, skulle för mycket reta sinnena.

Längre fram under riksmötet började dock många landsorternas ombud komma under fund med de verkliga hindren för freden. En del af allmänna tänkesättet vände sig ock slutligen mot konungen. Borgerskapet, och i synnerhet borgmästaren Starling, hade inlaggt en mot åtskilliga regeringsåtgerder rigtad skrift, affattad i sådana ordalag, [2]) att Horn ansåg den icke böra mottagas utan sändas till konungen sjelf, hvilken ensam hade magt att sådana uttryck förlåta. [3]) Sven Lejonmarck föreslog till protokollet, att man borde *vända sig till Nils Bielke, af hvilken många goda råd kunde erhållas;* [4]) detta, ehuru samme Bielke var förvisad till sin egendom i följe af konungens onåd och dom. — Då man ville taga kyrkans vinpenningar, sade Swedberg: *gör man det, så blir allmogen galen. Det har väl aldrig funnits en så enväldig kung, att han icke skaffat sina undersåtare nattvardsvin.* [5]) — *Vi böra,* sade en annan gång Axel Lewenhaupt; *vi böra få veta, hvart de stora utskrifna medlen tagit vägen.* Landtmarskalken svarade: *det låter sig ej göra. Jag har sett konglig majestäts bref, i hvilket han vid sin onåd förbjuder statskontoret lemna någon upplysning*

---

[1]) Rådsprot. 1710. Adelns och Sekr. Utsk. Prot.

[2]) Riddarhus Ark. Sekr. Utskott. Prot. d. 19 Apr. 1710. Månhanda riktad mot rådet. Vi ha ej sett den.

[3]) Rådsprot. d. 26 Apr. 1710.

[4]) Riddarhus Ark. Adelns Prot. d. 30 Apr. 1710.

[5]) Riddarhus Ark. Sekr. Utsk. Prot. d. 20 Apr. 1710.

öfver medlens förvaltande. [1]) — Styrelsen ville gång efter annan lägga band på folk-ombudens tungor och hotade, måhända med konungens onåd. Detta retade sinnena än mer. Swedberg anmärkte: *vi veta ej, med hvad trygghet vi sitta här, emedan vi lefva under en konung, som förbehållit sig att ransaka våra ord.* [2]) Axel Lewenhaupt sade: *råd och hjelp torde väl finnas, om vi blott finge tala fritt. Men när jag försöker något sådant, hotar man mig både enskildt och med fiskalen.* [3]) Gyllencreutz anmärkte: *vi hafva nu icke på tretton år varit tillsammans. När det ändtligen sker, befinna vi riket i grund förstördt. Det vore derföre besynnerligt, om vi då icke skulle få tala om vår nöd.* Per Ribbing svarade: *bäst är att icke röra dervid, ty vi kunna ändå icke hjelpa saken. — Men just för att hjelpa saken är det ju, som vi kommit hit?* genmälte Swedberg. [4]) Sådana yttringar af ett gryende frihetssinne spordes flere gånger. Märkligt är, att de sällan, nästan aldrig [5]) kommo från Horn, Ribbingarna eller några bland de herrar, hvilka, enligt sägen, i tysthet förberedde ett nytt statsskick. Dessa höllo sig stilla och afvaktade den tänkesättets mognad, som skulle frambringas dels genom ständigt stigande nöd, dels genom utbrotten af missnöjet hos andra i partiets planer måhända oinvigda män, t. ex. Swedberg, Lewenhauptarna, Hyltéen m. fl.

Såsom vi nämnt, prutade ständerna länge emot den föreslagna dubbla krigsgerden. Wrede sade dem slutligen: *om i kunnen till rikets frälsning uppgifva något annat medel, så är rådet dermed genast nöjdt.* Detta enkla skäl jemnte ryssarnas framsteg i Finnland

---

[1]) Riddarhus Ark. Adelns Prot. d 23 Maj 1710.

[2]) Prestestånd. Prot. d. 15 Apr. 1710.

[3]) Riddarhus Ark. Adelns Prot. d. 23 Maj 1710.

[4]) Riddarhus Ark. Sekr. Utsk. Prot. d. 20 Apr. 1710.

[5]) Undantagande Lejonmarck.

och den mer och mer hotande faran afgjorde slutligen saken. Ständerna beviljade dubbel krigsgerd och lofvade dessutom att betala allt, hvad konungen för rikets frälsning behöfde låna och slutligen att å nyo uppsätta regementerna och detta icke blott nu utan ock, så länge kriget varade. Sedermera fann dock rådet för godt att låta bönderna slippa med enkel krigsgerd.

Hela denna gerd beräknades till 1,182,594 dal. s. m. [1]) Det räckte på långt när icke till. De öfriga medel, som dels af rådet, dels af ständerna tillgrepos eller föreslogos, visa tillståndet. Man innehöll hela lönen för rådsherrarna och halfva för andra ämbetsmän. Skatt lades på eldstäder, bättre åkdon, peruker och fontanger. Chartæ-sigillatæ-afgiften fördubblades: postpenningarna ökades med en tredjedel; skjutspenningarna med två öre på milen, hvilka ej skulle tillfalla den skjutsande utan staten, och derföre vid hvar gästgifvaregård instickas i en dertill enkom gjord kista. Vid många prestgårdar funnos åtskilliga behållningar, som från den ena innehafvaren skulle öfverantvardas åt den andra. Nu uppmanades presterna att personligen lösa dem till sig och lemna betalningen åt kronan. Hur man ville taga kyrkornas klockor och vinsäd är omtaladt. Deras dyrbarheter och penningar blefvo till stor del tagna, som det hette, mot kronans räntebärande skuldsedlar; men vi veta ej, om dessa någonsin betaldes. I Skåne voro betydliga kyrkomedel redan förut tagna. [2]) Skara domkyrka lemnade nu 1,700 dal. s. m. [3]) En mängd kyrkor i norra Halland mistade på samma sätt sina medel, [4]) och från kyrkorna

[1]) Ridarhus Ark. Statskommissariernas berättelse d. 7 Apr. 1710 till Sekret. Utskottet.

[2]) Riddarhus Ark. Sekr. Utsk. Prot. d. 5 Maj 1710.

[3]) Skara domkap.:s Arkiv.

[4]) Link. Bibl. Handl. i hist. och kyrkoväsen. Gillman t. E. Benzelius d. 19 Maj 1719.

endast på Öland togos öfver 2,000 dal. s. m. Presterskapet äfven i landsorterna lemnade frivilliga sammanskott, och biskoparna föregingo med sådana exempel.[1])

I början på Juni upplöstes sammankomsten. Snart derefter anlände konungens bref. Han tyckte ej om, att man hopkallat nämnde möte; emedan, sade han, det skulle för fienderna röja landets nöd. För denna gång ville han dock detsamma gilla, dels af de skäl, rådet anfört; dels emedan han hoppades, att rådet hade dervid mot allt intrång bevakat hans konungsliga rättigheter.[2])

FJORTONDE KAPITLET.

NEUTRALITETEN 1710.

Vid denna tid fördes i vår verldsdel tvänne stora, men af hvarandra oberoende krig; det nordeuropeiska mellan Sverge å ena och Danmark, Sachsen, Polen och Ryssland å andra sidan: — och det vesteuropeiska mellan Frankrike å ena samt England, Holland och Österrike m. fl. å andra sidan. Tyskland, vanligtvis den blodiga skådeplatsen för alla större fejder, låg denna gång midt emellan båda, till större delen stilla och oanfäktadt, dock under ständig bäfvan, att de vid så östra som vestra gränsen fladdrande lågorna skulle utbreda sig också till landets inre delar. Vi minnas, med hvilken ifver Tysklands furstar år 1707 sökte öfvertala Karl, att vända sina vapen icke dit utan mot öster. Detta tänkesätt var en bland anledningarna till den neutralitet, man äfven nu ville förskaffa åt samma

---

[1]) Skara domkap.:s Arkiv och Prot. d. 30 Juli 1710. Riksark. Act. Histor.

[2]) Riksark. Konungens bref till rådet d. 22 Juni 1710.

land. Den andra orsaken låg i följande förhållande. Sjömagterna voro löftesmän för Traventhaler- och Alt-Ranstadter-frederna och således pligtiga att till dessas iakttagande tvinga konungarna August och Fredrik. Efter Pultava-slaget ämnade de ock i början skicka Sverge en stor hjelpflotta. Men de hade brinnande krig mot Frankrike och ville ej inveckla sig i ett nytt dylikt mot Danmark och Ryssland, ej heller skada sin handel i dessa riken. De hade ock under kriget mot Frankrike fortfarande hjelptroppar från Sachsen och Danmark, och ville ej utsätta sig för dessas förlust genom att med väpnad hand uppträda till Sverges skydd. Dertill kom missnöjet med Karls afsättningsbeslut mot August och med svenska kaperierna, om hvilka sednare mera framdeles. Detta allt begagnades som skäl att komma från det gifna löftet. Det blef alltså ingen väpnad hjelpsändning af, ehuru enträget Karl derom anhöll.

Hösten 1709 framkom i stället ett förslag, som man sade, till skydd både för Sverge och för freden i Tyskland. Dess punkter voro följande. Ingen bland de krigförande magterna skulle angripa den andres områden inom tyska riket eller i dermed sammanhängande närmsta fastland. Således skulle man fridlysa Sachsen åt konung August; Pommern, Wismar och Bremen åt Sverge; Holstein åt dess hertig, samt Sleswig och Jutland åt Danmark. Andra punkten var, att de troppar, som Sverge hade i Tyskland, och som Danmark hade i Holstein, Sleswig eller Jutland, skulle stanna der de för närvarande sig befunne och icke under något villkor öfverföras, hvarken de danska till Seland eller de svenska till Sverge. Tredje punkten, oberoende af den egentliga neutraliteten, innehöll ett förslag att nyssnämnde både svenska och danska troppar skulle mot underhållspenningar öfverlemnas åt Holland och England för att användas i kriget mot Frankrike.

Vi veta ej rätt, hvarifrån förslaget först utgått; troligtvis dock från Dresden. Men säkert är, att det

mångenstädes mötte bifall. Kejsaren och tyska furstarna voro ytterst angelägna om, att på detta sätt bibehålla lugnet åt sitt fädernesland och så länge som möjligt afböja Rysslands inblandning i dess angelägenheter. Sjömagterna ville genom samma medel få mot Frankrike använda ofvannämnda troppar; och tillika nu, som alltid, bibehålla jemnvigten mellan Sverge och Danmark. August skulle genom den föreslagna öfverenskommelsen tryggas mot hvarje svenskt anfall från Pommern och alltså kunna med odelade krafter arbeta på stadfästandet af sin polska tron. Andra voro mindre nöjda. Danmark lugnades väl för sina gränser mot Holstein; men ville ogerna afsäga sig rättigheten att föra troppar från Jutland till Seland. Danmark likasom Ryssland skulle ock på detta sätt möta starkare motstånd af svenskarna, sedan dessa blifvit befriade från all oro för sina tyska länder, ja från hela kriget mot August. Ryssland och Danmark knotade derföre mot förslaget; men vågade icke för djerft trotsa England, Holland, Tyskland och Österrike, utan gåfvo, ehuru med några inskränkningar, sitt bifall till denna så kallade *neutralitet.*

Sjömagterna vände sig med samma förslag också till regeringen i Stockholm och lofvade, att, om Sverge detsamma vidtoge, skulle sjömagterna ansvara för Sverges tyska landskap och för dessas trygghet. Fabian Wrede tvekade, huruvida man kunde, konungen oåtspord, afgifva något betänkande i ämnet. Men omständigheterna voro tvingande. Man hade just vid den tiden blifvit uppskrämd genom rykten om konungens sjukdom eller död; — likaså genom danskarnas landstigning i Skåne och ryssarnas angrepp mot Riga och hotelser mot Finnland; — likaså och ej mindst genom omöjligheten att på en gång föra krig i Skåne, Bohus län, Wermland, Finnland, Liffland, Pommern och Bremen; i synnerhet som ständerna ännu icke medgifvit hvarken utskrifningar eller gerder. Det tycktes vara en stor lättnad att slippa allt bekymmer,

alla ansträngningar för Pommern, Wismar och Bremen, och att få dervarande troppar underhållna på sjömagternas bekostnad. Sverge skulle sålunda kunna med odelade krafter arbeta på försvaret af sina andra gränser. Dessa skäl verkade, och Arvid Horn var den, som genomdref rådets beslut att gilla den erbudna neutraliteten. [1]) Dock fästades dervid tvänne villkor. Det ena var, att man förbehöll Sverge rättighet att i yttersta nödfall låta Krassaus tropp angripa Jutland; det andra, att afhandlingen icke skulle gälla förr, än den blifvit af konungen stadfästad.

Vi hafva sett de skäl, som anfördes till försvar för rådets åsigt. Onekligen voro de verkliga, vigtiga, tillfyllestgörande. Likväl torde ock hafva förefunnits ett annat, hvilket, ehuru aldrig uttaladt, troligtvis bidragit till samma beslut. Det var nämligen rådets beräkning, att denna neutralitet skulle omöjliggöra alla tankar på polska krigets förnyande; emedan den hindrade hvarje från Pommern utgående krigsrörelse.

Emellertid, sedan rådet för sin del antagit förslaget, blef det under loppet af Mars 1710 formligen af England, Holland och Österrike uppsatt och sedermera af de flesta magterna i hufvudsaken gilladt.

När Karl fick närmare kunskap om dessa underhandlingar, blef han mycket förtörnad. Att åt andra magter bortlåna svenska troppar, var honom alltid motbjudande; och nu så mycket mer, som han just påräknade ifrågavarande krassauska här, såsom den der skulle möta honom i Polen och hjelpa till i kriget mot August. Lika vidrig var honom ock sjelfva neutraliteten, emedan den hindrade svensk-pommerska hären från hvarje infall i Polen. Den kunde ock betraktas såsom ett främmande magters försök att lägga

[1]) Rådsprot. d. 7, 23 och 29 Dec. 1709 samt 3 Januari 1710.

band på Karls vilja; en sak, som han aldrig underkastade sig.

Dessa voro de egentliga skälen till hans ogillande af neutraliteten. Andra förefunnos och föreburos, men besvarades ock, t. ex. 1:o Karl påstod, och med rätta, att sjömagterna, i egenskap af löftesmän för Alt-Ranstadter- och Traventhaler-frederna, vore förpligtade att med väpnad hand desamma upprätthålla; i stället för att, som nu skedde, söka genom ett neutralitetsförslag slingra sig, från samma skyldighet. Derpå svarades med att åberopa de skäl, som för sjömagternas stillasittande nyss blifvit anförda; hvarjemnte de mente sig hafva genom neutraliteten skaffat Sverge fördel nog. 2:o Karl påstod, att det för Sverge vore lättare föra kriget i Pommern, än hemma i moderlandet. Derpå svarades, att Krassaus pommerska tropp skulle, äfven med förstärkning, alldeles icke mägta hindra danskarnas infall i Skåne eller ryssarnas i Finnland. 3:o Karl påstod, att rådsherrarna, i stället för att lyssna till neutralitetsförslagen, hade genast efter Helsingborgs-segern bort skicka Krassau in uti Jutland, för att sålunda tvinga danska konungen till fred. Derpå svarades, att ett så långt tåg genom neutrala magters land skulle hafva retat dessa mot Sverge; samt att Krassaus tropp, hvilken på sin höjd kunnat ökas till 12,000 man, hade, sedan tillräckliga besättningar blifvit lemnade i Wismar och i de pommerska fästningarna, icke utgjort mer än 5- till 6000, hvilka omöjligen kunnat i Jutland någonting uträtta. Dessa och andra likartade skäl mot neutraliteten blefvo dock i så bjert dager som möjligt framställda af Frankrike, som ingenting högre önskade än att flytta det nordiska kriget till Tyskland för att dymedelst utmatta sina dervarande fiender. Dess sändebud i Turkiet gjorde äfven Karl flere och stora tjenster och har troligtvis styrkt honom i det beslut, han våren 1710 uttalade, nämligen, att *ogilla neutraliteten och förbehålla sig rättighet att angripa sina*

fiender, när och hvar han ville. I sammanhang härmed förbjöd han Krassau att lyda de befallningar, som från rådet i Stockholm ankommo.

Vid underrättelsen om denna konungens åsigt, ingingo England, Holland, Österrike och flere tyska stater ett nytt förbund, nämligen att sammanskjuta troppar till en här af 20,000 man, hvilken skulle i norra Tyskland upprätthålla både freden och neutraliteten och som fiende behandla en hvar, som sig deremot uppsatte. Än obehagligare känslor blefvo genom konungens beslut, väckta i Sverge. Karl ålade rådet att vid alla främmande hof tillkännagifva hans förkastande af nämnde neutralitet. Men rådet visste ej, hvar försvarsmedel stode att finna mot de många fiender, som efter en sådan förklaring skulle från alla sidor angripa fäderneslandet och i synnerhet dess tyska landskap. Horn föreslog derföre att uppskjuta det befallda tillkännagifvandet, *tills,* sade han, *vi fått underrätta konungen om vårt verkliga läge och våra vigtiga skäl. Ty, om vi nu förkasta neutraliteten, så kunna sjömagterna deraf blifva så uppretade, att de helt och hållet öfvergifva oss.* Wrede, Falkenberg och Gyllenstierna instämde häri, och man beslöt afsända en i sådan anda uppsatt skrifvelse. *Vi måste,* sade Horn, *för hans majestät rent ut omtala rikets usla och eländiga tillstånd, och att vi här hemma ingenting kunna uträtta, utan bedja honom för Guds skull komma tillbaka så snart möjligt.* [1]) Hvad dessa föreställningar och de andra staternas hotelser verkade, veta vi icke bestämdt. Från sitt en gång fattade beslut vek Karl likväl icke. Dess högtidliga tillkännagifvande tyckes dock till en tid hafva blifvit uppskjutet. Men när frampå hösten 1710 sultanen förklarade krig emot Ryssland, då växte modet och förhoppningarna. För att utverka nämnde krigsbeslut, hade Karl också

---

[1]) S. st. d. 9 Juni, 30 Juli och 24 Sept 1710, samt d. 9 Sept. 1711.

lofvat sultanen, att en svensk här, han räknade dervid på den pommerska, skulle från norden framrycka mot de i Polen varande ryssarna på samma gång, som turkarna angrepo dem från söder. Af dessa skäl ville Karl numera alldeles icke veta af någon neutralitet. Müllern, Vellingk och Fabrice gjorde allt möjligt för att hindra förkastandet; men fåfängt. Man föreslog då, att Karl borde ännu någon tid såsom förut dölja sina tänkesätt för att icke onödigtvis blottställa sina landskap för fienderna. Men numera kunde Karl ej längre nedlåta sig till sådana försigtighetsmått. *Jag vill*, sade han, *icke bedraga någon menniska; ej heller lofva, det jag icke ämnar hålla.* Efter sina med sultanen ingångna förbindelser var det honom också omöjligt att antaga en neutralitet, som hindrade uppfyllandet af nyssnämnde löfte om svenskt infall i Polen. Den 30 November 1710 beslöt han derföre hos alla stater högtidligen tillkännagifva sitt förkastande af oftanämnde förslag. Då man hotade med den neutralitetshär, hvars vapen skulle upprätthålla lugnet i norra Tyskland, svarade han: *om någon bland våra vänner vill hindra oss från att med värja i hand förfölja våra orättvisa fiender, så skola vi anse också en sådan som fiende.* När man för prins Eugène berättade dessa Karls förklaringar, sade han: *vana sine viribus ira.*[1]) Karl blef häröfver mycket uppbragt; men hans vrede var i det hänseendet verkligen vapenlös. Derföre blef ock hans svar af många begabbadt, och man slog äfven å andra sidan stort mynt och förklarade, att neutralitetshären nog skulle böja hans stolta sinne. Men Karl den tolftes sinne var ej lätt att böja; hans krigare-förmåga ej rådlig att reta; aldramindst nu, sedan han fått till bundsförvandt det mägtiga turkiska riket. Då neutralitetshären skulle i slutet af 1710 samlas, ville ingen börja med att ditsända sitt bidrag,

[1]) Vanmägtig är vapenlös vrede.

och det blef ingenting af med hela den hotande tillställningen. Karls vänner fröjdade sig och betraktade utgången som en följd af fruktan för konungens vapen. Andra sade, att, om kejsar Josef icke vid samma tid dött, hade neutralitetshären troligen blifvit upprättad och kommit i verksamhet. Andra åter påstodo, att när Karl icke ville sjelf betrygga sina sunnanhafsländer, ämnade icke Tyskland, England och Holland truga sig till att för deras skull offra folk och penningar, utan läto slutligen frampå 1711 hela saken falla.

Roten till neutralitetens förkastande var Karls önskan att hafva fria händer mot August. Frukten blef, att fienderna fingo fria händer mot Sverge och härjade Pommern år 1711 och borttogo Bremen år 1712. Hvarken Karl eller Sverge mägtade dem försvara.

Karls uppförande härutinnan tycktes så underligt, att några inbillat sig, det Preussen genom hemliga utliggare lockat honom till neutralitetens förkastande; för att derigenom komma i tillfälle att borttaga och med Brandenburg förena någon del af det sålunda blottställda svenska Pommern.

FEMTONDE KAPITLET.

PESTEN 1710.

Vid denna tid kom österifrån en härjande pest till Europa. Flere omständigheter gynnade och påskyndade dess framfart. Underliga väderleksskiften och rubbningar i årstidernas gång antydde någon oordning i hela naturen. Vid Karlskrona såg man jultiden 1710 träden knoppas och vårblommor slå ut.[1] Äf-

[1] Linköp. Bibl. Beskrifning om Karl den tolfte.

ven andra orsaker bidrogo. De båda krigen, det nord- och vesteuropeiska, hade i nära tio års tid öfver betydliga landsträckor utbredt nöd, hunger, elände och allahanda smittsamma sjukdomar, hvilka vanligtvis framkalla pesten. Han visade sig först i trakterna kring Krakau och Lemberg och detta redan 1707. Under loppet af 1708 trängde han längre åt norden. På 3 månaders tid dogo i Warschau 15,000 personer och i Danzig kort derefter 25-, andra säga 32,000, Sedermera sträckte den sig uppåt Preussen och Kurland, i hvilket sistnämnde landskap folket så rycktes undan, att årets skörd icke kann inbergas. Våren 1710 kom den till Liff- och Estland, och vi skola snart se, huru det var med dess hjelp, som ryssarna fulländade eröfringen af nämnde landskap.

Redan förut hade Sverge lidit af smittsamma fältfebrar; bland annat af *Sachsesjukan*, så kallad, emedan den inkom med de från Thorn hemsända sachsiska fångarna. Vid underrättelsen om den egentliga pestens framsteg i grannstaterna, började svenska rådet redan 1708 öfverlägga om medel till dess utstängande. År 1709 påbjödos stränga sundhetsordningar, för hvilkas brytande till och med lifsstraff någon gång bestämdes; men fåfängt. Från Liffland och Estland kommo stora menniskoskaror, som undan ryssen och pesten sökte fristad inom Sverge. En hop sådana flyktingar från Pernau smögo sig sommaren 1710 in på Wermdön och derifrån till Stockholm. De hade smittan med sig och inom några dagar utbröt den, och just bland de personer, som varit i beröring med Pernauer-folket. I början skulle den anses som blott en elakartad feber; men i Augusti erkändes den för verklig pest. Flere försigtighetsåtgerder vidtogos och åt den serskildt utsedde pestläkaren anslogs en månadtlig lön af 200 riksdaler i silfver. Hofvet och regeringen sökte dock hålla modet uppe och stannade någon tid derefter qvar i Stockholm. Men en dag sjuknade vaktdrabanten utanför hertig Karl Fredriks

dörr och afled; och strax derefter nedföll vid samma hertigs sida en gardeskarl, hastigt angripen af nämnde farsot. Nu först och den 10 September beslöt man, att hofvet skulle öfvergifva hufvudstaden och söka en annan och sundare vistelseort. Man valde dertill Sala; men så stor var villervallan och penningebristen, att hofvet icke förr än två veckor derefter anlände till bestämd ort. I nämnde bergsstad tillbragtes hela hösten 1710 och en god del af vintern 1711; en sorglig tid. Boningarna voro obeqväma. Umgängeslifvet, i sig sjelft enformigt, fördystrades än mer af fäderneslandets olyckor och af den härjande farsoten. De kungliga personerna sjelfva liksom deras omgifning kände sig hela tiden aldrig fullkomligt friska, och ett och annat pestfall inträffade äfven der, ehuru sjukdomen aldrig kom i rigtig fart. Rådet flyttade till Arboga och hofrätten med kollegierna till Westerås. Till båda dessa städer, och i synnerhet till den sednare, framträngde dock pesten; likväl utan att anställa några svårare härjningar. Så blef Stockholm öfvergifvet af hof, regering, ämbetsverk och af sin gamle öfverståthållare Knut Posse. Man öfvertalade karolinen, general-löjtnant Burenskiöld, att stanna qvar och förrätta tjensten. Det var ej angenämt. Sjukdomen utbredde sig i hufvudstaden med ryslig fart. De dödas antal, räknadt för hvarje vecka, steg från 155 i Augusti till 1,727 personer i slutet af Oktober, då dödligheten nådde sin höjd. Redan i November voro inom Katarina församling alla skolmästare och prester, utom kyrkoherden, döda. [1]) Farsoten rasade dock i synnerhet bland qvinnor och barn, och mest bland de förmögnare. Den började med kräkningar, hufvudverk, matthet, svårmod, invertes hetta och utvertes isköld, flämtande bröst, svimningar samt skarp och svart

---

[1]) Linköp. Bibl. Rhyzelius till E. Benzelius d. 24 Nov. 1710.

tunga. På andra eller tredje dagen visade sig en hård, öm och snart blånande böld. Den kallades på latin *Bubo;* deraf namnet *Bubonpesten.* Om den mognade, var räddning möjlig; eljest infann sig snart ett våldsamt raseri, någon gång en slags hänryckt förtjusning ända in i sista ögonblicket. Man anmärkte, att den rättade sig efter vinden, tilltog vid sunnan, men vek undan för nordan. För det mesta var dock luftkretsen lugn, nästan orörlig, fylld af en tjock, ohälsosam dimma; utan regn, utan frost, utan en enda solglimt. Om ett glas vatten, vin eller mjölk ställdes under bar himmel öfver natten, fanns det morgonen derpå öfverdraget af en oren färgskimrande hinna; ett nybakadt bröd likaså af mögel, stundom grönt eller gulaktigt; och så giftigt, att hundar, som åto deraf, dogo. Röken steg ej upp i luften utan smög utefter marken. Denna var höljd af krällande mask och ohyra. Deremot försvunno foglarna, och en mängd boskap stupade.

Alla samqväm och större begrafningar voro förbjudna. Liken skulle genast efter aflidandet läggas hvar med sitt lakan i kistan och begrafvas. För de fattigas räkning kommo stora åkdon, gjorda som trossvagnar och körda af kuskar, klädda i svarta vaxdukskappor, hvilka, farande utefter gatorna, afhämtade de döda: stundom alltför många på en gång, så att hufvud och ben slängde fram och tillbaka utom åkdonet. Många sjuknade vid blotta åsynen af sådant elände. Stadens kyrkogårdar räckte ej till. Man invigde då andra aflägsna begrafningsplatser, der de döda i stora gropar nedkastades. Men flere slägter ville alldeles icke hafva sina anhöriga så jordade, utan bland förfädren och i skuggan af sin sockenkyrkas murar. Många smugo sig dertill hemligen och nattetid. Andra gjorde det med våld. I Karlshamn tillställde folkmassan ett uppror och förde sina lik från pestgrafvarna och till gamla kyrkogården inne i staden; hvilket, så väl det ena som det andra, ökade smittan och villervallan. I allmänhet upplöstes all ordning, både lagens

och sedlighetens. Tvärtemot förbud skyndade mången att för en fjerdedel, en tiondedel af värdet köpa de pestdödes kläder och tillhörigheter; dragande sålunda döden öfver sig och de sina. Andra ströko djerft omkring och bestulo eller plundrade de sjuka menniskorna, de halföde husen, till och med liken och grafvarna. Andra sökte med gästabud, dryckenskap och utsväfningar döfva sin oro och glömma sin fara; och ofta trädde vid sådana tillfällen den objudne gästen in i samqvämet, så att glaset föll ur drinkarens hand och han sjelf i dödens.

Någon gång inträffade löjliga uppträden. En gammal blind spelman satt vid Skeppsbron och tiggde. När en hop slantar hunnit samlas i hatten, skaffade han sig brännvin, tog ett grundligt rus och föll derpå i en lika grundlig dvala. Nu kom en af likvagnarna. Körarna trodde spelmannen död af pesten, lyftade honom på vagnen, körde honom med de andra kropparna utom staden och kastade honom i den stora likgropen. Mannens domning var så djup, att han icke märkte, hur han handterades, och likkörarna ej heller, att han lefde. Men händelsevis hade han blifvit liggande oskadad i ett hörn af gropen. Efter några timmar vaknade han, kände gigan qvarbunden vid armen, trodde sig ännu sittande vid Skeppsbron och började derföre spela och sjunga: *Till Dig af hjertans grunde I min nöd ropar jag,* o. s. v. I detsamma nalkades en annan likvagn. Körarna hörde sången ur grafvens djup. De stannade, lyssnade, undrade; men togo mod till sig och smögo dit. Vid ljudet af deras steg sade spelmannen: *Käre vänner! Jag vet ej, hur det är. Här har jag setat och spelat en lång stund, men ingen gifver mig en slant; och jag hör ej ens, att någon går förbi. Jag tror, hela staden blifvit utdöd i pesten.* [1])

---

[1]) Link. Bibl. Beskrifning om Karl den tolfte, 4:o.

Under loppet af November och December aftog smittan i häftighet; men den ohälsosamma väderleken fortfor oupphörligt, tills ändtligen natten emellan julaftonen och juldagen frost inträffade för första gången på hela hösten. Sjelfva juldagen, klockan 11 förmiddagen, försvann ändtligen den förskräckliga dimman, och solen framglänste på himlahvalfvet, till obeskriflig glädje för den ur kyrkorna kommande menigheten. Härefter minskades sjukdomsfallen synbarligt. Den 30 April 1711 ansågs staden så fri från smitta, att tacksägelse hölls. Ungefär 20-, några säga 30.000 personer ansågos hafva i Stockholm fallit ett rof för den härjande farsoten.

Också landsorterna ledo mycket. Kalmar höll på att bli öde. I Åbo bortrycktes en tredjedel af innevånarne; i Karlskrona inom tre veckors tid 800 menniskor; på Öland ej mindre än 10 kyrkoherdar, samt der och i Blekinge halfva befolkningen. I Ås' församling i Småland qvarlemnades blott två manspersoner mellan 20 och 60 år.

Mångenstädes inom fäderneslandet fortforo sjukdomens härjningar äfven under loppet af 1711; någorstädes till och med 1712.

Folket sökte på hvarjehanda sätt undfly den hotande smittan, mest genom att gömma sig i skogar och på aflägsna torp. Ett eget medel användes af en finsk öfverinspektor vid namn Johan Erik Nordenberg.[1]) När pesten nalkades, skaffade han sig ett godt fartyg, lastade det med allahanda lifsförnödenheter, steg sedermera lik en annan Noach ombord med hustru, barn och tjenstfolk och flöt så omkring i åländska skärgården under flere månaders tid, utan att låta någon enda person eller farkost nalkas; dermed fortfarande, tills svåraste sjukdomstiden var förbi. Det är från denne man, som slägten Nordenskiöld härstammar, inom hvil-

---

[1]) Eller Nordberg.

ken flere herrar sedermera utmärkt sig som skickliga ledare af Sverges sjöförsvar.

Under dessa bedröfliga tider såg man ock många drag af en menniskokärlek, en sjelfuppoffring, så rena och starka, att deras tacksamma minne framträngt också till efterverlden. En sådan ådagalades af kyrkoherden i Jakobs församling i Stockholm Anders Lysings maka, Emerentia Rhydelius, hvilken under hela pesttiden oupphörligt och outtröttligt sysselsatte sig med att hjelpa och vårda de sjuka i dervarande församling. En annan än mer omtalad person var den äfven som vetenskapsman framstående doktor Magnus Gabriel Bloch, hvilken under pestens härjningar i Norrköping utmärkte sig genom ett mod och en sjelfuppoffring, som förvärfvade honom beundran och tacksamhet. Han var den förste, som vågade uppskära och undersöka ett pestlik.

De rådsherrar, som under denna fasans tid trognast stodo qvar på sin plats och vårdade regeringsärenderna, voro Wrede och Falkenberg.

Huru många personer, som inom hela fäderneslandet fallit för smittan, känner man icke. En engelsk författare uppgifver 60,000, troligtvis mycket för litet; en fransman deremot 800,000, troligtvis mycket för mycket. För Sverge ensamt, utom Finnland, har man räknat 100,000 såsom lägsta antalet.

SEXTONDE KAPITLET.

RYSSKA KRIGET 1710.

För sammanhangets skull gå vi med vår berättelse något tillbaka och börja med

KRIGSRÖRELSERNA I LIFF- OCH ESTLAND, SAMT RIGAS OCH REVELS FALL.

Sedan den svenska hufvudhären blifvit vid Poltava tillintetgjord, kunde Peter hösten 1709 obehindradt vända sina krafter mot norden. Till Polen sändes 30,000 ryssar för att understödja August, och till Liffland 40,000 för att fulländа eröfringen af samma landskap. Dervarande generalguvernören Stromberg samlade till Riga alla i nejden varande svenska krigare, så att besättningen slutligen steg till 10,414 man. Han utfärdade ock till landets innevånare en uppmaning, *att icke låta sig af några löften lockas från trohet mot Sverge. De borde besinna, huru de arglistiga ryssarna alltid i början lofvade mildhet; men sedermera såsom fasansvärda* b a r b a r e r *utmärkte sig genom mord, brand och oskyldigt folks marterande samt bortförande i slafveri m. m.* Rysska fältherren Scheremetjew svarade med en kungörelse, i hvilken han omigen lofvade liff- och estländningarna trygghet och beskydd och dessutom sökte på tsarens vanliga vis att mot Karl uppreta deras sinnen. Hans ord voro t. ex. följande. *Svenska konungen har alltid betraktat eder, liff- och estländningar, med stjufmoderliga ögon. Hela Europa vet, huru han under åtta års tid öfvergifvit eder, likasom ett folk, ovärdigt hans beskydd. I stället för att hasta så trogna undersåtare till hjelp, har han lemnat eder till försvarslösa rof för krigets alla olyckor. För att tillfredsställa sin ärelystnad och sitt hämndbegär, har han deremot fört sin vackra här många hundrade mil in i främmande land och utan barmhertighet blottställt den för alla hungerns och köldens eländen. Till förslag om fred och förlikning har han aldrig velat lyssna. Deremot har han vid alla tillfällen på okristligt sätt slösat med menniskolif och menniskoblod; så, att noga taget, är det just han, som förtjenar namn af »b a r b a r i s k.» När dessutom en*

furste icke håller sitt löfte om beskydd åt undersåtarna, då äro ej heller dessa förbundna att hålla sina löften om trohet mot fursten, o. s. v. Sistanförda tankeslut var ungefär det samma, som Karl år 1702 använde för att reta polackarna mot August.[1] Det blef nu af Scheremetjew ytterligare uppblandadt med påminnelser om Sverges svaghet och lifländska reduktionens orättvisor. Alltsammans var ganska slugt beräknadt och skulle nödvändigt göra djupt intryck. Det gjorde så äfven, och tillfogade Sverge och dess konung mycken skada, såsom vi framdeles få se.

Ryssarna öfversvämmade emellertid landet. En hop i början svensksinnade bönder blefvo dels skrämda med vapen, dels vunna genom anförda kungörelse och genom löften om frihet och frid, och snart kunde ryssarna börja belägringen af Riga. Det säges, att Peter sjelf rigtat första mörsareskottet. Måhända hade han snart nog kunnat lägga staden i aska. Men, som anmärkt är, ämnade han numera behålla hela Lifland för sig sjelf och ansåg denna landvinning så säker, att han icke ville med våldsam eröfring förstöra den stad, som snart skulle komma att höra till Ryssland. Han förvandlade derföre belägringen till sperrning, och skyndade frampå hösten 1709 till Petersburg. Här sträcktes kölen till ett nytt krigsskepp med namnet Pultava. En mängd prydliga byggnader uppreste sig på statens bekostnad. De högsta ämbetsmännen och de rikaste bland högadeln måste hvar och en derstädes bygga ett eget palats. Förrådshus, kajer och hamnanläggningar ordnades både der och i Cronstadt; allt i afsigt att för evigheten betrygga den verldsvigtiga anläggningen.

Just vid samma tid uppförde Karl på Dniesterns strand sin nya byggnad, huset på sanden, som föll, när floden stötte derpå.

---

[1]) Se **21**. 209, m. fl.

Emellertid fortgick sperrningen af Riga vintern och våren 1710. Af oförsigtighet eller vinningslystnad hade väl från Liffland sommaren förut stora sädesförråd blifvit sålda. Dock fanns ej obetydligt qvar, så att tropparna till en tid lefde tämligen väl. Men tillförseln försvårades genom is och fiender. Fodret för hästarna tog slut redan i December 1709, och en stor mängd sådana måste ihjelstickas och utkastas i Dünaströmmen. Fram på vintern kom hungersnöden också till menniskorna, och många fattiga dogo af svält; längre fram på våren soldater likaså. I Maj stängdes bagarebodarna och Stromberg lät i husen leta efter undangömd säd, hvarvid allt, som anträffades, blef utan förskoning taget. Slutligen, och af detta elände inbjuden, kom äfven pesten, så att snart hundrade lik dagligen utburos och de hungrandes och sjukas jemmer hördes öfverallt. Man ropade och bad, att Stromberg måtte uppgifva staden; men fåfängt. Han försvarade sig med det mod och den ihärdighet, som egnade en gammal Karl den tolftes krigare. Han erhöll ock falska tidningar om segrar, som ena gången Karl, andra gången Stanislaus skulle hafva vunnit, och med anledning af hvilka han väntade undsättning.

Af förut ofta nämnda orsaker, hade såväl i Riga som i hela Liffland småningom utbildat sig ett tänkesätt, som önskade att komma från Sverges och under Rysslands spira. Belägringens nöd gaf ökad styrka åt denna sinnesstämning och det inom alla samhällsklasser. Ryssarna eggade folket genom hvarjehanda lockelser. Man inkastade bomber med bref och kungörelser i sådan anda, och med underrättelse om Sverges betryckta tillstånd och oförmåga att sända någon hjelp. På hemliga vägar underhölls ständig gemenskap mellan ryssarna i lägret och ryssvännerna i staden. Knappt hade Stromberg om aftonen utdelat ord och lösen, förr än båda voro kända i ryska högqvarteret. Man öfverraskade en bonde och en fattig qvin-

na, hvilka förde den hemliga brefvexlingen samt mätte fästningsgrafvens djup för att kunna derom underrätta fienden. Slutligen begynte borgare och inflyttad landtadel att knota högt; likaså officerare, bland hvilka många voro est- och liffländningar. Men Stromberg förfor med en stränghet, en djerfhet, som var märkvärdig. Han förböd officerarna att inkomma med några klagomål; och när stadens borgmästare och råd blefvo för högljudda, lät han sätta dem i fängelse. Så lyckades han uttänja försvaret längre, än någon kunnat hoppas. I April och i Juni fick han verkligen undsättningar från Sverge och vid midsommarstiden afslog han en af ryssarna vågad storm. Men nöden, pesten och missnöjet växte slutligen till den grad, att han måste gifva efter och dagtinga; och hvad än värre var, måste tillåta, att äfven stadens och landskapets innebyggare genom egna ombud deltogo i öfverenskommelsen med ryssarna, och detta i afsigt att betinga sig goda villkor af den blifvande nya beherrskaren. Ty att landet aldrig mer skulle återkomma under Sverges krona, det togs för nästan afgjordt. Den 5 Juli intågade ryssarna i Riga, efter att hafva förlorat 20,000 man utanför dess murar. Af svenska besättningen hade hälften och af stadens innevånare 40,000 [1]) fallit för svärd, hunger och pest.

Scheremetjew hade åt hela besättningen utan undantag lofvat fritt aftåg, På Peters befallning bröts löftet. Flere regementer måste svärja tsaren trohetsed. Som skäl uppgafs, att nämnde troppar vore ryska undersåtare; ty de hade blifvit utskrifna från Estland och Liffland, hvilka tsaren bemägtigat sig och derföre numera ville betrakta som ryska landskap. Ytterligare behöll han qvar både Stromberg och generalmajor Clodt. Svepskälet var det vanliga, nämligen, att Karl skulle efter slaget vid Narwa hafva likaledes mot löfte qvarhållit några ryska generaler. När detta tillkänna-

[1]) Några säga 60,000.

gafs för Stromberg. upprepade denne blott Brenni bekanta ord: *væ victis.* [1])

Så efter 89 års besittning förlorade Sverge den stora och vigtiga staden Riga. Det var genom dess intagande 1621, som Gustaf Adolf lade första grunden till sitt europeiska fältherrerykte och stadfästade Sverges besittning af Liffland. Med samma Riga föll nu starkaste stödet för nämnde landvinning och i och med detsamma ock Sverges hela östanhafs-välde. Ty inom några veckor derefter borttogs först Dünamünde skans; sedermera Pernau. der pesten qvarlemnat blott några hundra soldater och ett än färre antal borgare; ytterligare Ösel med sitt fäste Arensburg, och slutligen sjelfva Revel; allt detta likväl mera genom pestens än ryssarnas magt. Dessa behöfde t. ex. icke ordentligen belägra det olyckliga Revel. Dagligen afledo der 150 till 170 soldater. Af besättningen, som i början utgjorde 1,500 man, återstodo på slutet endast 80. Folket sökte på allt sätt undfly smittan. Många flyttade ut till Nargön; men pesten följde efter, och knappt en enda kom med lifvet tillbaka. Andra begåfvo sig ut på i hamnen liggande fartyg för att fly bort till sundare orter. Men motvind qvarhöll skeppen, och folket hade dessutom fört pesten med sig om bord. Hopar af lik kastades snart i hafvet, hvilka sedermera af vågorna vräktes upp på stranden, der de, obegrafna, spridde stank, smitta och fasa. Man säger, att af 50,000 innevånare blefvo blott 3000 [2]) vid lif. I sådant tillstånd var Revel. när det ändtligen i slutet af September 1710 öppnade sina portar för ryssarna. Några örlogsskepp från Karlskrona bortförde, hvad af svenskar, som återstod; — och de öfriga. nämligen landets innevånare, svuro tsaren trohetsed. Man skulle dervid med de utanför rådhuset stående kanonerna skjuta ryssk lösen, d. v. s. tre skott. Men den tredje

---

[1]) Ve de besegrade!

[2]) Enligt andra en niondedel af folkmängden.

kanonen ville alldeles icke brinna af, så att det stannade vid tvänne, d. v. s. vid gammal svensk lösen. Tecknatydare framkommo väl i anledning häraf med åtskilliga spådomar; men det var och förblef sista gången, som svensk lösen sköts från Revel. Första gången skedde det 1561, då Erik den fjortonde tog staden i sitt beskydd och derigenom lade grunden till Sverges östanhafs-besittningar. Bland dem var således Revel både den första och sista.

Trötta vid de ständiga krigens eländen och vid Sverges på slutet vanmägtiga beskydd, böjde sig de flesta landets innevånare icke ogerna under Rysslands spira för att sålunda vinna fred och trygghet; hvarom mera framdeles.

KRIGSRÖRELSERNA I FINNLAND OCH WIBORGS FALL.

När tsaren fick underrättelse om Stenbocks seger vid Helsingborg, beslöt han att genom ett hastigt anfall mot Finnland sysselätta en del af svenska styrkan, på det Stenbock ej skulle kunna samla nog krafter för att gå öfver Öresund och tvinga Danmark till fred, såsom år 1700 hade skett. Tsaren lät derföre en af sina generaler med ungefär 18,000 man och 15 kanoner tåga öfver den frusna Finska viken mot Wiborg. De framkommo vid pass den 20 Mars och började belägringen. Men borghöfding var Iwanogorods tappra försvarare, öfverste Magnus Stiernstråle [1]), i spetsen för en besättning af 4000 man, hvilken dessutom hade goda förråder af hvarjehanda slag. Innevånarna voro ock allt sedan Torkel Knutssons tid svenskar eller svensk-vänner. Fästningen försvarades med utmärkt ihärdighet. Tre ganger sköto ryssarna

[1]) Se **22**. 44.

eld på staden; men branden blef hvarje gång släckt. och alla angrepp lyckligt tillbakaslagna. Ryska belägringstropparna ledo mycket ondt och hade stundom inga andra boningar, än dem de bildade sig af isstycken och hopfrusen snö, hvilket allt föranledde olägenheter och svåra sjukdomar.

Men med första öppet vatten väntade de förstärkning. Också Stiernstråle hyste i början samma hopp; ty öfverbefälhafvaren Lybecker låg icke långt derifrån med finska hufvudhären. Denne sednare var likväl så svag och illa rustad, att Lybecker icke vågade framrycka till Wiborgs hjelp. Mannen sjelf var ock illa ansedd, först för det olyckliga tåget till Ingermanland 1708;[1]) och sedermera för visad väld och egennytta. Man påstod t. ex. att han i förbund med några köpmän idkat lurendrägeri; att han beräknat kronans dukat vid mottagandet för 13, men vid utgifvandet för 15 dal. s. m.; — och detta mot underlydande troppar; likaså att han utan gilltig anledning häktat officerare o. s. v. Rådet ansåg tillvitelserna i åtskilligt grundade;[2]) och finnarna begärde en annan anförare.[3]) Men konungen misstrodde angifvelserna och bibehöll mannen vid ifrågavarande befäl.

Sedan Nöteborg, Nyen och Narwa gått förlorade, utgjorde Wiborg Finnlands förnämsta återstående gränsfästning. Att hindra dess fall var alltså af största nödvändighet; men ock af största svårighet. Året förut hade i Finnland missväxten varit så hård, att folket nödgades mångenstädes lifnära sig med bark och andra onaturliga födoämnen. Inga betydliga förråder kunde derföre samlas, inga större troppar sammanhållas. Också funnos ej många sådana qvar; ty största delen af landets krigare hade i den långvariga

---

[1]) **22**. 126—129.

[2]) Rådsprot. d. 19 Mars 1709.

[3]) S. st. d. 12 April 1710.

fejden försvunnit. Man tillgrep i stället allmänna uppbåd. Bönderna i Österbotten samlades verkligen för att tåga Wiborg till hjelp. Men anstalterna hade ej kunnat bättre ordnas, än att skaran snart upplöstes. tågande hvar hem till sitt igen. Till Åbo kom befallning, att alla studenter skulle ut i fält och af högskolans medel beklädas. Konsistorium föreställde väl, att denna ungdom vore lagligen befriad från krigstjenst, och att, om den till något större antal blefve skjuten. skulle deraf förorsakas framtida ämbetsmannabrist samt mörker och villervalla så i kyrka som stat. Någon tid derefter nöjde man sig ock med att taga 20 studenter och 16 skolgossar, sådana nämligen, som voro stora och starka, men till studier mindre passande. Emellertid fylldes hela lärosätet af oro, buller och våldsamheter. Skott aflossades mot misshagliga personers hus, och bland de lägre folkmassorna hördes vildt och uppror iskt tal.

Peter ämnade vid första öppna vatten angripa Wiborg äfven från sjösidan. Men lifsmedel åt flottan saknades. Tsaren befallde sådana anskaffas, och hans rådsherrar föreslogo, att allmogen kring Nowgorod skulle lemna den behöfliga säden. Utlåtandet härom framställdes i sittande råd. Peter saknade bland underskrifterna den frånvarande Iwan Golowins namn och frågade hvarföre? Golowin tillkallades, genomläste förslaget och ref derpå papperet i stycken. Peter kunde knappt tygla sin vrede, och alla bäfvade. Men Golowin skref på ett annat papper följande rader: *att än mer betunga det skattbelastade folket är oförsvarligt. De rådsherrar, som hafva gods i grannskapet, kunna lätt åstadkomma det behöfliga sädesförrådet. Jag tecknar mig till en början för tiotusen tschewert råg.* Han lemnade derpå papperet åt närmsta rådsherre, och ingen lofvade mindre än Golowin; Menschikow tre gånger så mycket. Peters ansigte ljusnade. de ifrågavarande behofven fylldes, och tidigt ännu under islossningen trängde sig Peter med en betydlig

undsättningsflotta fram mellan de kringsimmande isfälten och till Wiborg. Här skyndade han att stärka belägringshären, så att den steg till 23,000 man med 80 kanoner och 26 mörsare. Genom falska underrättelser narrades Lybecker med en del af svenska tropparna åt annat håll; hvarpå staden blef af ryssarna trångt innesluten. Tillika lät tsaren stänga inloppet dels genom försänkningar, dels genom starka strandbatterier. Derpå återvände han till Petersburg, efter att hafva befallt sina höfdingar taga Wiborg, det måtte nu kosta hur mycket som häldst.

Äfven det fattiga, utsugna Sverge ansträngde sina krafter till räddning af Finnlands förnämsta skyddsvärn. Innan ännu riksmötet hunnit anslå några medel, lät rådet utrusta en flotta af 13 eller 15 skepp, hvilken skyndade Wiborg till hjelp. Men i anseende till bristande medel och lång väg, kom den för sent och mägtade ej framtränga genom det af tsaren nyss förut stängda inloppet, utan måste med oförrättadt ärende vända tillbaka. De belägrande ryssarna deremot påskyndade sina arbeten med all ifver, och Stiernstråle, utan hjelp, utan hopp om hjelp, måste slutligen den 14 Juli dagtinga. Man lofvade åt besättningen fritt aftåg och åt innevånarna frihet och skydd. Men under hvarjehanda svepskäl bröts löftet. Blott de sjuka fingo sin frihet: men tropparna, liksom stadsboarna, fördes till Petersburg att förstärka dess besättning och folkstock. Det säges, att 400 bland soldaterna frivilligt antogo ryssk tjenst. I staden fick fienden 8 mörsare, 140 kanoner och en stor hop krigsförnödenheter af alla slag. Den tappre Stiernstråle måste tillbringa elfva år i ryssk fångenskap.

Så föll det bålverk, som första gången af Torkel Knutsson upprättadt, hade allt sedermera och nu i femhundrade år trotsat ryssarnas magt och skyddat det bakom liggande Finnland. Så länge Wiborg ännu var i svenskmannahand, vågade aldrig ryssarna sträcka sina härjningar djupt inåt nämnde landskap. Nu var

hindret fallet, och redan detta år visade ett förespel, till hvad komma skulle. I socknarna kring Wiborg öfvades de rysligaste våldsamheter. Byarna brändes och innevånarna mördades. De, som gjorde motstånd, underkastades rysliga marter. De höllos framför stark eld, tills kroppen blef öfverhöljd af brännskorpa, hvilken derpå bortskrapades med qvastar eller torrvedsstickor; hvilket ofta med en och samma person upprepades tio till tolf gånger. Qvinnorna offrades åt den mest djuriska våldtägt, och barnen fördes bort eller blefvo, som några säga, stundom af de vilda kalmuckerna uppätna.

Efter sådana prof af ryskt soldatlif, betraktade landsfolket med fasa de kungörelser, i hvilka tsaren lofvade frihet och skydd åt enhvar, som ville underkasta sig hans välde. Få voro de, som lyssnade till lockelsen. Alla ville deremot försvara sig; men huru? Ingen hoppades något af Lybecker. Hans här hade ock sammansmält till 700 knektar och 700 ryttare, och dessa utsvultna, förtviflade och färdiga att rymma. Inga magasiner, ingen säd fanns i landet; ej heller några penningar. För obetalda krono-utskylder gingo utmätningar öfver socknarna, oftast utan att någon köpare anmälde sig. Så blefvo i Åbo på en enda dag utbjudna ej mindre än 33 serskilda gårdar, men utan att kunna försäljas. Man fruktade hvarje ögonblick, att ryssarna skulle anlända och taga eller uppbränna både hus och husgeråd. Man ämnade derföre skicka högskolans boksamling än till Österbotten, [1]) än till Stockholm; och befallning utfärdades, att kyrkornas klockor, ljuskronor och dyrbarheter skulle inne i landet nedgräfvas och kusten utefter fraktas till Sverge. Man utsatte till och med böter för den skeppare, som till sistnämnde land öfverförde enskildt flyttgods, innan dessa det allmännas dyrbarheter blifvit räddade.

---

[1]) Rådsprot. d. 29 Aug. 1710.

Tsaren fortsatte likväl icke anfallet mot Finnland; utan vände sin styrka mot Est- och Liffland för att fullända eröfringen af dessa landskap, hvilket äfven lyckades, såsom vi nyss hafva berättat.

Man hade dock att snart vänta honom åter. Till Finnlands försvar borde alltså något göras. Vid riksmötet i Stockholm begärde ständerna, att Lybecker måtte blifva afsatt, [1]) såsom den der visat sig mindre lämplig. Men ingen annan general ville träda i hans ställe: [2]) emedan hela åtgerden skulle vidtagas mot konungens vilja eller åtminstone utan hans vetskap. Rådet tyckes dock hafva tidtals förordnat en och annan herre honom till ett slags biträde. Men att samla och ordna någon här, blef alldeles omöjligt. Ty hösten 1710 inbröt pesten i landet och det med sådan våldsamhet, att regeringen hvarken kunde eller ville der hopdraga något större antal troppar.

Men tsaren lät sig af sådana betänkligheter icke hindras. Vid slutet af sommaren framryckte 6000 ryssar mot Kexholm. Genom sitt läge kunde nämnde fästning oroa sjöfarten på Ladoga, hvarföre tsaren var angelägen om dess eröfring. Svenska besättningen räknade ej heller mer än 3- eller 400 man, och för afståndets och pestens skull kunde ingen hjelp erhållas. Efter 14 dagars beskjutning blef borgen åt ryssarna den 9 September öfverlemnad jemnte rika förråder; t. ex. 231 kanoner, 40 mörsare och 381,000 skålpund krut.

---

[1]) S. st. d. 17 Maj 1710.

[2]) Fr. min. br. d. 23 Maj 1710.

SJUTTONDE KAPITLET.

ALLMÄNNA ANMÄRKNINGAR OM SVERGE OCH RYSSLAND 1710.

Det var året 1710, som i österlanden en gang för alla störtade Sverges och upplyfte Rysslands magt. Öfverskådom dess tilldragelser! I Februari eröfrade ryssarna Elbingen, det var den sista fästning, Sverge i Polen innehade; — sedermera togo de Riga, Dünamünde, Pernau och Arensburg, Sverges fyra sista fästningar i Liffland; — ytterligare Revel, Sverges sista fästning i Estland; — slutligen Wiborg och Kexholm, Sverges sista skyddsvärn för södra Finnland. Förtjusningen bland ryssarna var gränslös. För tre år sedan hade tsaren velat åtnöjas med en enda hamn vid Newas utlopp. Nu egde han hela Östersjö-kusten med alla dess hamnar och städer, från Riga till och med Wiborg. En mängd seger- och skådepenningar slogos; bland annat en, der man såg med en kedja sammanbundna alla de åtta fästen, som tsaren under loppet af detta år hade från Sverge eröfrat.

Mot ryssarnas förtjusning svarade svenskarnas förtviflan. I början af året 1708 var Sverge, men i slutet af 1710 var Ryssland nordens mägtigaste rike. På den korta tiden från 1702 till 1710 hade Sverge förlorat allt, hvad dess tappra konungar, härförare och söner hade i dessa nejder steg för steg eröfrat under den långa tiderymden från Torkel Knutsson till och med Gustaf Adolf. Hvad sorg och harm skulle brinna i svenskarnas hjertan, är lätt att begripa, ehuru tidens tal- och trycktvång hindrade känslorna från att bryta ut mot något bestämdt föremål. Samtidens tankar och efterverldens ord hafva dock ej kunnat underlåta svaret på den frågan: *Hvem var orsaken till dessa förfärligt stora och hopade olyckor?*

Icke konungen! svarades af många redan då och äfven sedermera. Folkmassan, då för tiden utan ledning af någon slags fri yttranderätt, antog hvad man förestafvade, således ock, att motgångarna voro ett Guds straff för folkets synder, eller ock en följd af rådets fel. Och huru kunde mängden föreställa sig, att deras konung, som var så tapper, så tarflig, så dygdig, så Gudfruktig, att han skulle hafva framkallat olyckorna? Förtjusningen öfver hans egenskaper och bragder glödde ännu varm i deras hjertan: och än mer i skaldernas. Vid nyåret 1710 hade Runius af blotta bibelspråk hopsatt en *Svea rikes böneskrift till Gud allsmägtig*, hvilken uttalade sångarens glödande beundran för krigsäran och hans hänryckta deltagande i konungens drömmar om nya underbara segrar. Skriften var ock ett uttryck af svenska folkets lefvande Gudsfruktan, starka förtröstan, varma konungakärlek, allt genomträngdt af det gamla vikingalynnets beundran för bragder och eröfringar. Se här, hur Runius talar och beder! *O Herre! Vi tänka på den gamla tiden och på de förra år, då konungen fröjdade sig i Din kraft; då Du gaf honom hans hjertas önskan och förvägrade icke, hvad hans mun bad; utan lade lof och prydelse på honom och satte en gyllene krona på hans hufvud. — Men nu förkastar Du Din smorda, trampar hans krona till jorden och borttager hans svärds kraft, så att han ingen seger vinner i striden. Sinom grannom är han vorden ett begabberi. De tänka och tassla ondt om honom, och att han aldrig skall återkomma. Men det är vår ondskas skull, att vi så plågade varda. Vi hafva afvikit från Dig; fördenskull blifva de krigsmän förvandlade till qvinnor, landsens portar öppnas fiendom, och våra fasta städer falla som mogna fikon, då man trädet skakar. Men Herre, tänk uppå Din David; ty han hafver lust till Dig! Hjelp honom från de starka fiender, som honom i nödens stund angripit! Hjelp honom från det trätosamma folket af djupt mål och otydlig tunga,*

dem man icke förstå kan! För honom ut från dem! Omgjorda honom med kraft! Lär hans hand att strida och hans arm att spänna kopparbogan, att han må jaga sina fiender och ej återvända, förr än han dem nederlaggt och blifvit ett hufvud öfver de hedningar och folk, som honom förut icke kände! Låt våra ögon se konungen i hans härlighet, hans krona blomstra och hans land utvidgas; så att Din anda skall slutligen hvila i Nordlanden! En annan skald, Frese, bördig från Wiborg, uttalade sin djupa sorg öfver fäderneslandets fall, men det oaktadt sin höga beundran för Karl den tollte och sitt hopp, att denne skulle snart hasta Finnland till hjelp, kasta undan ryssarna och återtaga, hvad förloradt var. I en varm dikt tröstade han det eröfrade Wiborg dermed, att

Kung Karl han sitter re'n till häst och till dig rider;
Din glädje nalkas snart, han kommer, hvad det lider.

Rådet, regeringen i Stockholm, var orsaken till förlusterna; så halva många både då och sedermera påstått. Rådsherrarna, hette det, voro tröga och slappa, oeniga och egennyttiga; — de ansträngde icke nog sina krafter för rikets frälsning; — de hade ej nog anseende för att kunna genomdrifva sådana åtgerder, som fordrades, o. s. v.[1] Några misstänkte, att de med flit läto Wiborg falla.[2] Andra, att Wrede likaledes med flit lät några bland de till Riga ämnade spannmålsfartygen lida skeppsbrott för att sedermera kunna afskrifva flere hundra eller tusen tunnor säd, såsom de der vid samma tillfälle förlorats, fastän de i verkligheten aldrig på fartygen förefunnits, o. s. v.[3])

---

[1]) Fr. min. bref, hvilka dock blott till en mindre del antaga sanningen af dessa beskyllningar.

[2]) Link. Bibl. Rhyzelius till E Benzelius d. 7 Juli 1710.

[3]) S. st. Relations de l'etat présent de la Suède October 1718.

Till rådsherrarnas försvar talade deremot många omständigheter; t. ex. att ofvanstående beskyllningar anföras som blott lösa rykten, och att just deras berättare, franska sändebudet, på många andra ställen tager rådet i försvar; — att i början af året måste alla rikets tillgängliga krafter ansträngas för att ur Skåne drifva den fiende, som der trängt gamla Sverge närmast på lifvet; — att man äfven längre fram på året var tvungen hålla en betydlig styrka, ungefär 20,000 man, på vakt mot Danmark och Norrge; — att rådet hade till större företag hvarken penningar eller folk, förr än sådana blifvit på riksmötet beviljade; — men att ständerna prutade emot ända till fram på våren, så att man icke hann rädda hvarken Wiborg eller Riga; — att Karl redan i April 1708 befriat rådet från omsorgen om Rigas försvar och uppdragit den åt general-guvernören; [1]) — att rådet likväl på eget bevåg låtit utrusta en flotta till båda fästenas undsättning, men att den, i anseende till statskassans fattigdom blef för svag och ej i rättan tid färdig; — att konungen befallt skicka mycket troppar till Pommern för att främja planerna mot Polen; — att Mejerfelt, som blifvit från Bender hemskickad, tillkännagaf konungens vilja vara, att man häldre borde öfvergifva Lifflaud än den polska saken, hvilken låg konungen mest om hjertat; [2]) — att mycket medel medtogs för att, enligt konungens befallningar, inlösa hans från Turkiet hemsända skuldsedlar; [3]) — att den annalkande farsoten försvårade hvarje företag; — att af slik orsak det krigsfolk, man ville frampå våren skicka till östanhafsländerna, vägrade att låta inskeppa sig; ty de ville väl gå emot fienden, men icke mot pesten;

---

[1]) Rådsprot. d. 29 Okt. 1712. F. Wredes ord. — Brokind. Statskontorets berättelse.

[2]) Fr. min br. d. 23 Maj 1710.

[3]) Rådsprot. d. 24 Maj 1710.

— att Lybecker var oskicklig, men att rådet icke hade magt att honom afsätta: — och slutligen, att rådet icke hade något uppdrag, någon fullmagt till mera sjelfständig och fri verksamhet; och stundom på flera månader icke erhöll bref från konungen. — Dessa rådets skäl gå, som man ser, blott försvarsvis till väga. Men hos en och annan samtida framskymtade redan då den öfvertygelse, att skulden till olyckorna låg förnämligast hos Karl sjelf. Sådan lärer ock blifva efterverldens och häfdens slutliga dom.

Här må ock antydas ett annat till olyckan bidragande förhållande. Sverges öfvervälde i norden hvilade icke på en naturlig, stark och oföränderlig grundval. Moderstaten var fattig, folkstammen fåtalig. De eröfrade landskapen, vidt kringspridda, innehöllo folk af olika språk och slägt, hvilka naturligtvis drogos mera till grannar och förvandter, än till det aflägsna och främmande Sverge. Till följe af läge och fräudskap skulle förr eller sednare Ingerman-, Est- och Liffland förenas med Ryssland. Karl den tolftes sätt att kriga och regera framkallade denna naturnödvändighet ett eller par århundraden förr, än den måhända eljest funnit tillfälle att göra sig gällande.

Sverges herradöme bland nordens stater var, som sagdt är, icke ett verk af naturen eller af massorna, utan en följd af folkens personliga egenskaper; af grannarnas slapphet, osämja och svaga regenter; och af svenskarnas kraft, enighet, fosterlandskärlek samt stora konungar, statsmän och krigare. Upprättandet af sextonhundradetalets *Svithiod hin mikla* var svenska folkstammens hjeltebragd och förblifver dess äreminne.

Men hvad personlig kraft uppbyggt, blef ock af personlig kraft nedbrutet. Och personen, kraftmannen var Karl den tolfte. Under tio års krig utmattade han det fattiga moderlandet, lät dess rika besittningar förhärjas och undergräfde sålunda väldets svaga grundval. Ännu 1708 såg man dock en nästan öfvermensklig

ansträngning upprätthålla yttre skenet och kanske mer lysande än någonsin. Uttrycket deraf, sista stödet derför, var den segerrika här, som 1708 framryckte mot Ryssland. Den försvann under olyckståget till Ukrän. Moderlandet låg qvar, utarmadt, nästan oförmöget att försvara sig sjelft, än mer att försvara sina besittningar, sitt öfvervälde. Med ett krampaktigt bemödande lyckades det under Stenbocks ledning att kasta danskarna ur Skåne. Men dermed voro krafterna tömda och modet förslappadt: i synnerhet som för ögonen visade sig fiender från alla håll, men hjelp från intet. Endast med möda kunde vid riksmötet 1710 rådsherrarnas böner och fäderneslandets öfverhängande nöd utverka en bevillning. Den var för landet nästan omöjlig att utgöra, blef dock till dess försvar alldeles otillräcklig. Det af Karl öfvergifna, men af pest och flere fiender angripna Sverge förmådde ej hindra Ryssland från att taga östanhafsländerna; och att Pommern och Bremen icke förlorades redan nu, derför hade man att tacka, icke Sverges krafter, utan underhandlingarna rörande neutraliteten. Så uppenbarade sig på en gång den vanmagt, hvari fäderneslandet mer och mer sjunkit, under det Karls segrar och krigsära bländade både honom och hans eget och andra folk.

Det var år 1710, som Rysslands eröfring af Sverges östanhafsländer blef, såsom vi sett, icke blott fulländad genom vapenmagt, utan ock stadfästad genom klokt beräknade öfverenskommelser med innevånarna. Att tsaren med sitt eget snille och med det närbelägna Rysslands omätliga hjelpkällor skulle försvara och behålla; och att det utmattade, af många fiender omgifna, Sverge icke skulle mägta återtaga dem, detta kunde tämligen lätt förutses, och förutsågs redan då af många både inom och utom fäderneslandet. Karls uppförande gjorde saken än mera omöjlig. Han var med hänsyn till Ryssland ej mer densamme som förr. När moskowiterna år 1700 angrepo Sverges östan-

hafsländer, då trotsade han hvarje hinder och hastade sjelf de sina till hjelp. *Jag vet,* sade han då, *att jag har Gud och rättvisan på min sida, och skyndar derföre glad till mina betryckta undersåtares räddning.* [1]) Så tillkämpade han sig segren vid Narwa och bortjagade de härjande fienderna. Se der urbilden till *Kung Karl den unga hjelte, som steg i striden fram;* och som *med friskt mod och gossar blå* föste *moskowiterna ur vägen.* — Efter 1709 blef det annorlunda. Ryssarna inkräktade det ena landskapet efter det andra; slutligen ända till Tornea. Sverge förlorade sitt öfvervälde och höll på att förlora sin sjelfständighet. Man väntade år efter år, att Karl skulle omigen och liksom år 1700 skynda till den blodiga valplatsen. Men nej! — Efter Pultavaslaget och under sina återstående nio lefnadsår har han visserligen sökt egga sultanen och några andra magter mot ryssarna; men icke en enda gång i egen person dragit mot dem sitt svärd, icke gjort ett enda försök att sjelf i spetsen för sina gossar blå drifva dem tillbaka och återtaga. hvad de från Sverge bortryckt. Med blick och vapen mer och mer vända åt andra sidor. lät han dem ostörda behålla och få mångårig häfd på de nu eröfrade östanhafs-länderna. När frihetstiden år 1721 formligen desamma afträdde, gjorde den ingenting annat än att erkänna ett förhållande, som redan elfva år förut hade under och genom Karl den tolfte blifvit en verklighet.

---

[1]) Se **21**. 112.

ADERTONDE KAPITLET.

OM KAPERIERNA.

Redan 1704, om ej förr, uppstod någon tvist om neutrala magters rätt att drifva handel på de hamnar, ryssarna tagit från Sverge. Under sednare hälften af 1710 och än mer under loppet af 1711 blefvo dessa stridigheter betänkliga, i samma mån, som hamnarna blefvo många och vigtiga. Tvisterna fortforo sedermera under Karl den tolftes hela återstående regering. Saken var följande.

Sedan ryssarna under loppet af 1710 eröfrat Riga, Pernau, Rewel och Wiborg, fortsatte holländare och engelsmän sin handel derstädes alldeles på samma sätt som förut. Vinsten för Ryssland blef ganska stor, nämligen att få både köpa och sälja på flere och kortare vägar och med mindre besvär och tullar än förut. Karl ville derföre hämma rörelsen, i synnerhet som ryssarna genom densamma bekommo icke blott vanliga varor utan ock krigsförnödenheter. Han förklarade derföre, att alla dessa hamnar skulle betraktas som stängda, och han förböd äfven neutrala magter att på dem drifva någon handel. När England och Holland icke ville underkasta sig förbudet, befallde han sina krigsskepp borttaga alla de fartyg, som seglade på besagde orter. Sjömagterna klagade; men Karl påstod, att enligt allmän folkrätt kunde neutrala stater icke begära att få drifva köpenskap i någon hamn, som vore af en bland de krigförande belägrad: och att nämnde hamnar voro belägrade eller spärrade. det sökte han bevisa derigenom, att några svenska krigsskepp kryssade utanför inloppen. Sjömagterna ville icke anse detta liktydigt med en verklig belägring och menade, att en sådan förutsatte helt andra och

större krafter. Karl svarade, att en sådan ansträngning skulle ock hafva skett, *i fall det varit fråga om att utstänga fiender. Men som hamnförbudet nu gällde blott hans bundsförvandter, sjömagterna, ansåg han icke någon starkare beröpning vara af nöden. Dessutom, i fall sjömagterna uppfyllt sina förbindelser som löftesmän för frederna, hade tsaren aldrig kunnat intaga dessa hamnar.* Slutligen påmintes sjömagterna om det kaperi, hvarmed de sjelfve ungefär på samma sätt oroat och skadat Sverge under Karl den elftes tid. När de likväl fortsatte både sin handel och sina påståenden, blef Karl mycket misslynt och lät utfärda kaparebref mot alla handelsfartyg, icke blott på nämnde hamnar utan ock på de danska. Saken tog genast mycken fart och bedrefs med stor vinst för svenskarna, serdeles utanför Dünas och Elbes utlopp samt i Kattegatt. Den fortgick under Karls återstående år; hvarom mera framdeles. Det var till en del dessa kaperier, som retade England och Holland att i Turkiet motarbeta Karls planer, såsom vi redan berättat. Äfven Sverges fiender utfärdade kaparebref, och så blef småningom all handel på de nordiska hafven nästan tillintetgjord.

NITTONDE KAPITLET.

KRIGSRÖRELSERNA 1711.

Dessa voro i det hela tämligen obetydliga, hvartill orsaken förnämligast låg i den ännu fortgående neutralitets-underhandlingen, i ömsesidig utmattning, samt i pesten och i den fruktan och oordning, som deraf förorsakades. Sverges fiender voro ock i början af året mycket oroliga vid tanken på den stora

turkiska här, med hvilken Karl väntades till Ryssland eller till Polen. Det infall, som Potocki och tartarerna i Januari månad 1711 gjorde från Moldau i polska Ukrän, är redan berättadt. [1]) I April samma år bröt Smigielski med 5000 sina landsmän från Pommern in i Polen för att möta och understödja Potocki och Karl. Men den förre hade redan i Februari återvändt till Moldau, och den andre kom med turkiska hären icke förr än i Juni till grannskapet af Polen. Långt förut hade Smigielski sjelf blifvit jagad tillbaka till Pommern. Om dessa tre rörelser skett på en gång, hade måhända sakerna kunnat åtminstone för ögonblicket taga en något bättre vändning.

Underrättelsen om Pruth-freden i Juli månad lifvade modet hos de tre mot Karl förbundna magterna; och när denne envisades att stanna i Turkiet och att förkasta neutraliteten, och således icke hade någon enda bundsförvandt, något enda stöd, då började man återigen upptaga de gamla förslagen från 1699 och 1700, nämligen, att en hvar bland grannarna skulle rycka till sig något Sverges landskap. Äfven Preussen och Hannover ansågo vårt fädernesland nästan förloradt, och utkastade hvar sin krok efter hvar sin del i det blifvande bytet.

Danmark sökte hela sommaren igenom att medelst flere små landstigningar oroa Skåne och tvinga Sverge att der hålla en tämlig styrka på benen. Från Norrge gjordes ock några infall, i synnerhet under Löwendal ett inåt Bohus län, med vanliga uppträden af plundringar och små förräderier. Men Burenskiöld i spetsen för troppar och en stor landstorm tvingade honom snart att återvända. Ingenting vigtigt uträttades.

På finska sidan förde Lybecker öfverbefälet ännu i början af 1711. Förmodligen med bifall af konungen blef sedermera till högste befälhafvare utnämnd

[1]) Se **23.** 42—45.

Nieroth, han, som 1704 vann den lysande träffningen framför Warschau.[1]) Han utvecklade också nu mycken kraft och uträttade mycket godt.[2]) Emedan tsaren detta år måste skicka sina mesta troppar till Turkiet, ville Nieroth begagna tillfället och söka återtaga Wiborg. Men han hade ej tillräckligt manskap eller medel, utan måste snart med oförrättadt ärende tåga tillbaka igen.

Sedan Karl förkastat neutraliteten, fingo Sverges fiender fria händer i norra Tyskland. Frampå sommaren skickade derföre Danmark en betydlig här att belägra Wismar. Staden försvarade sig tappert. Besättningen gjorde väl ett olyckligt utfall, hvarvid 1,500 eller 2,000 svenskar förlorades. Men nya troppar kommo från Stralsund, och fienderna måste draga sig tillbaka. — Vådligare var, då i Augusti samma år en förenad här af danskar, sachsare och ryssar inföll i Pommern, härjade landet, eröfrade Peenemünde och hotade Stralsund. Sverge var för svagt att bortdrifva de tre förenade magterna. *Om*, klagade rådet, *om konungen icke förkastat neutraliteten och icke retat fienderna, hade Pommern och Wismar nu varit skyddade mot alla faror, och Sverge icke behöft för deras skull anstränga och utblotta sig.*[3])

Gång på gång hade Karl befallt, att, oaktadt pesten och nöden, skulle flere regementer skickas till Pommern, dels till landets försvar, dels för att infalla i Polen. Rådet mente deremot, *att, om konungen kände Sverges egen vådliga belägenhet, skulle han icke vilja genom en dylik pommersk troppsändning detsamma än mer blottställa.* Våren, sommaren och en del af hösten 1711 gingo ock förbi, utan att konungens

---

[1]) Se **21**. 280.

[2]) Link. Bibl. Zadler till E. Benzelius d. 28 Maj 1711.

[3]) Fr. min. br. d. 15 Maj 1712.

befallning blef fullgjord; *af brist på medel*, sade rådet; *af brist på mod och vilja*, sade konungen och äfven några andra: till och med Hans Wachtmeister och stundom äfven Magnus Stenbock och konung Stanislaus. Några af detta parti påstodo ock, att utrustningen fördröjdes deraf, att Wrede, för att få stor qvarntull, ställde så till, att all säd, som borde medskickas, måste förut göra en omväg för att malas på hans qvarnar. Rådet fick veta dessa och andra beskyllningar och sände ett eget bud att hos konungen rättfärdiga sig och visa nöden, svårigheten, omöjligheten.[1]) Men Karl dref med förnyad ifver på verkställigheten och befallte serskildt, att sex bland de bästa i ordning varande regementer, som voro ämnade till Skånes försvar, skulle skickas till Pommern. Stenbock var förtviflad; men det hjelpte ej.[2]) Några troppar blefvo väl snart färdiga; men med flottan, som skulle öfverföra dem, gick det långsammare. Lagerbielke hade visserligen med nit och oegennytta pådrifvit utrustandet; Hans Wachtmeister likaså. Denne sednare kände sig likväl för gammal och svag att leda ett så inveckladt verk. Han bad derföre, att Stenbock, hjelparen i allo, skulle sändas honom till biträde. Stenbock var väl i sjöväsendet okunnig, och åtgerden icke af konungen föreskrifven. Rådet biföll dock i anseende till sakens vigt och fäderneslandets behof. Stenbock for dit och dref med vanlig kraft och framgång på utrustningen. Ännu felades dock penningar till lifsmedels anskaffande, och ingen ville lemna kronan några förskott. Då erbödo sig rådsherrarna att åt staten men på sina egna namn upplåna 50,000 dal. s. m., ifall dermed tillräckliga förråder kunde anskaffas. Sålunda och i synnerhet genom Stenbock kom slutligen allt i ordning. Horn skref: *jag liksom hela*

[1]) Fr. min. br. d. 1 Febr. och 16 Aug. 1712.

[2]) Fr. min. br. d. 17 Juni 1711.

rådet är öfvertygad om, att det är min herr broders närvaro, nit och drift, som vi hafva att tacka för flottans skyndsamma utrustning. Tropparna stego emellertid icke på långt när till det antal, som Karl önskade, utan blott till fyra regementer. Seglatsen blef svår, och många fartyg förlorades, innan tropparna i November 1711 anlände till Pommern. Krassau, modig men mindre användbar, måste lemna rum för Düker. Denne hade nu en här af 12,000 man och tämligen goda förråder, så att han hoppades kunna försvara sig till sommaren 1712.

Fienderna hade ej heller kunnat under loppet af 1711 någonting hufvudsakligt uträtta, dels emedan de saknade grofva kanoner att använda mot fästningarna; dels emedan Holland och England ville bevara Pommern åt Sverge. Äfven Düker å sin sida var för svag att, enligt Karls önskan, inrycka i Polen. Svenskarna innehade Pommerns fästningar och fienderna landet, och på sådant sätt slutade der i trakten fälttåget 1711.

TJUGONDE KAPITLET.

KRIGSRÖRELSER VÅREN OCH SOMMAREN 1712.

I början af året dog Nieroth, svenska öfverbefälhafvaren i Finnland; och närmast att efterträda stod Lybecker. Men, *finnarna*, hette det omigen, *tålde knappt höra hans namn.* [1] Rådet ämnade ditsända Taube,[2] men fruktade Karls misshag. Lybecker sjelf ville begära afsked. [3] Men frampå hösten kom Karls

[1] Rådsprot. d. 18 Aug. 1712.

[2] S. st. d. 7 Maj 1712.

[3] S. st.

befallning, att han skulle efter Nieroth öfvertaga högsta befälet, och att rådet och finska landshöfdingarna skulle gå honom till handa med hvad, som behöfdes. [1]) Oviljan mot denne fältherre jemnte den allmänna nöden förlamade svenskarnas företag; fruktan för ett turkiskt krig likaså ryssarnas. Ingenting märkligt förefóll. Karls dröjsmål i Turkiet medförde åtminstone den stora nyttan, att Finnland fick under åren 1711 och 1712 vara någorlunda i fred.

Men å en annan sida sökte de mot Sverge förbundna magterna att under förra hälften af detta år borttaga Pommern. Düker försvarade sig dock tappert och lyckligt. En gång var till och med tsaren nära att blifva öfverraskad och tillfångatagen. Längre fram gingo danska tropparna derifrån och till Bremen, hvarefter kriget och belägringarna blefvo någon tid af sachsare och ryssar fortsatta. Oaktadt sitt mycket öfverlägsna antal, gjorde de likväl inga betydliga framsteg.

Mot svenskarna i Wismar skedde under detta år några, men blott obetydliga försök; hvaremot en del af stadens besättning företog ett lyckligt ströf- och plundringståg inåt danska Holstein.

Bremen hade hitintills icke lidit af krigets härjningar; men af dess gerder och utskrifningar lika mycket som Sverges andra landskap. Också här spordes missnöje och så mycket mer, som det aflägsna landet stod i föga förbindelse med moderstaten. Mesta oviljan förorsakades af utskrifningarna; ty folket fruktade att blifva fördt till Sverge eller till Polen och att sedermera aldrig återkomma. Man ville tvinga dem; men då utbrast ett uppror, som väl blef kufvadt, dock ej utan blodsutgjutelse och efterlemnad bitterhet. En sådan sinnesstämning, Sverges nöd och Karls frånvaro

---

[1]) S. st. d. 5 Nov. 1712. Karls bref var af d. 19 Jan. 1712. — Riksark. Karls bref till rådet d. 12 Sept. 1712.

ville konung Fredrik i Danmark begagna för att eröfra det för honom välbelägna hertigdömet. Svenska rådet sökte skydda detsamma genom att göra den oftanämnda tyska neutraliteten gällande, åtminstone för länderna vester om Elben. Några dervarande furstar instämde i åsigten för att på sådant sätt undslippa kriget och dess förödelser. De förbjödo danskarna att genomtåga Lüneburgska landet och skickade några troppar till svenskarnas hjelp. Men danskarna föraktade dessa hinder och gingo öfver Elbe-floden in i Bremiska området. När det nu kom dertill, ville tyska furstarna ej för Sverges skull inblandas i kriget, utan drogo genast sina troppar tillbaka. Danskarna voro 16,000 man, svenskarna blott 2000 eller något deröfver. Regeringen uppbudade bremiska bönderna; men fåfängt! Tvärtom såg man alltnogen gynna danskarna så mycket möjligt och bland annat hindra svenskarna från att öppna de slussar, som skulle sätta en del af landet under vatten. — När således danska hären utan hinder nalkades Stade, reste svenska general-guvernören Maurits Vellingk och general-löjtnanten Krassau derifrån till Bremen; en flykt, som både harmade och oroade den qvarlemnade besättningen. Soldaterna blefvo ovilliga och började snart rymma. Å andra sidan dref konung Fredrik ifrigt på belägringen, dervid ofta blottställande sin egen person. En stor del af staden och deribland mycket. som tillhörde Vellingk, blef genom bomber antändt och laggdt i aska. Slutligen i September måste fästningen dagtinga, hvarefter hela landet föll i danskarnas våld och måste hylla dessas konung. Så förlorade Sverge redan år 1712 hela Bremen, frukten af sina stora fältherrars, och i synnerhet af Hans Kristofer Königsmarcks ärorika bragder.

Utefter Sundet hvilade kriget. Vid norrska gränsen, likasom till sjös, voro rörelserna af föga betydenhet.

TJUGONDEFÖRSTA KAPITLET.

BRYTNINGEN MELLAN KARL OCH RÅDET.

Händelserna under åren 1710—1712 bragte till utbrott den ömsesidiga och länge närda oviljan mellan Karl och rådet. Vi framlägga här på en gång förhållandet, sådant det under nämnde tid utvecklades.

Karl kunde ännu omöjligen beqväma sig till den förödmjukelsen att, som en slagen flykting, komma ensam hem till fäderneslandet. Ju längre han undvek att tömma denna motbjudande kalk, desto bittrare blef gallan på dess botten. Karl sköt den ifrån sig år efter år och ville i stället framtruga sin ofta nämnda plan; nämligen, att med turkisk hjelp slå ryssarna, afsätta August samt återupprätta Stanislai tron eller åtminstone sin egen krigsära. Som medel räknade han på sin lycka, på sin fältherre-kraft, på sin förmåga att hänföra krigare-skarorna, på turkarnas hat mot ryssen, på sina egna anhängare bland polackarna, på August's oefterrättlighet, och ej mindst på de svenska hussarnas trohet, tapperhet och krigiska lynne. Hundradetals gånger hade han med sin närvaro eldat dem till utomordentliga försakelser, mödor och bragder. Han trodde, att tropparna, äfven skilda från hans person, skulle lifvas af samma kämpalust, och att alla skulle, likasom han, hafva sin högsta fröjd och sätta sin högsta ära just i umbäranden, faror och strider och i det hjelterykte, som sedermera förde deras namn på samma gång som hans eget kring verlden. Han tycktes ännu icke begripa den trötthet vid fältlifvet och den längtan efter hemmets frid, som slutligen göra sig gällande äfven hos de mest oförfärade och tappra krigare.

Än det hemmavarande svenska folket, som icke hade någon omedelbar andel i den vunna krigsäran?

Man har svårt att göra sig ett begrepp om det sätt, hvarpå konungen betraktade dessa sina undersåtare, då han år efter år hörde omtalas, hur folkmängden minskades, nöden ökades och det ena hundratalet hemman blef öde efter det andra; men det oaktadt fortfor att med oupphörliga krig störta samma folk än längre ned i eländets djup. Han tycktes stundom icke vilja tro på tillvaron af denna nöd, detta elände; ehuru rådet oupphörligen från 1701 hade i mer och mer bevekliga ordalag desamma beskrifvit. Besynnerligt, om han ej trodde dessa försäkringar! Än besynnerligare, om han trodde men icke handlade derefter! Och detta sednare gjorde han ej. Det hemmavarande folket blef tvärtom betraktadt och behandladt som den grundval, hvilken, osedd och obemärkt, skulle uppbära det höga vårdtorn, från hvars spira Karls och hans kämpars krigsära spred ett sken, så bländande och starkt, att dess glans, likt den af Sesostris's och Alexanders bragder, sträckte sig öfver alla land och genom alla tidsåldrar. Ehuru den förtryckta grundvalen höll på att försvinna i djupet, lågade dock ännu i höjden tornspirans skimmer. Folket blef »*offret*», hären »*offerflamman*.» Karl mente väl, att det borde så vara? Han tycktes vilja, för sig och svenskarna, hafva gällande de gamla germanernas krigiska åsigter, enligt hvilka, såsom Tacitus säger, *det är skamligt för fursten att öfverträffas i tapperhet; skamligt för kämparna att ej likna fursten i mod; nesligt och för hela lifstiden ett brännmärke att, sjelf räddad, återvända hem från den strid, der fursten fallit. Att skydda och försvara honom, att sammansmälta sina bragder med hans; se der deras högsta åtrå, deras dyraste samvetspligt! Furstarna strida för segren, kämparna för fursten. Folket sjelft hatar lugnet och freden; men älskar striderna och äran. Det söker fiender och faror, hällre än att plöja jord och afbida skördar. Vekling och stackare kallas enhvar, som förvärfvar med svett, hvad han kan vinna med blod.*

Rådsherrarnas åsigter voro af annan art. De trodde icke på Karls dröm om nya segrar. — De trodde ej heller på Turkiets hjelp; i synnerhet, som detta rike redan genom Pruth-freden lyckats genomdrifva, hvad det förnämligast önskade och behöfde, nämligen rysseus uteslängande från Svarta hafvet. — De trodde ej heller på polackarna, hafvande redan tillförene nogsamt pröfvat dessas både allmänna opålitlighet och enskilda ovilja mot svenskarna. — De trodde ej heller på svenska folkets hvarken vilja eller förmåga att för blotta krigsärans skull längre uthärda med den tryckande bördan, och de fingo derom hvarje vecka mångfaldiga bevis i de knotande klagomål, som inlupo. — De trodde ej heller på möjligheten att med Sverges försvagade krafter kunna på en gång bekämpa Ryssland, Polen, Sachsen och Danmark; häldst man genom kaperierna och förkastandet af neutraliteten hade retat sjömagterna. Om ock besagde strid varit möjlig, så kunde rådet icke af densamma vänta för Sverge någon verklig vinst eller på striden något snart slut; ty man fruktade i slikt fall ett förnyande af den fordna polska afsättningsfejden. Att nu för samma mål omigen och kanske i flere års tid slösa svenska folkets blod och tillgångar, dertill hade rådet icke hjerta, ty det såg på nära håll folkets nöd; — ej heller lust, ty det måste sjelft deltaga i samma folks försakelser och lidanden; — ej heller mod, ty det fruktade hvarje stund utbrytandet af ett uppror. Att genom en fred, om ock dyrköpt, rädda, hvad af Sverge återstod, ansågs af rådsherrarna bättre och ärorikare, än att genom ett fortsatt krig blottställa riket för fullkomlig undergång. Rådet ville derföre högst ogerna skicka troppar till Pommern och Polen: utan i stället behålla dem hemma till Sverges eget försvar. **Just häruti** låg förnämsta tvisteämnet mellan dem och konungen.

För Karl var: *brytas, icke böjas*, valspråket. och hjelterykte högsta målet; och han trodde och ville, att

alla svenskar skulle tycka på samma sätt. För rådet var folkets och fäderneslandets frälsning ett högre mål än det oböjliga modets ära; och rådet trodde och visste, att de ojemnförligt flesta svenskarna betraktade saken på samma sätt.

Dessutom! Svenska rådet och folket voro färdiga att uppoffra sig, ja att gå i döden, då det gällde att frälsa ett älskadt fosterland, en älskad konung; — men icke så, då det gällde att af- och till-sätta främmande konungar. I slutet af 1709 och början af 1710 hoppades man ännu, att Karl skulle snart komma hem och försvara sitt rike. Då utmärkte sig ock råd och folk genom mod, kraft och uppoffringar. Frampå året 1710 visade sig, att Karl ämnade stanna i Turkiet, kriga mot August och förkasta neutraliteten. Detta nedslog modet, afkylde ifvern och framkallade ofvannämnde mot konungens planer rigtade statskonst.

Till rådets längtan efter fred bidrogo, som sagdt är, den nöd och det missnöje med kriget, som mer och mer utbredde sig. Bjerta exempel af båda har läsaren sett i berättelsen om riksmötet 1710.[1] Många andra funnos. Ett tämligen märkvärdigt var boken Carla-Segersköld, sammanskrifven af Stockholms-kyrkoherden i Clara, Isogæus. Ordalagen syftade här och der ganska tydligt på dåtidens ställningar och förhållanden. Författaren, en stor beundrare af Karls hjeltesinne, talade dock om nödvändigheten för en stat att icke hafva krig mot alla sina grannar. Han sade: *intet rike finnes, som ej kan falla; och gemenligen kommer först öfvermodet och derpå fallet. Salomo lärer, att den, som skall störtas, han varder tillförene högmodig. En vis man har lärt oss att icke på en gång hafva tre fiender;*[2]) *och att, om så oförmodli-*

[1]) Se sid. 112—126.

[2]) Sverge hade vid denna tid krig mot på en gång Ryssland, Polen, Sachsen och Danmark.

gen skulle hända, göra fred med den ena och stillestånd med den andra, för att kunna så mycket kraftigare möta den tredje. Ty för en är det svårt att tukta många. Ej heller är det skamligt att vika för myckenheten; ty sådant hafva många stora furstar gjort, o. s. v. Karls tillämnade vänskap och förbund med turken var stridande mot då gängse allmänna tänkesätt. Härpå pekade ock några ställen och bibelsprak i samma bok: t. ex.: *du skall intet förbund göra med de otrogna!* — eller: *du hjelper de ogudaktiga och dem, som Herran hata. Fördenskull är Hans vrede öfver dig.* Slutsatsen blef, att ingen kristen furste borde hjelpa okristna mot kristna. Sist åberopades ett varningsbref, skrifvet till konung Karl den enfaldige i Frankrike, när denne ingick förbund med en bland sina hedniska grannar. Derur anförde Isogæus följande ord: *edra förfäder hafva öfvergifvit hedningarnas villfarelse och antagit den sanna Gudens dyrkan. Derföre hafva de fått hugna sig af Hans hjelp och regerat lyckligen samt lemnat riket till arf åt sina efterkommande. I tvärtom öfvergifven nu eder Gud. Emot min vilja, måste jag dock sannerligen säga det; i öfvergifven eder Gud, ty i förbinden eder med hans fiender. Liksom fordom till Juda-konungen, när denne slika öfverläggningar förehade, så kommer också nu till eder profetens röst: »Skall du »hjelpa den ogudaktige och älska dem, som Herran »hata!» Och när i borden vända igen af det onda och afläta från de fattiges röfvande och sköflande och i stället göra allvarsam bot och bättring; då ingån i förbund med dem, som icke känna Gud och reten honom derigenom så mycket mer till vrede, så att han skall snart förskingra eder. Härtill hafver jag haft godt hopp om eder; men nu kan enhvar förutse eder undergång, om i icke öfvergifven sådana anslag. — O Gud!* tillade Isogæus, *låt derföre aldrig vår nöd blifva så svår eller vårt hjerta så hämndgirigt, att vi till kristnas undergång söka okristliga medel och*

hedniska förbund! Skriften fick ej på några år tryckas. Men i December 1709 afled Isogæus sjelf. Under sista sjukdomen hörde man honom i feberyrsel tro sig tala med Karl den tolfte och dervid framställa de bevekligaste målningar af Sverges lidanden och de allvarligaste uppmaningar att taga sig dess frälsning an. Isogæus var en mycket ansedd prest och stod på en plats, der han hade stort inflytande. Man kan således af hans både bok och ord döma till det tänkesätt, som först föranledde sådana uttryck och sedermera af desamma ytterligare föranleddes.

Också bland allmogen herrskade mycket missnöje. Uppland knotade; Westmanland än mer: Skåne likaledes, så att många rymde öfver till Seland. I Medelpad gjordes mot utskrifningen ett uppror, som måste med allvar straffas.[1] I Westergötland, Wadsbo härad, gick det till svåra våldsamheter. Fogden var, säga några, känd för orättvisa och mutor. Oaktadt landshöfdingens, häradshöfdingens och flera presters närvaro, började vid en knektskrifning vintern 1710 bönderna att sorla, supa och hota, så att landshöfdingen måste rädda sig genom att hoppa ut ur ett fönster, häradshöfdingen genom att gömma sig undan i en höstack. Men fogden blef tagen, misshandlad, dödad och med tre spjut genomstungen och med många kulor genomborrad. Allmogen ville låta svinen uppäta liket; och en prest, som sökte afböja ett så ohyggligt uppträde, var nära att blifva ihjelslagen. Två bönder och en hustru, hvilka visade deltagande för fogden, fingo betala det med lifvet.[2] Allmogen hade erhållit befallning skicka sina utskrifna knektar till Halmstad för att hjelpa Stenbock; men de förklarade sig icke gå ett steg längre än deras förfäder gått, *det är*, sade

---

[1]) Rådsprot. d. 14 Mars, d. 26 Maj och d. 19 Aug. 1710.

[2]) Link. Bibl. E. Benzelii brefvexling.

de, *till Göta-elf.* Derpå sammansvuro de sig[1]) att en för alla och alla för en ansvara det begångna dråpet. Till straff blefvo sedermera 8, andra säga 11, bland dem halshuggna och några och fyratio straffade med spö.

Sådan var sinnesstämningen inom landet; och vid gränsorna höllo ryssarna på att borttaga Riga och Wiborg; och danskarna hotade Skåne, hvarjemnte den förfärliga pesten mer och mer närmade sig; — just då, eller i Juni 1710 fick rådet från konungen mottaga befallning att skicka 10,000 man till Pommern, hvilka skulle derifrån angripa Polen. En hvar kan förstå, hur oroande och motbjudande detta budskap skulle blifva. Vid rådsbordet föllo ock några märkliga ord. Fabian Wrede sade: *jag beklagar, att hans majestät tänker så mycket på polska väsendet och så litet på sitt eget fädernesland.* Arvid Horn tilllade: *det vore angelägnare, om hans majestät ville eftersinna, huru Liffland, Finnland, ja sjelfva Sverge skola räddas. Jag önskar, att ett bref derom måtte i hela rådets namn till honom afsändas.* Wrede tillade: *om vi se, att den begärda tropp-afsändningen störtar fäderneslandet i olycka, så är det vår pligt att icke lyda. Hans majestät kan icke hafva riktig underrättelse om förhållandet; ty eljest skulle han finna, att nu är tid att tänka på Sverge och icke på Polen.*[2]) I följe häraf var det ock, som rådsherrarna fördristade sig att år 1710 icke afsända nämnde troppar. Månhända, ja troligtvis voro de till denna olydnad också tvungna; nämligen genom omöjligheten af en dylik utrustning midt under pestens förfärligaste härjningar och all den villervalla, som deraf förorsakades.

Rådets anförda öfverläggning har sin märkvärdighet. I öppet ogillande af Karls åtgerder förenade sig

---

[1]) Rådsprot. d. 14 Mars 1710.

[2]) Rådsprot. d. 21 Juni 1710.

numera både envåldsmannen Fabian Wrede och frihetsmannen Arvid Horn.

Personer saknades icke, som underrättade Karl om både det ena och andra. Näppeligen behöfdes något sådant kunskaperi. Konungen måste redan i luften känna, att rådet ogillade hans åsigter och hans oupphörligt fortsatta krig. Sådant visade sig ock af deras bref. Genast efter Pultava-slaget tillskickade de honom en skrifvelse, som på ej mindre än 32 sidor innehöll en omständlig teckning af fäderneslandets nöd och längtan efter fred. Under loppet af 1710 sändes honom flere dylika skrifvelser *om folkets lidanden och förtriflan; — om tsarens infall i Finnland och hotelse att i Stockholm återtaga segertecknen från Narva; — om Sverges till undergång lutande rike, så framt ej konungen skyndade hem,*[1] o. s. v. Karl deremot ansåg dessa skrifvelser till en del härleda sig från slapphet och egennytta och från lust att inskränka hans magt och att lägga hinder i vägen för hans stora planer, o. s. v. Han ville ogerna antaga landets nöd och längtan efter fred vara så stora, som rådet påstod. *Dock*, skref han en gång, *jag måste väl tro bristen vara rätt svår, emedan i densamma uti alla edra bref vidlyfteligen framställt. Men*, tillade han, *om de förmögnare af kärlek till fäderneslandet velat utan pant förskjuta stora summor, så hade något kunnat uträttas, hvilket varit både hederligare och nyttigare, än att släppa fienden fram och låta honom taga allt.* Nu befallte Karl, *att rådet skulle uppmana de rika till sådana lån och lofva dem betalning framför andra kronans borgenärer.*[2] En annan gång sade han, *att bond-upproret i Westergötland härledde sig mindre från nöd än från harm öfver fogdens orätt-*

---

[1]) Riksark. Rådets bref till Karl d. 3 Mars 1710 m. fl.

[2]) Riksark. Karls bref till rådet d. 23 Nov. 1710.

visor. [1]) Huru gerna han ville slippa beskrifningar om landets lidande, visade sig bäst af följande hans ord till rådet af den 3 Januari 1711. *Hvad angår det olyckliga tillståndet hemma i Sverge, så är detta så ofta upprepadt, att det vore nog, om i allenast kortligen omförmälte, att det är antingen lika eller än sämre, hvilket vore tillräckligt för att påminna oss en sak, som i alla fall är nogsamt känd. Nöden kan ej bättre botas än genom en hederlig fred. Men denna kan ej tillvägabringas genom klageliga föreställningar, utan genom kraftigt försvar.* Hans missnöje med råden framskymtade redan nu eller 1710, då han nämligen förbjöd dem att i utrikes ärenden något afgöra, — och förbjöd sina utrikes sändebud och några sina fältherrar att lyda rådets föreskrifter; — och dessutom befallde några kanslIråd att deltaga i öfverläggningarna vid rådsbordet, [2]) en sak, som var ovanlig och som nedsatte rådets anseende och visade mot detsamma ett icke otydligt misstroende.

Det var hösten 1710, som Karl ändteligen lyckades förmå Turkiet till krigsförklaring mot Ryssland. Nu fingo hans förhoppningar nytt lif. Han lofvade sig en turkisk här af 100,000 man! Hvad skulle ej med en dylik styrka kunna uträttas? i synnerhet enligt Karls sätt att se och strida? Krigarefurstens alltid oförfärade mod fylldes nu af lysande bilder om nya segrar, krossade fiender och en ärofull återkomst till fosterlandet. Med själen full af en sådan framtid, ville han ej höra talas om fred och än mindre om eftergift; — ville ej tro, att svensk man kunde finnas, som skulle till något sådant förnedra sig. Han skref och bad sin syster hålla den oroliga enkedrottningen vid godt mod. *Jag hoppas ock*, tillade han, *att herrarna*

---

[1]) S. st. d. 22 Juni 1710. Men rådet svarade Karl, S. st. d. 27 Okt. 1710, att fogden var oskyldig till upploppet.

[2]) Riksark. Konungens bref till rådet d. 26 Juni 1710.

i rådet numera icke blifva så nedslagna som hittills, utan gripa sig med större ifver an, såsom jag dem ofta bedt hafver. I bref till samma rådsherrar uppmanade han dem *att visa sig som svenske män och icke genom klenmodighet och otidig fruktan sätta Sverge i förakt hos både vänner och ovänner.* [1]) Tydligast uttalade han sina tänkesätt i ett till rådet den 3 Januari 1711 skrifvet bref. [2]) Der läses: *Sedan vi nu fått underrättelse om, huru turkarna ämna kraftigt understödja oss mot tsaren, äre vi försäkrade om, att i hafven samma mening med oss och ingalunda tänken på att medelst några landskaps afstående köpa en neslig fred. Till något sådant skola vi aldrig samtycka, hurudana ock omständigheterna blifva. Ej heller bör någon, som vill heta redlig fosterlandsvän, dertill styrka hvarken nu eller framdeles; utan häldre våga det yttersta för att återfå, hvad förloradt är, och skadestånd dertill. Man skall ej genom eftergift och otidig medgörlighet styfva vara fiender.... Att sammankalla ständerna akta vi också onödigt; ty det tjenar icke till någonting annat, än att upptäcka rikets nöd. Dessutom vore det vådligt för den i Sverge rasande pestens skuld,* o. s. v.

Huru föga Karl i denna sin krigiska hänförelse betänkte rikets ofta omtalade nöd och oförmåga, det ådagalägges bäst af de ansträngningar, han nyss förut eller just vid denna tid genom bref till rådet föreskref. Se här hans fordringar!

Ämbetsmännerna skulle bekomma full lön; [3]) — flottan skulle utrustas så stark, att den kunde hålla Östersjön ren, hindra danska och ryska flottornas förening och likaså all handel med ryssen i de från Sverge tagna hamnarna; — till Skånes skydd mot

---

[1] Riksark. Konungens bref till rådet d. 9 Mars 1711.

[2]) S. st.

[3]) Rådsprot. d. 20 Maj 1710.

Danmark skulle allmogen utefter stranden mellan Helsingborg och Landskrona uppkasta bröstvärn och förse dem med grofva och tjocka stormpålar; — i Halland och Blekinge borde alla tjenstbara karlar upptecknas, indelas i regementer och förläggas i de skånska städerna för att till krigstjenst inöfvas; men nämnde landskap deremot befrias från den påbudna gerden; — Finnland, hoppades Karl, skulle lemnas oantastadt, emedan tsaren var sysselsatt med det stora turkiska kriget: dock borde rådet med vaksamhet och eftertryck ombesörja allt, hvad till denna landsorts försvar vore nödigt och dessutom låta göra ett infall i Est- och Liffland. [1]) Hvad som dock äfven nu låg Karl mest om hjertat, var ryskt-polska kriget. För att påskynda sina rustningar i Turkiet, begärde han från Sverge 300.000 dal. s. m., [2]) och till Pommern en hop troppar både så snart som möjligt och så starka som möjligt [3]) och försedda med lifsmedel för tre månader. Han skulle derigenom sättas i stånd att motsvara den åt sultanen gifna förhoppningen; nämligen, att en svensk här skulle angripa ryssarna i Polen, på samma gång, som turkarna angrepo dem i Moldau. [4]) Han befallde, att till påskyndande af denna troppafsändning skulle tagas alla för handen varande reda medel, till hvad annat ändamål sådana ock varit anslagna. — Ytterligare skulle rådet lemna betydliga underhållspenningar åt den landsflyktige konung Stanislaus och åt dess hof och vänner, en Smigielski, Potocki, m. fl.; [5]) hvarförutan gång efter annan kommo anvisningar på medel,

[1]) Riksark. Act. Histor. om Karl den tollte.

[2]) Fr. min. br. d. 10 Juni 1711.

[3]) S. st. d. 31 April.

[4]) S. st. d. 17 Juni 1711 och Skoklosters Ark. Tidningar från Breslau d. 22 Nov. 1711.

[5]) Rådsprot. d. 4 och 8 Okt. 1711.

som Karl i Turkiet upplånat och statsverket här hemma skulle betala.

Hvarken jag eller rådsherrarna begripa, huru man skall kunna fullgöra alla dessa konungens befallningar; skref till sin regering franska i Sverge då varande sändebudet.[1] Uppgiften var ock svår, ja fullkomligt overkställbar. Genom förlorade eller förhärjade landskap och genom uppkomna ödeshemman stego vanliga skatter och gerder knappt till hälften mot förut. Nöden i landet gjorde omöjligt att öka pålagorna, nära nog att bibehålla dem, sådana de voro. I Gamla Karleby t. ex. hade gårdarnas värde så sjunkit, att det icke uppgick till beloppet af årets skatt. Sjelfva Magnus Stenbock skref, och det till konungen, följande märkliga ord: *eländet och fattigdomen kunna icke vara större, och Sverges tillstånd är ganska uselt och olyckligt. Den ene kan icke hjelpa den andre. Jag begynner fälla modet och händerna; ty jag ser icke, hur hären skall kunna upprätthallas, i saknad af sina mest oundgängliga behof.* Alla återstående karlar i hela Skåne beräknades utgöra blott 12,076 personer. En tredjedel af dervarande rusthållare hade öfvergifvit sina hemman, endast för att komma ifrån de anbefallda rustningarna. Till underhåll åt de troppar, som, enligt Karls befallning, skulle skydda stranden af Öresund, behöfdes 121,210 tunnor säd, 192,000 lispund kött och fläsk; halm, hö och öfriga förnödenheter oräknade. Krigskommissarien sjelf mente detta omöjligen kunna anskaffas, häldst bonden på många ställen icke egde sädeskorn och blef mer och mer ovillig. Man hade väl att fröjda sig åt turkarnas angrepp mot Ryssland och åt löften om Karls snara hemkomst, och Stenbock sökte med tal härom upprätthålla folkets mod. Men dessa eller andra förhoppningar hade från 1701 nästan hvarje år blifvit gifna, men oupphörligt

[1] Fr. min. br. d. 10 Juni 1711.

gäckade, så att man nu mera satte till dem föga lit. Missnöjet utbröt flerestädes äfven 1711. Smärre upproriska rörelser visade sig i Karlshamn, i Skåne och i några trakter af Uppland. Allmogen i Öfver Grans socken vägrade lemna gerder eller manskap, och i Westmanland slog man ihjel en kapten, som vid värfningen förfor något våldsamt. [1] Under sådana omständigheter och ännu icke afstannad pest, var det för rådsherrarna i sanning ganska betänkligt att anbefalla de stränga och tunga åtgerder, som voro oundgängliga, om någon här skulle kunna sändas till Pommern.

Emellertid måste regeringen söka anskaffa medel till de föreskrifna rustningar, som voro mest angelägna. Den påböd vanlig krigs- och durktågsgerd. Den lät pregla kopparmynt till en summa af 500,000 riksdaler. [2] Den uppgjorde ett förslag att åt Hannover bortpanta Bremen på 100 år mot 2,100,000 riksdaler: ty, sedan neutraliteten blifvit förkastad, ansågs nämnde landskap vara i alla fall förloradt. Men Karl förbjöd sådant. *Jag har ju sagt eder*, skref han, *att man icke får afstå någon del af Sverges jord.* [3] Fem månader derefter hade danskarna med väpnad hand borttagit hela det ifrågavarande hertigdömet. — — Första dagarna af Februari 1711 lät rådet fråga enkedrottningen, prinsessan och hertig Karl Fredrik, om de ville lemna sitt guld och silfver till myntning och sina juveler att derpå upplåna penningar. Båda furstinnorna biföllo genast; Hedvig Eleonora gaf det som lån, Ulrika Eleonora som skänk. (?) Med tårar i ögonen sade sig den sednare vara färdig att för konungen och fäderneslandet offra till och med lifvet. Hedvig

---

[1]) Rådsprot. d. 18 Jan., d. 6 Mars och d. 19 Aug. 1711.

[2]) Fr. min. br. d. 9 Sept. 1711.

[3]) S. st. d. 31 April 1711 samt Riksark. Konungens bref till rådet d. 17 Mars 1712. — Jfr. Le Long. **5**. 124.

Eleonora förklarade sig hädanefter gerna äta på tenn; men att också hertigen, hennes lilla gunstling och ättling i tredje led, skulle afstå sitt silfver, dertill ville den gamla icke gerna samtycka. Hennes och prinsessans förråder stego sammanlaggda till 49,843 lod silfver och 1.976 lod guld; juveler och dessas infattningar oräknade. Emellertid började rådsherrarna oroas af åtskilliga tvifvel. Karl hade aldrig velat anlita sin farmor eller syster om hjelp, och man fruktade, att han skulle förtörnas öfver det nu gjorda försöket. Man återlemnade derföre åtskilligt, hvars mesta värde låg i arbetet. Men i början ville ingendera furstinnan begagna anbudet; *ty*, skref prinsessan, *jag vet, att rådsherrarna, som känna mina villkor och i min herr broders ställe och under dess frånvaro draga rätment försorg för mitt bästa, blott af hårda nödvändigheten blifvit trungna, till hvad skedt är.* Dessa ord gjorde rådet än mer tveksamt. Det visste sig vara hos konungen mindre väl anskrifvet och fruktade, att åtgerden skulle se ut som ett egenmägtigt ingrepp i hans förmynderskap för systern. Hedvig Eleonora hade magt att efter behag använda sin egendom; icke så Ulrika Eleonora. Derföre behöll man mycket af den förras dyrbarheter: men den sednares blefvo åtminstone till största delen återgifna, hvarvid hon dock förklarade sig beredvillig, att när så fordrades, desamma omigen utlemna. [1]) Karl befallte sedermera, att allt skulle återlösas eller betalas, [2]) hvilket ock lärer skett. [3])

---

[1]) Rådsprot. i Febr.—Mars 1711.

[2]) Riksark. Karl till rådet d 31 Maj 1711 och till Ulrika Eleonora d. 19 Juni 1711. — Rådet till Karl d. 2 Mars 1711.

[3]) Nordin. Hist. Regum. Carol. XII. Hedvig Eleonoras bouppteckning, som upptager guld, silfver, juveler för 188,926 dal. s. m.

Vi minnas Karls plan för år 1711. Då turkiska hären angrep ryssarna i Moldau, skulle svenskarna från Pommern angripa dem i Polen. Han hade fördenskull befallt, att en svensk här skulle sändas till samma Pommern våren 1711. Men nöden, penningebristen, den ännu mångenstädes härjande pesten, den nästan allestädes rådande oviljan mot ett sådant företag, gjorde det i sjelfva verket till nära nog en omöjlighet. Erkännom ock, det rådet hade föga lust att densamma besegra. Stenbock med något krigsbefäl yrkade väl i början af April på bokstaflig åtlydnad af Karls bud. Men då framlade rådet sina skäl och sakens svårigheter; och med den verkan, att Stenbock gaf med sig och sjelf inför Karl vitsordade landets nöd och oförmåga.[1] Också gingo våren och sommaren 1711 förbi, utan att någon svensk här sändes till Pommern. Emellertid tågade turkarna mot tsaren och hade redan kommit till Donau, då viziren gång på gång frågade, om den utlofvade svenska hären icke ännu hade från norden angripit samma fiende. Man måste svara: *Nej!* till outsäglig harm för Karl, både i afseende på saken och löftet. Förtrytelsen vände sig naturligtvis mot rådet. Dettas uppförande kunde ock betraktas från två olika sidor, hvarom mera framdeles. I Karls ögon var det en sammansättning af feghet och tredska. Sin vrede såväl öfver detta som öfver neutraliteten och åtskilliga andra mer eller mindre kända omständigheter uttalade han i ett bref till rådet med följande ord. *Jag kan ej begripa, huru i kunnat hafva djerfheten att, efter allt hvad jag eder befallt, underskrifva neutraliteten och sedermera ursäkta eder med omständigheterna och nödtvånget. Jag är ock ganska nyfiken att få veta de skäl, som förmått eder att åt kurfursten af Hannover afstå ordförandeskapet i neder-sachsiska kretsen. Måhända är*

---

[1] Se sid. 177.

det för att af honom erhålla det omtalade penningelånet, som i begått denna låghet. Hafven i då någonsin sett mig för penningars skull underkasta mig slik förnedring? Men det är icke första gången, jag hos eder förmärkt dylik svaghet. Under sista riksmötet hafven i ju laggt mig i munnen ett nästan bönfallande språk till ständerna och låtit mig bedja mina undersåtare om hjelp, som vore det fråga om en nådegåfva. Jag vill, att man genast skickar mig bestyrkt afskrift af det protokoll, som hölls, då i fattaden beslut härom, på det jag må lära känna hvars och ens tänkesätt. Likaledes vill jag se protokollen, rörande den undsättning, som bort skickas till Riga och Revel. Jag vet nogsamt, hvilka skäl i skolen framdraga för att bemantla eder försummelse. I ämnen nämligen föregifva omöjligheten af att anskaffa manskap och medel. Men jag vet, att dessa ursäkter sakna all grund. Genom i tid skickad undsättning hade Liffland blifvit frälsadt. Nu befaller jag kraftigt och bestämdt, att den stora flottan skall löpa ut, och att de af mig begärda regementerna öfverskeppas utan någon slags ursäkt med brist på mynt, matroser eller soldater. Jag är så mycket mindre sinnad godkänna dylika svepskäl, som utförandet af mina planer icke tillåta ringaste dröjsmål, o. s. v. Denna skrifvelse åstadkom i Stockholm mycken oro, och man trodde Fabian Wrede utan räddning förlorad.[1] Men den sjuttio-årige mannen satte hårdt mot hårdt, Wrede mot vrede. Några dagar efter brefvets ankomst var han tillsammans med Falkenberg, Horn och Magnus Stenbock. *Jag såras djupt,* sade han, *af det sätt, hvarpå konungen, vår herre, handterar oss. Vi hafva under hans frånvaro sökt upprätthålla styrelseverket och anskaffa medel till fyllande af statens oundgängligaste behof; och för sådant ändamål hafva vi haft*

[1] Fr. min. br. d. 3 och 10 Juni 1711.

otaliga svårigheter att bekämpa, dagaga och tunga bekymmer att bära. Detta förtjenar helt annat än tadel. Men hvad skall man företaga sig med en furste, som, nära nog fången i otrogna främlingars här, icke blott ogillar sina ämbetsmäns alla bemödanden och omsorger, utan ock hotar Europas mägtigaste stater och uppför sig som stode han i spetsen för en segerrik här, färdig att störta ned öfver deras länder. Men hvad han icke tänker på, det är, huru utarmadt hans eget rike är, och huru hans undersåtare genom en lång rad af olyckor blifvit satta ur stånd att anskaffa de medel, han nu med så mycken häftighet fordrar. De närvarande rådsherrarna ville icke yttra sig häröfver, utan talade blott om rikets nöd, och att den icke kunde genom några klagovisor afhjelpas. Ännu sökte man sammanhålla sin sak med konungens. Rådsherrarna sägas hafva beslutat på sina egna namn åt staten upplåna 150,000 ecus till flottans utrustande.[1] I sittande råd erbjöd sig Horn kort derefter att i sina gods lemna säkerhet för 200,000 riksdaler, om någon ville deruppå låna kronan blott 100,000. Stundom sammansköts vid rådsbordet penningar åt nödställda personer, som för statsbristens skuld ej kunde utbekomma sitt vanliga årsunderhåll;[2] och rådet dolde ännu för allmänheten alla sådana underrättelser, som kunde nedslå dess mod.[3]

Nu afslutades Pruth-freden och Karls lysande förhoppningar blefvo till intet. Att dömma af yttre åthäfvor tog han saken lugnt; men de inre känslorna kunna anas, likaså deras riktning. Rådsherrarna fingo numera mottaga det ena beviset efter det andra på hans missnöje. De hade anmärkt, att bröstvärn, sådana som Karl befallt uppkastas längs efter Öresund.

[1]) Fr. min. br. d. 24 Juni 1711.

[2]) Rådsprot. d. 22 Febr. 1711.

[3]) Fr. min. br. d. 13 Febr. 1712.

vore mindre ändamålsenliga och knappt verkställbara; men Karl svarade, att de skulle upprättas. [1]) Han förbjöd rådsherrarna tillsätta några civil-ämbetsmän utan konungens serskilda befallning. [2]) Fabian Wrede, den mest ansedde och fritalige bland alla, fick afsked från flere sina sysslor, i synnerhet från det vigtiga statskontoret; detta, som man trodde, ocksa till följe af det sätt, hvarpå Mejerfelt hos Karl honom anklagat. [3]) Afskedet gafs af missnöje, dock i artiga ord. Karl skref, att Wredes ålder icke mer tillät denne bestrida sina många göromål; *men han skulle dock*, hette det, *stanna qvar som president i kommers-kollegium och som en ålderman i rådet för att detsamma upplysa och leda.* Karl Gyllenstierna blef på samma gång entledigad från några sina befattningar. Vi känna ej rätta anledningen; men svepskälet var, att hans tid behöfdes för vården af Hedvig Eleonoras angelägenheter. [4])

Kort härefter ankommo till Stockholm två utländningar, först polacken Tarlo [5]) och sedermera polska konungen Stanislaus, båda skickade af Karl för att drifva på rustningarna [6]) och skaffa säker underrättelse, huruvida nöden var verkliga orsaken till den långsamhet, hvarmed Karls befallningar utfördes. Stanislaus skulle ock tillkännagifva, *att Karl återigen hoppades kunna i spetsen för turkiska troppar inrycka i Polen;* [7]) *och att rådet derföre skulle tidigt på våren 1712 skicka en svensk här honom derstädes till mötes.*

---

[1]) Riksark. Konungens bref till rådet d. 30 Aug. 1711.

[2]) Fr. min. br. d. 10 Juni 1711.

[3]) S. st. d. 15 Aug. 1711.

[4]) S. st. d. 15 Aug. 1711.

[5]) S. st. d. 9 Sept. 1711.

[6]) Fr. min. br. d. 15 och 28 Okt. 1711.

[7]) Se **23**. ss. 66—69

Detta budskap var ganska obehagligt, först i och för sig sjelft såsom ett försök till ett nytt polskt krig: för det andra derföre, att Sverges konung begagnade utlänningar som granskare och pådrifvare öfver Sverges råd och ämbetsmän; och för det tredje genom sättet för verkställigheten. Då Stanislaus underrättade rådet om sitt uppdrag, inflöto nämligen i brefvet också de orden, *att nyheten om konungens hemkomst borde uppräcka dem från den dvala, Sverges långvariga olycka förorsakat.* Rådets till Stanislaus afgifna svar anmärkte, *att om också* **andra** *fallit i dvala, hade dock rikets svåra nöd nogsamt hållit rådsherrarna vakna och i oupphörligt arbete. De hade sökt på allt vis ställa flotta och troppar i ordning. Men*, tillade de, *medellösheten är så stor, att, om vi icke genom hans majestäts eget anseende kunna i Tyskland få upplåna penningar, så äro vi icke i stånd att utrusta ett enda fartyg. Den tanke, man ingifvit hans majestät om rikets föga nödställda belägenhet, är alldeles olika, med hvad vi dagligen förnimma genom det otaliga klagande, som spörjes från alla orter. Det är besynnerligt, att i Sverge kunna finnas menniskor, som äro så okunniga om allmänna eländet, att de inför hans majestät detsamma förneka. Men vi äro af samvete och pligt trungna att till vår konung ärligt inberätta hans undersåtares, rikes och skattkammares verkliga tillstånd. Detta skall ock lända till försvar för våra åtgerder och till bevis om dessas renhet. Vi äro ock försäkrade om, att eders polska majestät skall af så många bedröfliga bevis snart inse landets sorgliga belägenhet. Af eders polska majestäts ädelmod och höga förstånd vänta vi således, att eders polska majestät skall hos vår egen konung bestyrka våra uppgifter, på det han må erhålla säker kunskap om, huru ringa de tillgångar äro, som honom ännu återstå. Och i sanning, när man betänker, huru länge kriget varat, huru många länder och troppar vi förlorat, huru stora summor*

arligen utgått, huru missväxt, hungersnöd och pest ödelaggt landet; då skall man utan svårighet begripa, att våra ord om nöden och oförmögenheten icke äro någon dikt. Vi bedja alltså enständigt, att eders polska maj:t måtte hos konungen, vår herre, intyga dessa sanningar och bringa honom att gilla våra förslag till fäderneslandets frälsning, o. s. v. Stanislaus kom verkligen upp i svenska rådet och fick sig förelaggda de handlingar och räkenskaper, som skulle bevisa ofvanstående uppgifter. [1]) Man finner väl, att han sedermera stundom fortsatte det gamla talet om rådsherrarnas slapphet och motvilja; men ock, att han andra gånger talade och handlade, som han varit öfvertygad om sanningen af deras åsigter: och detta sednare desto mer, ju längre han dröjde i Sverge; ja att han slutligen till de samma helt och hållet öfvergick.

Karl deremot vidhöll sina en gång fattade tänkesätt och var serdeles förtörnad öfver uteblifvandet af den hjelpsändning, han från Sverge 1711 om våren fordrat. Det var nu, som man först började skönja några tecken till det missnöje med Sverge och svenskarna, som under Karls sednare år stundom framstack. Bland hans förtrognaste omgifning i Turkiet sågos snart blott personer af mer eller mindre utländsk börd; t. ex. Fabrice, Feif, Grothusen, Müllern och Poniatowski. Enligt hvad nyss berättadt är, satte han nu och för första gången en utländsk herre, Stanislaus, till uppsyningsman öfver svenska styrelsen. Man hörde honom ock klaga sig vara öfvergifven af svenskarna, och att han från dem kunde erhålla hvarken penningar eller troppar. [2]) Till en af texterna på första böndagen 1712 hade han utvalt Micha **2**. 7. 8, der det bland annat läses: *mitt folk skickar sig så, att jag dess fiende vara måste*. Karls missnöje gällde

---

[1]) Fr. min. br. d. 15 Okt. 1711.

[2]) Rådsprot. d. 14 April 1712 enligt bref från Feif.

dock främst rådsherrarna. I Februari 1712 skickade han dem ett bref, fullt af skarpa förebråelser derföre, att troppafsändningen 1711 om hösten icke varit starkare. Lockad af nya förhoppningar om turkisk hjelp, tillade han: *nu befalle vi eder att i år handla med mera eftertryck och till Pommern utskicka 12 regementer, utgörande 15,000 man. Vår framgång här i Turkiet beror på svenska härens rörelser i Pommern. Vi veta, att i kunnen finna medel dertill, om i använden mera nit än hitintills. Vi känna ock de sanna skälen till edert uppförande, hvilket varit så hinderligt för våra planer, och hvars grunder vi en gång skola undersöka. I hafven skonat de rika, isynnerhet grefve Wrede, men deremot pressat de fattiga och för dem minskat gagnet af den eftergift, vi lofvat. Det är endast genom verkliga prof på nit och trohet, som i kunnen utplåna våra misstankar.* Karl afsatte ock flere af rådet tillförordnade officerare. Deremot gaf han Düker rätt att utan någons hörande sådana ämbetsmän tillsätta.

Karls sistnämnde bannebref förorsakade å ena sidan oro, å den andra harm. Man hörde rådsherrar med en viss käckhet påstå, att troppafsändning till Pommern aldrig behöfts, om ej konungen både förkastat neutraliteten och dessutom retat fienden medelst stolta hotelser, hvilka han aldrig mägtade verkställa.

Brytningen blef nu ganska häftig och antog å ömse sidor en mera bestämd form, hvarvid dock några inom rådet öfvergingo till Karls åsigter. De, som gjorde så icke af lycksökeri, utan af uppriktigt och varmt hjerta, voro Hans Wachtmeister, Magnus Stenbock och Gustaf Cronhielm. Hela detta parti ville nu mera försöka statens räddning på det sätt, Karl föreskrifvit; nämligen genom att sända till Tyskland en här att möta konungen och understödja hans polska planer. Samma herrar tyckas väl hafva sjelfva emellanåt misströstat om framgången och fruktat för följderna; men ville dock lyda, anseende, som de gamla

germanerna, *nesligt att öfvergifva och öfverlefva sin furste.* De fingo ock namn af *de konungske.* — Andra sidans förnämsta män voro Fabian Wrede, Arvid Horn, Falkenberg och Nils Gyllenstierna. Dessa trodde, att fullföljandet af Karls planer skulle uttömma fäderneslandets sista krafter och lemna det som ett magtlöst rof i grannarnas hand. För att tvinga konungen att öfvergifva polska tankarna, användes åtskilliga medel, t. ex. hjerta, någon gång kanske allt för hjerta malningar af folkets nöd: ett segt motstånd i fråga om att sända troppar till Pommern; ett ihärdigt bemödande att genom neutraliteten sätta en bom mot fortsättningen af polska kriget; ett lika ihärdigt sträfvande att genom dessa åtgerder sammanlaggda tvinga Karl resa hem och sysselsätta sig med Sverges egna angelägenheter, o. s. v. Karl hade derföre ej så alldeles orätt, då han klagade öfver tröghet och ovilja. Rådets beslut att hvarken 1710 eller våren 1711 sända någon här till Pommern; — och att i detta fall följa sin åsigt i stället för konungens befallning: — och att midt under brinnande krig tillåta sig en slik olydnad: — allt detta var, strängt och bokstafligen taget, ett brott, ett majestätsbrott, till och med ett uppror; nämligen i händelse befallningen *kunnat* efterkommas. Kanske var denna olydnad också Sverges olycka. Om samtidigt med turkens anryckande mot Pruth en stor svensk här hade från Pommern infallit i Polen. Ho vet? ehuru otroligt, är det likväl icke alldeles omöjligt, att utgången blifvit annorlunda. Men rådet ansåg omöjligt både att åstadkomma en sådan utrustning och att dermed uträtta något annat, än att genom ett nytt polskt krig störta Sverge än djupare i förderfvet. De handlade efter sin öfvertygelse, men hafva derigenom blottställt sig för tadel, både då och sedermera. Beklagansvärd en hvar, som tvingas att välja mellan sin konung och sitt fädernesland; än mera beklagansvärd den konung, som inleder sina undersåtare i en sådan frestelse!

Under stora och hopplösa riksolyckor pläga personer framstå, som med flit öka och påskynda eländet för att också påskynda upproret, brytningen, den enda möjliga räddningen. Ännu hafva vi likväl icke hos dåtidens svenskar funnit några spår efter en dylik sinnesstämning, några bemödanden att på sådant sätt förkorta pinan. Otvifvelaktigt är ock, att båda partiernas ledare uppriktigt älskade sitt fädernesland och ville främja dess bästa; ehuru enhvar på sitt olika sätt.

Också deras olika verksamhetskretsar böra härvid tagas i betraktande. Wachtmeister och Stenbock stodo i spetsen för flottan och hären, och hade dagligen dessas nöd för ögonen, dessas jemmer i öronen och förtörnades, när regeringen i Stockholm ej sände nog snart och nog tillräckligt de hjelpemedel, som begärdes. — Wrede, Horn och Falkenberg stodo i spetsen för förvaltningen och fingo postdagligen från landshöfdingar och ämbetsmän mottaga bedröfliga, ja förtviflade beskrifningar om landets nöd och folkets missnöje, och huru båda skulle ökas genom hvarje ny fordran för krigets fortsättande. Se der också en tydlig orsak till oenigheten, till tvisterna! De olika rådspartierna voro talmän för olika delar af samhället.

De, som under dessa svåra tider förnämligast drogo regeringsbördan och vårdade ärenderna, voro Wrede, Horn, Falkenberg och Karl Gyllenstierna.

Vi sade, att båda partierna älskade fäderneslandet. Så var det ock. En och annan prutade väl emot de stora uppoffringarna; men när det gällde att rycka »*konungen ur ulframun*», lofvade man att pantsätta sina gods och låna på sina namn; och detta om hvarandra, både konungske och icke konungske, Gustaf Cronhielm och Arvid Horn, Karl Gyllenstierna och Nils Gyllenstierna, Stromberg och Falkenberg. [1])

---

[1]) Fr. min br. d. 13 Febr. och 13 Apr. 1712. — Rådsprot. 1712.

Just vid ifrågavarande tid träffades Wrede af en ny motgång. En del af enkedrottningens anslag bestod i vissa skeppund koppar. Priset å varan hade under flere år stigit betydligt mot förut. Wrede i sällskap med Wallrawe gaf likväl icke enkedrottningen derföre mera penningar; utan använde, som han sjelf påstod, öfverskottet till statsbehofvens fyllande, och detta tämligen sjelfrådigt, utan att tillsäga hvarken enkedrottningen eller konungen. Hedvig Eleonora fick slutligen reda på saken och klagade hos Karl, påstående att hon, genom Wredes tilltag, förlorat 60,000 [1]) dal. s. m. Genast kom från Bender till öfverståthållaren sträng befallning att affordra Wrede nämnde summa och att, om den icke inom 24 timmar till enkedrottningen erlades, utmäta densamma i Wredes egendom. Kunde denne sedermera visa sig hafva till statens bästa användt bemälte öfverskott, skulle summan honom af statens medel återbetalas. [2]) Hedvig Eleonora yrkade envist på sin rätt; och Wrede tyckes hafva genast fått utbetala kanske 21,000 dal. s. m. Längre fram på hösten har dock Karl gillat Wredes förklaring. Men dennes penningar voro redan till enkedrottningen eller till staten utgifna, och, som det tyckes, ännu 1728 icke till slägten återgäldade.

Vid samma tid fick också Horn sin skrapa. I bref till honom tadlade Karl den slapphet, Horn sades visa i främjandet af sin konungs afsigter. *Jag känner*, skref konungen, *edert lynne, och att det icke tål långsamhet och dröjsmål vid det, som skall utföras. Om derföre icke rustningarna hädanefter gå bättre undan än hitintills, kommer jag att hålla mig till eder på samma sätt som till grefve Wrede, hvilken jag entledigat från flera sina sysslor, för att kunna besätta dem med andra, som äro mer antingen skickliga eller*

[1]) Enligt andra 36,000 riksdaler.

[2]) Fr. min. br. d. 12 Juni 1712.

välsinnade. [1]) Horn blef mycket förbittrad. *Vi här i rådet,* skref han, *hafva trälat och arbetat med så svåra tider, att Sverge aldrig dylika haft; och likväl få vi till lön en onådig konung och onådiga bref. Gud omvände den, som genom arga berättelser så mycken oreda tillställt. Han lär nog komma att sjelf derföre med tiden plikta.* [2]) Vi veta, att somliga misstänkte Tessin, andra Mejerfelt, som den hemliga brefskrifvaren.

Vid samma tid utnämnde Karl till kongliga råd samma Nikodemus Tessin och landshöfding Reenstierna, såsom de der skulle blifva mer ifriga i främjandet af Karls afsigter. Alla dessa omständigheter förenade åstadkommo en stor förändring inom rådet. Wrede och Horn, hvilka förut derstädes haft mest att säga, drogo sig tillbaka, hvaremot det blef Gustaf Cronhielm, Tessin och Reenstierna, som förde ordet och styret. Horn kunde dock ej fullkomligt tygla sitt missnöje. Frampå hösten 1712 dristade han vid rådsbordet uppläsa utkastet till ett bref, som han ville att rådet skulle sända till konungen. Skrifvelsen klagade öfver *de vrånga omdömen, som derute i Bender blefvo, af arghet eller oförstånd, fällda i afsigt att nedsätta rådets nit och välmening. Rådet skulle derföre bedja konungen låta undersöka förhållandet, så skulle till klaffarenas blygd ådagaläggas, att rådet ärligt arbetat och nitälskat för sin konung och sitt fädernesland.* [3]) Någon sådan undersökning blef likväl icke anställd, kanske intet sådant bref affärdadt. Vid samma tid inträffade ock kalabaliken, som medförde en stor omkastning i tänkesätt och förhållanden. [4])

---

[1]) S. st. d. 17 Juni 1712.

[2]) Link. Bibl. Fol. 69. A. Horn till Högvall d. 4 Juni 1711.

[3]) Rådsprot. d. 13 Okt. 1712.

[4]) Vår framställning af tillståndet i Sverge grundar sig gan-

TJUGONDEANDRA KAPITLET.

GRUNDVALEN FÖR ENVÄLDET BÖRJAR FÖRSVAGAS.

Redan flere gånger hafva vi omtalat och sökt till sina orsaker förklara svenska ofrälsemännens och i synnerhet allmogens kärlek för stark konungamagt, och misstroende mot republikanska samhällsformer. [1]) Dermed sammanhängde en viss benägenhet att lita mer på regentens person än på regeringsformens bokstaf; en känsla, uppkommen och stärkt genom de många stora personligheter, som från och med Stiftarna ledde fäderneslandets öden. Högsta utvecklingarne af ett sådant tänkesätt inträffade under och genom Karl den elfte. Denne konung uttalade öppet envåldets grundsatser: nämligen: *staten är jag;* och: *konungen och fäderneslandet äro ett;* och han följde dem så ärligt, så välmenande, så i det hela till folkets och rikets fördel, att det ojemnförligt största flertalet icke önskade någon bättre styrelse. Förhållandet ändrades under sonen. Polska tronafsättningsfejden, krigens mängd och längd, östanhafsländernas blottställande, tåget till Ukrän, qvardröjandet i Turkiet, neutralitetens förkastande: dessa åtgerder kunde måhända i Karls ögon lända till hans personliga utmärkelse eller ära. Men att svenska folket skulle af de samma hämta

---

ska ofta på de bref, franska dåvarande sändebudet i Stockholm hemskickade till sitt hof. Denne herre har väl för det mesta umgåtts med personer af rådet och högadeln, och måhända blifvit derigenom lockad att i någon mån se saken till fördel för rådet och till nackdel för konungen. En gång för alla anmarka vi här besagde förhållande.

[1]) Se 16. 86, 89. 18. 141—144.

någon fördel, derom kunde högst få personer öfvertygas. Det var Karl den tolfte sjelf, som således först skilde sin sak från fäderneslandets; och dymedelst lockade undersåtrarna att göra på samma sätt; och tillika lockade dem betänka vådan af en statsförfattning, som ovillkorligt öfverlemnade ett helt rikes och folks öden i en enda persons hand; och denne icke med anledning af passande egenskaper dertill vald, utan af förstfödsloråttens slump bestämd. Man började besinna, om icke en sådan arfkonungs magt borde i vissa fall vara bunden af lagar; och om ej folket borde ega rätt att genom sina visaste och ädlaste män deltaga i bestämmandet af sina egna öden. År 1711 blef också, vi veta ej genom hvem, på både fransyska och engelska språken tryckt en smygskrift, kallad *Bref till riddaren Bankes,* uppsatt under Karl den elftes tid och riktad mot det då införda enväldet. [1]) Det var sådana tankar, frihetstidens frön, som under dessa år började gro. Betraktom deras olika tillväxt i de olika samhällsklassernas jordmån!

De gamla rådsherrarna, Karl den elftes män, voro ursprungligen fästade vid enväldet och detsamma tillgifna. Men vi hafva sett deras år efter år växande oenighet med Karl den tolfte; deras fåfänga bemödanden att förmå honom till fred eller hemresa. Dessa uppträden väckte, och måste nödvändigt äfven hos dem väcka tvifvel, till och med en viss ovilja mot nämnde regeringssätt.

Inom adeln och i synnerhet högadeln herrskade sistnämnde känsla tämligen allmänt; ty det var enväldet, som borttagit genom reduktionen ståndets rikedom och genom statshvälfningen dess magt. För att återfå båda, önskade man tillbaka det fordna eller något annat friare styrelsesätt; dock ej blott af egennytta, utan hos mången redlig riddersman af ärlig,

---

[1]) Se **20.** 193.

ädel och fosterländsk öfvertygelse om vådorna af en oinskränkt konungamagt.

Prester och borgare hade under Karl den elfte varit enväldet mycket tillgifna. Denna känsla blef dock hos många försvagad genom Karl den tolftes sätt att vårda riksärenderna. Närmare kunskap derom började numera framtränga äfven till nämnde medelstånd, i följe af dessas förbindelser med högre samhällsklasser och med resande utländningar. Några prester och borgare instämde fördenskull i adelns längtan efter lagbundet samhällsskick och ville vid 1710 års riksmöte hafva sin röst med i statens styrelse samt misstyckte de band, man sökte lägga på yttranderätten. Svedberg talte till och med om åtgerder, som råd och ständer borde vidtaga af egen magtfullkomlighet och konungen oåtspord.

Missnöjet stannade icke vid känslor och tal. Vi hafva sett de båda hofpartiernas olika framtidsplaner. En sägen berättar något dylikt äfven om frihetspartiet; nämligen, att några dess medlemmar började omkring 1710 hålla hemliga öfverläggningar om nyttan och behofvet af en friare regeringsform; — att de uppsatt förslag till en sådan; — att de ville taga till regent någon gång unga holsteinska hertigen, men vanligtvis Ulrika Eleonora; allt detta, i händelse konungen skulle falla vid någon af de lifsfaror, för hvilka han så ofta och gerna sig blottställde. Att de ämnat påskynda något dylikt, till så svart misstanke finnes ej ringaste anledning. De voro alla kända som redliga män, utmärkta för klokhet, kunskaper och kärlek till frihet och fosterland. De hörde hvarken till den gamla högadliga ligan eller till talemännen för hopens välde, utan till den bildade, till och med lärda, dels frälse, dels ofrälse medelklassen. Se här deras namn och befattningar år 1710, då rörelsen började! De voro lagmannen Per Ribbing, assessorn Konrad Rib-

bing, vice presidenten f. d. sekreteraren i riksarkivet Sven Lejonmarck, ofrälse bibliotekarien i Uppsala Erik Benzelius, ofrälse domprosten i Uppsala Lars Molin, riddarhussekreteraren Wulfwenstierna, och vid pennan då varande ofrälse kanslisten Schütz. Några sade, att Arvid Horn kände och hemligen gynnade företaget. De verksamma deltagrarna voro således uteslutande lärda och lagfarna män; dertill i en samhällsställning, att de ej gerna kunde härvid misstänkas för enskild eller stånds-egennytta. Troligare är, att de drefvos af verklig öfvertygelse, grundad på både erfarenhet och vetenskap. Man vet, att idkare af lagstiftning och lagskipning vanligtvis hysa obenägenhet mot envåldet och kärlek för lagbundna samhällsformer. Så torde förhållandet hafva varit också nu. Det mesta, rörande hela företaget, känner man dock endast genom osäkra rykten; men troligt är, att sådana tankar varit gängse bland så väl högre som mellanliggande samhällsklasser.

Hos bönderna deremot visade sig ännu icke något missnöje med envåldet. En svensk konung, Gustaf den förste, hade frälsat dem från presternas öfvermagt; en annan, Karl den elfte, likaså från adelns. Af vana sågo de i konungen sin beskyddare, och i den starka konungamagten sitt säkraste värn. Karl den tolfte sjelf måste redan som Karl den elftes son vara kär för hvarje svensk bonde; likaså genom sin egen personlighet. Allmogen hörde nämligen hemkomna soldater omtala hans Gudaktighet, renlefnad, tarflighet, mod och segrar. Förtjusningen steg äfven i denna samhällsklass ganska högt, och det oaktadt de många och tunga skatterna. Att dessa sistnämnde förorsakades af den så enkelt som en soldat lefvande konungen, detta kunde bonden omöjligen tro; utan skyllde dem, som sagdt är, på de höga herrarna, och stadfästades i denna åsigt dels genom det sätt, hvarpå gerder och eftergifter (om hvilket märkvärdiga ämne

mera framdeles) kungjordes, dels genom det okunnighetens tjocka mörker, hvari folket hölls. Det var först efter kalabaliken och genom riksdagen 1714, som hos några bönder ögonen började öppnas. Detta föranledde väl en äfven hos dem uppkommande längtan efter ombyte: dock ännu blott af regent, icke af regeringssätt; om hvilket allt mera i nästa del.

NAMNLISTA.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

R.

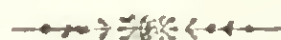
S.

T.

U.

V.

W.

RÄTTELSER.

Sid.	2, r. 2	står:	bagge	läs:	bägge.
»	15, r. 6	»	andra	»	alla.
»	22, r. 21	»	tjärn	»	tjärn.
»	36, r. 8	»	ovanligt	»	vanligt.
»	59, r. 25	»	Herran	»	Herren.
»	72, r. 29	»	hade blifvit	»	hade fallit eller
»	90, r. 17	»	*pälsen*	»	*pelsen.*
»	114, r. 19	»	ställe	»	satt.
»	136, r. 22	»	hvar	»	hvart.
»	139, r. 9	»	Rhydelius	»	Rydelius.
»	155, r. 12	»	fäderneslandets	»	fädernestadens.
»	177, r. 21, 22	»	i hela Skåne	»	på skånska landsbygden.
»	191, r. 15	»	garne	»	gen.

